

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Štěpánka Dvořanová

**Proměna právního postavení ženy v průběhu
19. a 20. století**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Petra Skřejpková, Ph.D.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 16. ledna 2025

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 206 284 znaků včetně mezer, textových polí, poznámek pod čarou a vysvětlivek.

V Brně dne 16. ledna 2025

Štěpánka Dvořanová

Tímto bych ráda poděkovala JUDr. Petře Skřejpkové, Ph.D., za ochotu, cenné rady a trpělivost při procesu tvorby této diplomové práce. Dále bych ráda poděkovala svým nejdražším rodičům za celoživotní směřování a za bezbřehou podporu při studiu, své sestře Magdaleně, celé rodině a přátelům za podporu. Závěrem patří mé srdečné poděkování panu Jiřímu Vaňkovi, DiS., za péči, morální povzbuzení a oporu při dokončování práce.

Obsah

Úvod	6
1. Obecně o vývoji právního postavení ženy	10
1.1 Nástin historického vývoje postavení ženy ve společnosti	10
1.1.1 Žena vs. muž.....	10
1.1.2 Vývoj práva a státu na našem území v kontextu evropských dějin.....	11
1.2 Vývoj právního postavení ženy od počátku 19. do poloviny 20. století	16
1.2.1 Cesta k volebnímu právu žen v českých zemích	16
1.2.2 Žena dle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811	18
1.2.3 Konkordát z roku 1855	26
1.2.4 Císařské nařízení č. 276/1914 ř. z.....	27
1.2.5 Císařské nařízení č. 69/1916 ř. z.....	28
1.2.6 Zákon č. 320/1919 Sb. (manželský zákon).....	28
1.2.7 Vývoj v poválečném období do roku 1950	29
2. Vývoj vzdělávání žen a jeho právní úprava	32
2.1 Vzdělávání žen jako podmínka profesionality	32
2.2 Nižší vzdělávání žen a tereziánské reformy	33
2.3 Církevní dívčí školy a soukromé ústavy.....	35
2.4 Vyšší a odborné vzdělávání žen	35
2.4.1 Významné osobnosti rozvoje odborného ženského vzdělávání v 19. století ..	37
2.4.2 Vliv ženských spolků na vzdělávání žen	41
2.4.3 Odborné dívčí školy a soukromé dívčí ústavy.....	46
2.4.4 Vyšší dívčí vzdělávání podporované městem	47
2.5 Maturitní zkouška a univerzitní vzdělání	47
2.5.1 Maturita	47
2.5.2 Univerzita	49
2.6 Vývoj právní úpravy školství a vzdělávání ve druhé polovině 19. století.....	51
2.6.1 Návrh Karla Slavoje Amerlinga	51
2.6.2 Bonitz-Exnerova reforma	53
2.6.3 Konkordát z roku 1855	53
2.6.4 Říšský školský zákon jako základ vzdělanosti	54
2.6.5 Zákony týkající se vysokého školství.....	56
2.7 Vývoj školství v Československé republice v letech 1918–1939.....	57

3. Vývoj pracovně-právního postavení žen a jejich výdělečná činnost.....	60
3.1 Cesta žen a dívek k samostatné výdělečné činnosti	60
3.2 První ženská povolání.....	61
3.2.1 Ženy bez kvalifikace.....	61
3.2.2 Porodní bába	64
3.2.3 Úřednice.....	67
3.2.4 Učitelka.....	68
3.2.5 Podnikatelka	69
3.3 Vývoj pracovněprávních norem a norem upravujících podnikání	70
3.3.1 Služební smlouva dle Všeobecného občanského zákoníku.....	70
3.3.2 Další druhy pracovních smluv	72
3.3.3 Živnostenský řád (č. 227/1859 ř. z.).....	74
3.3.4 Živnostenská pracovní smlouva	76
3.3.5 Žena dle živnostenského řádu.....	77
3.3.6 Všeobecný obchodní zákoník	80
3.3.7 Žena dle Všeobecného obchodního zákoníku	80
3.3.8 Zákon č. 91/1918 Sb., o 8hodinné době pracovní	82
Závěr	84
Seznam použitých zdrojů	86
Abstrakt.....	95
Abstract	96

Úvod

Otázka genderové rovnosti je v současnosti bezesporu velmi diskutované téma. Jedná se o značně obšírný pojem, který lze vnímat v rámci celého spektra společenských problémů. Jedním z fragmentů genderové rovnosti je i rovnost pohlaví na trhu práce, potažmo v podnikatelské sféře. Ze studií Českého statistického úřadu a Asociace malých a středních a podniků a živnostníků ČR vyplývá, že od roku 2012 je nárůst počtu podnikatelek nebývalý. I přesto však ženy tvoří asi jen třetinu z celkového počtu podnikajících osob. Z tohoto vyplývá, že i když aktuální trend vývoje počtu podnikatelů nevykazuje od roku 2011 ve statistikách žádné větší výkyvy, zatímco počet podnikatelek se zásadně zvyšuje,¹ jejich podíl v podnikatelské sféře zůstává podle sociologických průzkumů i nadále výrazně nižší.²

Nerovnost zastoupení obou pohlaví však není patrný pouze ve sféře podnikatelské, ale i například ve sféře politické, srovnáme-li poměr žen a mužů aktivně se podílejících na správě věcí veřejných. Genderové stereotypy, ač je postupně čím dál více začíná velká část veřejnosti považovat za problém, se výrazně projevují v naší kultuře, kde jsou masivně šířeny.

Mezi tyto oblasti, kterých se stále relativně výrazně, byť je vývoj v posledních letech příznivý, genderová nerovnost dotýká, patří zcela jistě i uplatnění žen ve vysokých funkcích, manažerských pozicích, vrcholné politice či podnikání. Stále se například bohužel setkáváme typicky se situacemi, kdy jsou ženy za stejnou a kvalitou srovnatelně vykonanou práci oceněny nižším finančním ohodnocením než muži. V České republice mají podle údajů Eurostatu z dubna roku 2022 ženy až o 16,4 % nižší plat než muži, z čehož vyplývá, že tzv. gender pay gap (průměrný rozdíl mezi hrubým hodinovým výdělkem muže a ženy) je u nás v průměru vyšší než ve zbytku EU, kde se tato pohybuje průměrně kolem 13 %, přičemž mezi nejčastěji uváděnými důvody je například nižší zastoupení žen ve vedoucích pozicích, genderové stereotypy (muž – živitel, žena – pečovatelka), důležitost podpory ze strany partnera a mnohé další.³

¹ Muži stagnují, ženy přebírají podnikatelské kormidlo. [Online]. 2015. Dostupné z: <https://ekonomickydenik.cz/muzi-stagnuji-zeny-prebiraji-podnikatelske-kormidlo/>. [cit. 2024-10-26].

² SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 17.

³ MEČÍŘOVÁ, Lucie. Platové rozdíly mužů a žen v Česku i EU. [Online]. *Finance.cz*. Dostupné z: <https://www.finance.cz/541456-eurostat-platove-rozdily-muzu-a-zen/>. [cit. 2024-10-26].

Tato práce si neklade ambice odpovědět na otázku, proč se takové situace stále dějí a nemá být ani kritikou současného stavu. Cílem této práce je spíše zmapovat, jaká je geneze postavení žen, a to zejména v oblasti podnikání a jejich působení ve veřejné sféře, která za poslední roky zaznamenala zajímavý, avšak přirozený vývoj. Byť se bude práce zabírat touto problematikou zejména v historickém kontextu, toto téma je ve své podstatě v určitých oblastech společenského a profesního života stále aktuální.

Také dle právních norem, jejichž prostřednictvím je možné tyto změny sledovat, a do jisté míry také interpretovat jednotlivé fáze společenských nálad ve vztahu ke genderovým otázkám, měla žena výrazně nerovnoprávné postavení a byla tedy i z legislativního hlediska podřízena muži. Velmi pozvolna se začaly objevovat tendence, které směřovaly ke zrovnoprávnění žen. Zpočátku se jednalo o opatrná prohlášení osvícených osobností, avšak právní ani faktické změny se nekonaly. V 19. století se společenský apel stupňoval a začal se postupně projevovat i v praxi. Důvodem pro velmi pomalé tempo, s jakým tyto změny do 19. století přicházely, je fakt, že konzervativní, tradiční podoba vztahu mezi mužem a ženou byla po staletí upevňována a udržována, naopak od 19. století se tempo změn razantně zvýšilo.

Žena v soukromé sféře, muž ve veřejné, toto rozdělení rolí mělo zabezpečit ideální pospolitě fungování ve společnosti.⁴ Po dlouhá staletí měla žena v historickém vývoji podřízené postavení vůči muži. Tento stav se začal velmi pomalým tempem měnit s modernizací společnosti v průběhu 19. století a ve 20. století společenské změny nabraly svižnější spád. Jelikož toto nastavení přetrvávalo dlouhá staletí, ženy se s ním ztotožnily a přijaly je za své, neboť tento model jim byl předáván z generace na generaci a odpovídal mu také systém vzdělávání dětí. Jedná se jinými slovy o tradiční pojetí dělby práce mezi mužem a ženou. Lidé nepodrobovali tuto skutečnost kritickým úvahám. Byla vnímána jako neměnný fakt a společenská norma. Muži byly svěřeny v souladu s biologickou dispozicí větší fyzické síly a dynamiky úkoly vnější, společenské. Jejich podoba se také v průběhu dějin proměňovala od zajištění potravy lovem až po výdělečnou činnost k zajištění obživy rodiny, politiku a veřejnou činnost, avšak podstata těchto úkolů zůstala stejná. Naproti tomu ženy se s přeměnou z matriarchální na patriarchální společnost odklidily do ústraní soukromého života, kde plnily zejména roli pečovatelky, čemuž odpovídaly i hlavní cíle

⁴ SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 18.

života ženy do 20. století, jimiž bylo vdát se, vychovávat děti a starat se o domácnost. Výdělečná činnost se jich až do 19. století týkala pouze výjimečně.⁵

Jelikož je diplomová práce tematicky zaměřena na proměnu právního postavení žen v průběhu 19. a 20. století, přičemž toto téma je samo o sobě velmi rozsáhlým, je nutné jej specifikovat a stanovit meze, v jejichž rámci bude problematika zpracovávána. V rámci aspektu právní úpravy postavení žen se bude práce soustřeďovat na cestu žen k samostatné obživě a jejich rovnocennému postavení v podnikatelské a veřejné sféře, avšak je nutné brát v potaz, že vznik právních norem je vázán na společenské, ekonomické a politické změny. Bez společenské potřeby by právní norma nevznikla a pro chápání problematiky je znalost historického vývoje klíčová a práce je tedy koncipována tak, aby v jednotlivých kapitolách uvedla čtenáře nejdříve do historicko-sociálního kontextu, přičemž následně jsou v každé z kapitol rozebrány relevantní právní předpisy vztahující se k danému tématu. Práce je rozdělena do tří tematických okruhů, které jsou z pohledu autorky pro danou problematiku zásadní.

V první kapitole je pojednáváno o vývoji postavení žen v obecné rovině, snaží se reflektovat samotný vývoj vedoucí k rovnosti člověka nejen s ohledem na otázku pohlaví a dále jsou zde rozebrány předpisy klíčové pro vymezení postavení žen od 19. až do konce první poloviny 20. století. Jedná se zejména o předpisy, které si týkaly úpravy manželství a rodinného práva, neboť právě v oblasti úpravy rodinných vztahů je možné nejlépe pozorovat, jak bylo postavení žen definováno.

Ve druhé a třetí kapitole jsou pak rozebírány dva důležité aspekty zásadně ovlivňující účast žen ve veřejné sféře, kterými jsou vzdělávání žen a jejich výdělečná činnost. Bez toho, aniž by ženy měly přístup ke kvalitnímu vzdělání, díky kterému by mohly získat odbornou způsobilost k výkonu konkrétních povolání, by nemohly vstoupit ani na pracovní trh, s čímž jde ruku v ruce i možnost jejich účasti na podnikatelských a veřejných aktivitách. S rozvojem podnikání žen totiž právě jejich výdělečná činnost a vzdělávání k ní zásadně souvisí. Z výše uvedeného plyne velmi jednoduchá rovnice a sice, že se ženám, vzhledem k jejich absenci na trhu práce, nedostávalo potřebného odborného vzdělání, aby se mohly stát profesionálkami v jakémkoliv oboru, přičemž k jejich absenci na trhu práce docházelo

⁵ SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 19.

mimo jiné i v důsledku jejich neodbornosti a trvalo dlouhá léta, než se ženám podařilo vymanit se z tohoto začarovaného kruhu.

Druhá kapitola diplomové práce tedy pojednává o vzdělávání žen od aktivistických tendencí jednotlivých vlivných osobností 19. století až po vstup žen na akademickou půdu, včetně právního vývoje školství na území českých zemí s důrazem na otázku přístupu dívek a žen ke vzdělávání.

O vývoji uplatnění žen na pracovním trhu, prvních klasických ženských povoláních, o následném průlomu na počátku 20. století v důsledku první světové války a o právních normách upravujících pracovněprávní vztahy, jakož i o právních normách, které upravují živnostenské podnikání a obchodování, pojednává třetí a zároveň poslední kapitola. Mimo obecnější charakteristiku daných právních předpisů je zde snahou rozebrat vybraná ustanovení, která se dotýkají přímo pozice žen v rámci pracovního prostředí a živnostenského podnikání.

Pro úplnost je také nutné vymezit časový a územní rámec, v němž bude problematika rozebírána. Vzhledem k šíři tématu a vzhledem k tomu, že se nejpodstatnější změny v postavení žen odehrály během 19. století a přibližně do poloviny 20. století, bude práce s ohledem na rozsah rozebírané materie mapovat období přibližně od počátku 19. století po první polovinu 20. století s územním zaměřením na oblast českých zemí, čemuž odpovídají také prameny, ze kterých bylo při psaní diplomové práce čerpáno. Není však možné odhlédnout od skutečnosti, že emancipační tendence a dobové trendy společenských nálad postupovaly napříč evropským kontinentem, české země byly nad to po celé rozebírané období součástí většího celku, ať už se jednalo o Rakousko-Uhersko nebo Československo, a rozebírané téma tedy nelze striktně územně ohraničit.

Jak již bylo zmíněno v předešlých odstavcích, diplomová práce si neklade za cíl kritiku minulého ani současného stavu. Cílem předložené práce je přiblížit vývoj klíčových aspektů účasti žen v oblasti veřejného života z právního hlediska v historicko-společenském kontextu, přičemž tyto byly mezi sebou vzájemně propojeny a vzájemně se ovlivňovaly. Vedlejší ambicí práce je pak připomenout známé, ale také ne zcela notoricky známé historické osobnosti, které se ať už formou vydaných finančních prostředků či investicí vlastního úsilí zasloužily o zlepšení postavení žen a rozšíření jejich pracovních či vzdělávacích možností, což vedlo až k jejich úplnému zrovnoprávnění.

1. Obecně o vývoji právního postavení ženy

1.1 Nástin historického vývoje postavení ženy ve společnosti

1.1.1 Žena vs. muž

Zaměříme-li se obecně na postavení ženy v minulosti, shledáme, že se žena nacházela ve vztahu k osobám mužského pohlaví v průběhu dějin ve třech základních polohách. V první poloze je žena rovnocenným partnerem muže, ne-li osobou významnějšího postavení, jako tomu bylo například v matriarchálním společenském uspořádání. Ve druhém případě se žena nacházela v různém stupni podřízenosti vůči muži a třetí situace ženy emancipuje a staví je k osobám mužského pohlaví do rovnoprávního postavení.⁶

Vrátíme-li se do pravěku jako do období matriarchátu, ženy profitovaly ze své specifické úlohy, kterou ve společnosti měly a která jim přinášela značné ekonomické výhody. V tehdy polygammí společnosti, na základě přetrvávající teze, že otec není vždy jistý, totiž dítě patřilo matce nebo její rodině. To se změnilo s postupným příchodem monogamních svazků, kdy si otec zajistil své dítě jako ekonomickou hodnotu do budoucnosti.⁷

Již v nejstarších civilizacích bylo ženám přiděleno podřadné postavení bez ohledu na to, že se podílely na všech lidských aktivitách stejnou měrou jako muži. Tato deklasifikace byla vysvětlována a odůvodňována především odlišnými psychickými a fyziologickými vlastnostmi žen, s čímž souzněla také filozofie mnohých náboženských učení, která tento pohled podporovala. Již před přibližně čtyřmi tisíci lety se na Krétě, hellandské pevnině a v Přední Asii začala rozmáhat doba bronzová, která s sebou přinesla také rozvoj městských civilizací. To mělo za následek přerod matriarchální společnosti ve společnost, kde žena a děti spadaly pod plnou kontrolu muže a kde hlavním modelem rodinného života byly monogamní vztahy, přičemž žena přecházela po vstupu do manželství do mužova rodu.⁸

Starověké civilizace převzaly postupně se formující koncept patriarchální společnosti. V nejstarším dochovaném právním textu, sumerském zákoníku Ur-nammu byla žena ve

⁶ SKŘEJPKOVÁ, Petra. Právní postavení ženy v české minulosti. *Rodinné listy*. 2014, roč. 3, č. 10, s. 34.

⁷ TAMTÉŽ, s. 34.

⁸ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:3bf0f230-17ea-11e4-8f64-005056827e52>, s. 21.

výrazně slabším postavení. Provdána mohla být proti své vůli, rozvodu manželství se mohl domáhat pouze muž a trestání nevěry postihovalo pouze ženu. V Babylóně jí dokonce v posledním uvedeném případě hrozil trest smrti. Naproti tomu ve starověkém Egyptě měly ženy o poznání lepší pozici. Mohly například samostatně právně jednat a uzavírat smlouvy.⁹

V období středověku je pro pozici ženy ve společnosti důležitá skutečnost, že bylo křesťanství přijato za oficiální náboženství. Právě náboženství výrazně ovlivňovalo jak běžný život lidí, tak postupně se formující právní prameny, které z počátku přejímaly onu přetrvávající patriarchální koncepci, kterou rostoucí vliv církve zejména na rodinné právo ještě více umocňoval. Muž byl ženiným poručníkem a toto uspořádání trvalo v podstatě celý středověk. I přesto se však našly oblasti, ve kterých mohla žena uplatnit svou samostatnou vůli. Například Koldínova městská práva z roku 1579 přiznávají ženám možnost obchodovat a svědčit u soudu¹⁰, proti tomuto však stojí například ustanovení zakazující osobám ženského pohlaví stát se svědkem při pořizování závěti, přičemž tento zákaz se vztahoval také na syny podléhající otcovské moci, osoby podléhající vůli zůstavitele, ale také na domácí čeleď, na osoby hluché, pošetilé, poctivosti zmařilé a další.¹¹

1.1.2 Vývoj práva a státu na našem území v kontextu evropských dějin

Pro důkladné pochopení toho, jaké postavení v právním řádu ženy v 19. a 20. století na našem území měly a jak se jejich pozice proměňovala, je potřebné se alespoň v základní rovině zorientovat v historickém kontextu, který tento vývoj provázel a ovlivňoval. Zásadním bodem zlomu v genezi naší obecné právní úpravy byl počátek vlády Habsburků na našem území, který je datován od roku 1526. Po stavovském povstání se tento rod v roce 1620 po bitvě na Bílé hoře opět chopil moci, definitivně tak skončilo dosavadní stavovské státní zřízení a byl nastolen tzv. feudální absolutismus. Toto více než 200 let trvající období významně ovlivnilo státoprávní vývoj v našich končinách. Náboženská tolerance z dob stavovských vzala za své a obyvatelstvo bylo násilně podrobena katolické víře, bylo zavedeno druhé nevolnictví a země sužovala třicetiletá válka. Zároveň se ale v tomto období

⁹ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:3bf0f230-17ea-11e4-8f64-005056827e52>, s. 21.

¹⁰ SKŘEJPKOVÁ, Petra. Právní postavení ženy v české minulosti. *Rodinné listy*. 2014, roč. 3, č. 10, s. 35.

¹¹ Srov. Artikel E.VII In KRISTIÁN Z KOLDÍNA, Pavel. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského: spolu s krátkou jich summou*. Praha: Všehrad, 1876, s. 143. Dostupné také z: <https://ndk.cz/view/uuid:20d2b330-7e13-11dc-96fc-000d606f5dc6?page=uuid:a164374b-5e48-4918-af91-228c89e19519>.

začaly postupně tvořit výrobní kapitalistické vztahy, základy moderní právní úpravy a v jeho pozdějších letech tato historická etapa nasměrovala společnost i vládnoucí vrstvy k likvidaci nevolnictví.¹²

Z výše uvedeného je tedy snadné dovodit, že od roku 1620 bylo nutné projít dlouhou a trnitou cestu ve způsobu smýšlení společnosti o lidské svobodě a rovnosti zejména přes uchopení, pochopení člověka jako lidské bytosti a následné zrušení nevolnictví v roce 1781¹³ než se společnost dostala k tomu, aby byla schopná v každodenním životě natož v právním řádu reflektovat rovnost genderovou, které se věnuje tato práce.

Ženy a jejich životy se řídily dlouhá staletí prastarými příkazy a zvyky, které byly jasně dány přírodou nebo autoritami. Jejich svět byl světem skrytým, intimním a byl zaznamenáván především dobovou malbou, naučnou i krásnou literaturou, ale zejména pozůstalostními inventáři, do kterých můžeme zařadit deníky, memoáry, korespondenci – vše osobní povahy. Veřejný život, politika a diplomacie byly tedy doménou mužů. Proto byla dlouhou dobu historie popisována marginálně mužskými očima, ze strany mužů a jako něco, co se týká výhradně jich.¹⁴

V evropském měřítku byly hybnou silou společenských změn směřujících nejen ke genderové, ale i k celospolečenské rovnoprávnosti události Velké francouzské revoluce, která je tradičně a velmi zjednodušeně interpretována jako přechod od feudalismu ke kapitalismu a jejíž vliv zasáhl vývoj práva napříč celou Evropou. Revoluce však měla celoevropský dopad nejen v rovině socioekonomické, ale i státoprávní. Komplexní důsledky Velké francouzské revoluce dohlédneme jen stěží. Některé se projeví okamžitě, jiné vyvstaly až hluboko v 19. století. Právě onen dlouhodobý dopad je možná důležitější než okamžité naplnění revolučních cílů na konci 18. století.¹⁵ I přes dynamické události, které po Revoluci následovaly, lze říci, že Francouzská revoluce položila ideologické základy

¹² MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 148.

¹³ Patent Josefa II. z 1. listopadu 1781 o zrušení nevolnictví. In MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 596. Dostupné také z: <https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrinth-1781-Patent-JosefaII-zruseni-nevolnictvi.pdf>.

¹⁴ TINKOVÁ Daniela: „Žena“ – prázdná kategorie? *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*. In LENDEROVÁ, Milena; STRÁNÍKOVÁ, Jana a ČADKOVÁ, Kateřina (ed.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: (sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.–28. dubna 2006)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 19–32.

¹⁵ TINKOVÁ, Daniela. *Francouzská revoluce. Dějiny do kapsy*. Praha: Triton, 2008, s. 261.

občanské společnosti spočívající v ústavním, reprezentativním režimu a Deklaraci práv člověka a občana¹⁶, dokumentu přijatého v roce 1789, který garantoval mimo jiné rovnost před zákonem a svobodu vyznání, a který se stal základem lidskoprávního vývoje na celém evropském kontinentu. Vliv revoluce na právo se plně projevil později v roce 1804 ve formě přijetí nového kodexu občanského práva ve Francii známého pod označením Code civil, který zaznamenal výrazné změny v oblasti rodinného práva.

V případě manželství byla ještě před přijetím Code civil klíčovou změnou sekularizace sňatku a pojetí sňatku jako občanské smlouvy podle ústavy z roku 1791, přičemž tato snaha byla dovršena právě vytvořením tohoto nového kodexu občanského práva.¹⁷

Vrátíme-li se ke Code civil, který byl inspirací pro přijímání dalších velkých soukromoprávních kodifikací v Evropě, je nutné zmínit fakt, že přes převzetí revolučních myšlenek ve věcech rodiny, manželství a rozvodu na straně jedné, kdy například v článku 165 stanovil, že „*manželství se uzavírá veřejně před občanským úředníkem podle bydliště jedné z obou stran*“¹⁸, interpretoval tyto ve značně patriarchálním smyslu na straně druhé. Například v článku 213 Code civil je stanoveno, že „*manžel má ochranu nad ženou, žena je povinna poslouchati manžela*“.¹⁹ Navazující článek 214 pak stanovuje, že „*žena je povinna bydlit s manželem, a následovat ho všude tam, kde on miní pobývat; manžel je povinen manželku přijmout a poskytnout jí podle svých možností a podle svého stavu vše, co je nutné pro životní potřeby*“.²⁰ Dle článku 215 „*žena nemůže bez manželova svolení vystupovat před soudem, i když je veřejnou obchodnicí*“.²¹ Většinou práv vůči dětem taktéž disponoval muž. To, že žena nebyla schopna počít dítě, bylo jedním z důvodů možného rozvodu manželů.²² Tato omezení se opírala především o argument zachování rodinné soudržnosti, čemuž

¹⁶ Digitální repozitář Univerzity Karlovy. Deklarace práv člověka a občana z 26. srpna 1789. [Online]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/34416/DPPR_2010_1__0_38655_0_64079.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

¹⁷ TAMTÉŽ.

¹⁸ Informační systém Masarykovy univerzity. Článek 165 Code civil z roku 1804. [Online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/law/jaro2015/BEV202Zk/um/DOK-07-moderni_kodifikace.pdf.

¹⁹ TAMTÉŽ, Článek 213 Code civil z roku 1804.

²⁰ TAMTÉŽ, Článek 214 Code civil z roku 1804.

²¹ TAMTÉŽ, Článek 215 Code civil z roku 1804: *Žena nemůže bez manželova svolení vystupovat před soudem, i když je veřejnou obchodnicí*.

²² PELUARD-MUT, Catherine. *Histoire du divorce*. [Online]. Dostupné z: <http://www.avocatnet.net/page11.html>. [cit. 2024-11-06].

odpovídal fakt, že neprovdané ženy a vdovy byly na rozdíl od manželek plně způsobilé disponovat se svým majetkem.²³

V období konce 18. století se mimo výše popsané začaly právě ve Francii projevovat první feministické osobnosti. Jednou z nich byla bezpochyby Olympe de Gouges, která svým dílem kritizovala Deklaraci z roku 1789 ve vztahu ke genderové rovnosti. V roce 1791 vydala své nejznámější literární dílo Deklarace práv ženy a občanky, ve kterém upozorňovala na fiktivnost univerzalistického pojetí lidských práv proklamovaných v Deklaraci práv člověka občana. Všeobecné lidství, které je stěžejním pojmem Deklarace, otevřeně prohlásila za podvrh, jelikož muži pouze předstírají, že hovoří ve jménu všeho lidstva, ale ve skutečnosti mají na mysli pouze sebe. Legendárním je článek X její Deklarace, který hlásá, že pokud má žena právo vystoupat na popraviště, náleží jí stejně tak právo řečnit na tribunách. Mimo to se snažila prosadit právo žen na rozvod a na samotné zrušení instituce manželství.²⁴ Pro své nekonvenční, a v mnohém pro danou dobu radikální a rozporuplné názory skončila Olympe de Gouge v roce 1793 pod gilotinou.²⁵

Pro srovnání přibližně ve stejné době, v roce 1792, publikovala ve Velké Británii Mary Woolstonecraftová Požadavky ženských práv. Na rozdíl od Olympe de Gouges nezpochybňovala přirozené rozdíly mezi oběma pohlavími a více než na politickou emancipaci kladla důraz zejména na vzdělání a moderní výchovu žen k odvaze a důstojnosti, stejně jako zdůrazňovala potřebu materiální nezávislosti žen.²⁶

O dopadech revolučních událostí ve Francii na vývoj práva na našem území svědčí i to, že vytvoření Code civil výrazně přispělo ke kodifikačním snahám v rakouských zemích a francouzský Občanský zákoník se stal vzorem, kterým se při těchto pracích tvůrci inspirovali.²⁷

Už tehdy se projevovaly první pokusy vnímání manželství jako občanskoprávního poměru. Tato počáteční invence v kombinaci s pohnutými událostmi přelomu století na evropském kontinentu vykulminovala na našem území v přijetí Všeobecného občanského zákoníku v roce 1811, normy, která platila na našem území až do poloviny 20. století. V roce

²³ TINKOVÁ, Daniela. *Revoluční Francie 1787–1799*. V Praze: Triton, 2008, s. 343.

²⁴ TAMTÉŽ, s. 352–353.

²⁵ SKŘEJPKOVÁ, Petra. Právní postavení ženy v české minulosti. *Rodinné listy*. 2014, roč. 3, č. 10, s. 35.

²⁶ TINKOVÁ, Daniela. *Revoluční Francie 1787–1799*. V Praze: Triton, 2008, s. 353.

²⁷ SKŘEJPKOVÁ, Petra. Právní postavení ženy v české minulosti. *Rodinné listy*. 2014, roč. 3, č. 10, s. 35.

1918 byla totiž recepční normou zák. č. 11/1918²⁸ Sbírkou zákonů a nařízení včetně tří novel převzata do československého právního řádu a jeho platnost byla rozšířena na oblasti, které byly dříve součástí Rakouska-Uherska.²⁹ První novelizace Všeobecného občanského zákoníku přišly až v roce 1914, což dělá ze Všeobecného občanského zákoníku stěžejní právní normu pro celé 19. století.³⁰

Do období moderního práva a státu vstoupily české země revolucí v roce 1848, kdy padl feudální absolutismus a tento rok se stal také podstatným milníkem v boji za rovnost a lidská práva. Po celé Evropě se rozběhl řetězec revolučních povstání proti absolutistickým panovníkům. Hlavním důvodem revolučních nálad byla nespokojenost obyvatel s absolutistickou vládou. Ústředními požadavky revoluce bylo tedy zrušení absolutistického způsobu vlády a přijetí konstituce, která by zakotvovala lidská práva a svobody.³¹

Na našem území se souhrnný katalog všeobecných občanských práv objevil až v návrhu ústavy z let 1848–1849, avšak tento návrh nebyl nikdy projednán, neboť zasedání Ústavodárného říšského sněmu habsburské monarchie, tzv. Kroměřížský sněm, kde se toto projednání mělo uskutečnit, bylo ještě předtím násilně rozpuštěno. Významný podíl na projektu ústavy měli i čeští představitelé a její první část obsahovala základní občanská práva a svobody a byla inspirována americkou ústavou a ústavou francouzskou z roku 1791. Vycházela ze zásady, že každý člověk je svobodný a má právo rozmnožovat jak své hmotné, tak i duševní blaho.³²

Doplněk o základních občanských právech obsahovala ústava přijatá v březnu roku 1849. V roce 1852 však byly vydány tzv. Silvestrovské patenty, díky nimž březnová ústava pozbyla platnosti a soubor základních práv občanů byl zrušen.³³ Nově přijatá únorová ústava z roku 1861 žádné fragmenty zakotvení lidských práv neobsahovala.³⁴ V roce 1867 došlo

²⁸ Článek 2 zákona č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého: *Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.* Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/797/1/2/zakon-c-11-1918-sb-o-zrizeni-samostatneho-statu-ceskoslovenskeho/zakon-c-11-1918-sb-o-zrizeni-samostatneho-statu-ceskoslovenskeho>.

²⁹ SKŘEJPKOVÁ, Petra. Právní postavení ženy v české minulosti. *Rodinné listy*. 2014, roč. 3, č. 10, s. 35.

³⁰ SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 226.

³¹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 201.

³² TAMTÉŽ, s. 208.

³³ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 214.

³⁴ TAMTÉŽ, s. 216–217.

k přijetí prosincové ústavy, přičemž součástí byl i Státní základní zákon č. 142/1867 ř. z., o obecných právech státních občanů,³⁵ který zakotvoval například rovnost občanů před zákonem, svobodu slova a tisku, nedotknutelnost vlastnictví či svobodu náboženskou, avšak jejich záruka ze strany státu byla velmi nedostatečná.³⁶

1.2 Vývoj právního postavení ženy od počátku 19. do poloviny 20. století

1.2.1 Cesta k volebnímu právu žen v českých zemích

Právo volit a být voleni občané monarchie získávali postupně. Nejdříve se jednalo o možnost volit do obecních zastupitelstev, zemských sněmů a do říšské rady. Volební právo bylo upraveno zvláštními právními předpisy, které však obsahovaly nedemokratické prvky, jednalo se o kuriový systém, majetkový census či znevýhodnění příslušníků ozbrojených sil a žen. V roce 1867 zakotvila Prosincová ústava státoobčanská práva obyvatel, avšak ani tímto zákonem nebylo ženám volební právo přiznáno a omezeno bylo také jejich spolčovací právo, a to zákonem č. 134/1867 ř. z. o právu spolčovacím.³⁷ Všechny pokusy o prolomení diskriminačních ustanovení zákonů byly neúspěšné. S aktivizací ženského hnutí však tlak na přístup žen k volbám sílil.³⁸

Za určitých podmínek se nově některé ženy mohly voleb účastnit. Příkladem jsou bohaté ženy pocházející z velkostatkářské kurie, které měly právo volit do říšské rady, avšak pouze prostřednictvím plnomocníka.³⁹

Prvním veřejným požadavkem k získání volebního práva ze strany žen bylo sepsání petice ze strany Ženského výrobního spolku českého v Praze v roce 1891, kterou jménem spolku předložil Emanuel Engel. Petice měla za cíl získání aktivního volebního práva pro ženy do říšské rady. O několik let později zazněl stejný požadavek na prvním ženském

³⁵ GERLOCH, Aleš, HŘEBEJK, Jiří, ZOUBEK, Vladimír. *Ústavní systém České republiky: základy českého ústavního práva*. 4. vydání. Praha: Prospektum, 2002, s. 13.

³⁶ KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 596–597.

³⁷ § 30 zákona č. 134/1867 ř. z. o právě spolčovacím: *Cizozemci, osoby ženské a nezletilé nemohou přijímání býti za členy spolků politických*. Dostupné z: <https://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm>.

³⁸ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Česká historie, s. 458.

³⁹ § 9 zákona č. 41/1873 ř. z. jenž se týče volení úřadů poslanecké sněmovny rady říšské (Řád volení do rady říšské): *Právo voliti, má vůbec každý soběprávný státní občan rakouský mužského pohlaví, který dokonal 24. rok věku svého a není z práva volebního vyloučen (§20). Toliko ve voličské třídě držitelů velkých statkův (platitelů nejvyšší daně) mají právo voliti také osoby ženské, ježto jsou soběprávné, mají 24 let věku svého a nejsou z práva volebního vyloučeny*. Dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1873&page=187&size=45>.

sjezdu československých žen. Ten se uskutečnil v roce 1897 v Praze. Následně byl v roce 1905 ustanoven Výbor pro volební právo žen, který se stal primárním hnutím za volební právo žen na našem území. Za zakladatelku výboru bývá považována Františka Plamínková. Ta také s dalšími aktivistkami založila tzv. osvětové středisko *Ženský klub český* v Praze.⁴⁰

V roce 1907 došlo k reformě volebního zákona⁴¹, která však byla velkým zklamáním pro feministické hnutí. Byť přinesla výraznou změnu v rámci volebních norem a, jak již bylo zmíněno, zakotvila rovné, všeobecné a tajné hlasovací právo, netýkalo se žen. Aktivní volební právo se týkalo pouze mužů, kteří byli starší 24 let a možnost být voleni měli jen muži starší 30 let. První politickou stranou, která do svého programu vtělila požadavek volebního práva pro ženy, byla sociální demokracie. Na sjezdu této strany byl v roce 1897 založen Ústřední spolek českých žen, který bojoval za práva žen v celém jejich rozsahu od volebního práva po právo rovného přístupu ke vzdělání. Tiskovým orgánem spolku se stal časopis *Ženský svět*, který otázky ženské emancipace šířil do veřejného prostoru.⁴²

Ženské emancipační hnutí si pozvolným tempem postupem času získávalo i podporu některých politiků. Mezi ty, kteří se mu nezdráhali vyjádřit podporu, se řadili například Tomáš Garrigue Masaryk, Václav Choc, Bohuslav Franta a další. Po neúspěšné snaze o demokratizaci volebního zákona, která pro ženy nepřinesla své ovoce v roce 1907, se aktivistky usilující o možnost žen promlouvat do politických záležitostí státu nevzdaly. Františka Plamínková se zaměřila na volební právo z jiného úhlu, a to konkrétně na mezery ve volebních rádech do zemských sněmů, z nichž zjistila, že co do pasivního volebního práva ženy nejsou výslovně vyloučeny a hned roku 1908 kandidovaly tři ženy za sociálně demokratickou stranu. Ve volbách tyto kandidátky neuspěly, avšak jejich účast ve volbách rozvířila živou diskusi ve stojatých politických vodách.⁴³

V roce 1912 se pak v důsledku úmrtí poslance Josefa Škardy konaly doplňovací volby, do nichž byla za ženy vyslána, a tedy i kandidovala, Božena Viková-Kunětická, která byla

⁴⁰ HONELOVÁ, Michaela. Před 100 lety se československé ženy dočkaly volebního práva. [Online]. Dostupné z: <https://padesatprocent.cz/cz/pred-100-lety-se-ceskoslovenske-zeny-dockaly-volebniho-prava>. [cit. 2024-10-18].

⁴¹ Zákon č. 15/1907 ř. z. jímž se mění základní zákon o zastupitelstvu říšském ze dne 21. prosince 1867, ř. z. č. 141, vztahmo zákony ze dne 2. dubna 1873, ř. z. č. 40, ze dne 12. listopadu 1886, ř. z. č. 162, a ze dne 14. června 1896, ř. z. č. 168.

⁴² HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky. Knížnice Dějin a současnosti*. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 104.

⁴³ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 171–193.

nakonec skutečně zvolena a české země se tak zařadily po bok Norska a Švédska, neboť pouze tyto evropské země přivítaly v řadách parlamentních reprezentantů osobu ženského pohlaví. Vítězství ve volbách mělo však hořkosladkou pachut', neboť výkon mandátu nebyl Boženě Vikové-Kunětické umožněn, protože v důsledku obstrukcí místodržitele knížete nezískala všechna pro výkon potřebná osvědčení. Viková-Kunětická se i přesto stala ikonou emancipačního ženského hnutí v našich zemích.⁴⁴

Několik desetiletí trvající zápas za prosazení základních emancipačních požadavků skončil se vznikem Československé republiky v roce 1918. Ve Washingtonské deklaraci bylo v bodě pátém uvedeno, že ženy budou postaveny politicky, sociálně i kulturně na roveň mužů.⁴⁵ První československá ústava schválená Národním shromážděním 29. února 1920 toto prohlášení přejala a bylo tak uzákoněno volební právo pro všechny občany bez rozdílu pohlaví. V § 9 Ústavy je stanoveno, že „*právo voliti do sněmovny poslanecké mají všichni státní občané Československé republiky bez rozdílu pohlaví, kteří překročili 21. rok věku svého a vyhovují ostatním podmínkám řádu volení do poslanecké sněmovny*“.⁴⁶ V § 10 je pak stanoveno, že „*volitelni jsou státní občané Československé republiky bez rozdílu pohlaví, kteří dosáhli aspoň 30. roku věku svého a vyhovují ostatním podmínkám řádu volení do poslanecké sněmovny*“.⁴⁷ Ustanovení 14 a 15 dále zakotvují, že „*právo voliti do senátu mají všichni státní občané republiky Československé bez rozdílu pohlaví, kteří překročili 26. rok věku svého a vyhovují ostatním podmínkám zákona o složení a pravomoci senátu*“⁴⁸, a že „*volitelni jsou státní občané Československé republiky bez rozdílu pohlaví, kteří dosáhli 45. roku věku svého a vyhovují ostatním podmínkám zákona o složení a pravomoci senátu*“.⁴⁹

1.2.2 Žena dle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811

Jak je již zmíněno v předchozí kapitole, v období 19. až do první poloviny 20. století platil na našem území Všeobecný občanský zákoník zřízený císařským patentem č. 946/1811 Sb., který nabyl účinnosti dne 1. ledna 1812. Byl vyhlášen pro všechny rakouské

⁴⁴ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Česká historie, s. 461.

⁴⁵ Washingtonská deklarace z 18. října 1918. [Online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1422/jaro2015/MP201Zk/um/web/doc/prvni-svetova/Washingtonska_deklarace.pdf.

⁴⁶ § 9 zákona č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. Dostupné z: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html.

⁴⁷ TAMTÉŽ, § 10.

⁴⁸ TAMTÉŽ, § 14.

⁴⁹ TAMTÉŽ, § 15.

země, kromě Uher, a obsahoval 1502 paragrafů. Toto právní dílo bylo výjimečné tím, že vycházelo z římskoprávní učenosti, za vzor si vzalo také některá pravidla z Koldínova zákoníku městských práv, avšak základním východiskem byla zejména přirozenoprávní teorie. Ustanovení se odvolávala na přirozený smysl zákona, přirozená právní základní pravidla⁵⁰ a přiznávala člověku vrozená, již rozumem rozpoznatelná práva a dle § 17 mohla být tato práva omezována pouze zákonem. Důležitou vlastností tohoto předpisu byla nově také jeho všeobecnost a výlučnost. Platil tedy bez výjimky na celém území pro všechny obyvatele bez ohledu na jejich společenské postavení, odmítal otroctví a nevolnictví⁵¹ a akceptoval představu nastupujících podnikatelských vztahů, o čemž svědčí například § 353, ve kterém je stanoveno, že „vše, co někomu náleží, všechny jeho věci hmotné i nehmotné, jsou jeho vlastnictví“.⁵²

Vzhledem k tomu, že Všeobecný občanský zákoník platil na našem území přes sto let, je zcela zřejmé, že se neobešel v průběhu své existence bez několika novelizací. Změny důležité pro vývoj postavení žen byly obsaženy zejména v novelách z let 1914 a 1916 a v zákoně č. 320/1919, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství, který je běžně známý také jako manželský zákon.

V ustanoveních dílu prvního hlavy druhé, která se týkají manželství a fungování rodiny a také dílu druhého hlavy osmé a hlavy dvacáté osmé, které upravují dědické právo a instituty svatebních smluv, lze nejzřetelněji pozorovat charakter postavení žen v rámci tehdejšího právního řádu. Nalezneme zde práva a povinnosti muže, které jsou značně aktivní, jako například jeho postavení v majetkových otázkách. Ženě zákon v této oblasti přiznával také práva, avšak spíše pasivního charakteru. Vytvářel tak dojem, že jejich postavení bylo vzhledem k mužům ekvivalentní, ale dobová realita tomu nemusela odpovídat.⁵³ V následujících kapitolách bude tedy snahou na vybraných institutech obsažených v ustanoveních Všeobecného občanského zákoníku přiblížit, jaké tedy bylo postavení žen *de iure* a jak se vyvíjelo.

⁵⁰ § 7 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁵¹ TAMTÉŽ, § 16.

⁵² TAMTÉŽ, § 353. In MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010.

⁵³ RADVANOVÁ, Senta (ed.). *Žena a právo. Populární právní knižovna*. Praha: Orbis, 1971. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:5aed7b70-4c05-11e7-b03f-005056827e52>, s. 9–37.

V § 44 Všeobecného občanského zákoníku bylo stanoveno, že „*rodinné poměry zakládají se smlouvou manželskou. V manželské smlouvě dvě osoby různého pohlaví projevují podle zákona svoji vůli, že budou žít v nerozlučném společenství, děti ploditi, je vychovávat i poskytovat si vzájemnou pomoc*“.⁵⁴ Vzniku manželství předchází dle § 45 Všeobecného občanského zákoníku zasnoubení. „*Zasnoubení čili zatímní slib vstoupiti v manželství, necht' byl dán nebo přijat za jakýchkoliv okolností nebo podmínek, nezpůsobuje právního závazku, ani uzavřítí manželství samo, ani plniti, co pro případ odstoupení bylo vymíněno.*“⁵⁵ Z tohoto ustanovení tedy vyplývá, že zasnoubení, jako takové nemělo právní následky, ale dle § 46 strana, z níž nebyla zavedena důvodná příčina k odstoupení od zasnoubení, měla nárok na náhradu skutečné škody, o které mohla dokázat, že jí odstoupením od zasnoubení utrpěla.⁵⁶ Forma tohoto úkonu nebyla stanovena, ale jednalo se o jakýsi přípravný stav, který předcházel sňatku a musel být vykonán⁵⁷, aby mohly proběhnout tzv. ohlášky.⁵⁸ Ze zákona pak tento druh zasnoubení přinesl řadu účinků, jako jsou například nárok na věno, o němž bude pojednáno dále v odstavcích o majetkovém manželském právu.⁵⁹ Uzavřít manželství mohla každá osoba způsobilá k právním úkonům.⁶⁰ V případě, že do manželství hodlala vstoupit nezletilá osoba, bylo dle § 49 stanoveno, že je nutné, aby její otec k tomuto udělil souhlas. K souhlasu matky se nepřihlíželo, a to dokonce ani v případech, kdy nezletilá osoba otce neměla. V takovém případě musel dát souhlas řádný zástupce a bylo nutné také přivolení soudu.⁶¹ Nedostatek svolení byl obecně překážkou manželství. Tyto se dělily na skupinu překážek manželství spočívající v nedostatku svolení pro nedostatek mohoucnosti k němu⁶² a druhá skupina pak spočívala v nedostatku skutečného svolení, do nichž se řadilo svolení vynucené, svolení dané

⁵⁴ § 44 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁵⁵ TAMTÉŽ, § 45.

⁵⁶ TAMTÉŽ, § 46.

⁵⁷ KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Všeohrd, 1920, s. 13–17.

⁵⁸ Ohlášky jsou dle § 70 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 „*vyhlášením budoucího manželství s uvedením jména, příjmení, místa narození, stavu a bydliště obou snoubenců s připomenutím, aby každý, komu je známa nějaká překážka manželství, ji oznámil. Oznámení budiž učiněno duchovnímu správci, jemuž přísluší oddávati, přímo nebo prostřednictvím duchovního správce, který manželství ohlašoval.*“.

⁵⁹ § 1218 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁶⁰ O způsobilosti k právním úkonům je pojednáno v kapitole Ženská otázka v živnostenském řádu.

⁶¹ § 49 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁶² TAMTÉŽ, § 48–54.

unesenou osobou a omyl v osobě budoucího manžela.⁶³ Další překážky spočívaly v nedostatku mohoucnosti k účelu manželství⁶⁴ (např. nemohoucnost konat manželskou povinnost, bigamie⁶⁵) a v nedostatku podstatných obřadností.⁶⁶

V § 57 je stanoveno, že „*omyl činí přivolení k sňatku neplatným jen tehdy, sběhl-li se v osobě budoucího manžela*“.⁶⁷ Pouze omyl v osobě manžela činilo manželství neplatným. Nejednalo se o omyl v jeho osobních, rodinných a majetkových poměrech.⁶⁸

Specifickou překážkou ke vstupu do manželství, která se týkala žen, bylo dle § 58 těhotenství a spadala pod překážky manželství pro nedostatek skutečného svolení. V případě, že se manžel dozvěděl či měl důvodné podezření, že je jeho manželka těhotná s jiným mužem, ale nevěděl o tom při sňatku, mohl posléze napadnout sňatek pro omyl ve vlastnostech manželky.⁶⁹ Dle komentáře ke Všeobecnému občanskému zákoníku z roku 1926 o neplatnosti manželství mohlo být rozhodnuto pouze tehdy, bylo-li prokázáno, že manžel bez své viny o těhotenství manželky nevěděl, a jakmile se o této skutečnosti dověděl, nadále v manželství nepokračoval.⁷⁰ Všechny ostatní omyly manželů, jakož i jejich zklamaná očekávání předpokládaných nebo i smluvených podmínek, nebrání platnosti manželské smlouvy.⁷¹

Institut zákazů neboli záповědí úzce souvisel s výše rozebíranou úpravou. Jednalo se o skutečnosti, které neměly za následek neplatnost manželství. Záповědi od počátku bránily

⁶³ TAMTÉŽ, § 55–59.

⁶⁴ TAMTÉŽ, § 60 a násl.

⁶⁵ TAMTÉŽ, § 62.

⁶⁶ TAMTÉŽ, § 69 a násl.

⁶⁷ TAMTÉŽ, § 57.

⁶⁸ ROUČEK, František. *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Komentované zákony Československé republiky*. Praha: Nákladem „Československého Kompasu“ tiskařské a vydavatelské akc. spol., 1926. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:9a104d70-7c01-11e6-8644-001018b5eb5c>, s. 73.

⁶⁹ § 58 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁷⁰ ROUČEK, František. *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Komentované zákony Československé republiky*. Praha: Nákladem „Československého Kompasu“ tiskařské a vydavatelské akc. spol., 1926. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:9a104d70-7c01-11e6-8644-001018b5eb5c>, s. 74.

⁷¹ § 59 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

jeho vzniku. Pokud bylo i přes tyto překážky manželství uzavřeno, hrozil postih a komplikace zejména ženám, které by chtěla později uzavřít další manželství.⁷²

Mezi záповědi se dle § 120 řadil i zákaz týkající se předčasného sňatku ženy, která žila ve svazku manželském. Bylo-li manželství prohlášeno neplatným, rozloučeno nebo zrušeno mužovou smrtí, nemohla se těhotná žena před porodem nebo v pochybnostech, zda je těhotná, vdát dříve, než uplynulo šest měsíců. Zkrácení lhůty na tři měsíce bylo možné za předpokladu, že bylo těhotenství ženy nepravděpodobné a udělil-li prominutí krajský úřad. Lhůta, po které již žena mohla vstoupit do manželství, byla z logiky věci stanovena tak, aby nebylo pochyb o případném otcovství budoucího manžela.⁷³ Paragraf 202 třetí dílčí novely zákoníku uvádí namísto lhůty tří měsíců lhůtu 180 dnů.⁷⁴

Pokud žena toto pravidlo porušila, nemohla následně užívat výhod spojených s prvním manželstvím nabytých smlouvou svatební, dědickou, poslední vůlí nebo dohodou při rozluce. Zajímavostí je, že dle některých interpretací zákona se tento zákaz týkal pouze žen, které mohly mít dítě, nikoliv žen starších čili ve věku nad 50 let.⁷⁵

Mezi práva a povinnosti společné oběma manželům spadala možnost smlouvou upravit své vzájemné poměry, avšak za předpokladu, že to dovoloval zákon a jen v oblastech zákonem vymezených, jako byla například oblast majetkových poměrů, což se nejvíce týkalo věna či daru. Toto zákon neumožňoval v oblasti osobních vztahů.⁷⁶ Dle § 90 byla hlavními vzájemnými povinnostmi manželů věrnost a slušné zacházení.

Manželskou povinností se rozuměla⁷⁷ také povinnost k pohlavnímu styku. Manželé jsou tedy povinni si v pohlavním styku vzájemně vyhovět a šetřit vzájemně jejich lidskou

⁷² KNAPOVÁ, Veronika. Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu). Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012. s. 17.

⁷³ TAMTÉŽ, §120.

⁷⁴ SCHELLEOVÁ, Ilona a SCHELLE, Karel. Civilní kodexy: 1811-1950-1964. Edice učeb. Právnické fak. Masarykovy univ. v Brně. Brno: Doplněk, 1993, s. 59.

⁷⁵ SEDLÁČEK, Jaromír. *Rodinné právo. Knihovna československého akademického spolku „Právník“ v Brně.* V Brně: Československý akademický spolek „Právník“, 1934. Dostupné také z: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/12916>, s. 38. In KNAPOVÁ, Veronika. Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu). Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012. s. 18.

⁷⁶ § 89 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811). In KNAPOVÁ, Veronika. Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu). Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012. s. 18.

⁷⁷ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém.* Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 29–39.

důstojnost. Tato povinnost je plně osobního rázu a dle komentáře k ustanovením rodinného práva Všeobecného občanského zákoníku z roku 1934 jí je připisován zásadní význam, neboť na regulovaném pohlavním styku závisí budoucnost zdravého národa. Není vynutitelná, jelikož zákon nestanovil žádné exekuční prostředky pro vynucení této povinnosti.⁷⁸ Judikatura se této problematice věnovala poměrně rozsáhle a mimo jiné například přiznávala ženě právo odmítnout muži styk v případě, že byl opilý nebo žena byla nemocná a v případech obdobných. V rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. listopadu 1926, Rv I 922/26 je uvedeno, že žalovaná manželka odpírala manželovi manželskou povinnost jenom tehdy, když byl opilý a zapáchal alkoholem, to však dovolací soud nepovažuje za porušení povinnosti uvedené v § 90 občanského zákoníku. Opilý a alkoholem zapáchající manžel nemůže činit nárok, aby mu manželka byla po vůli, neboť taková žádost je proti vzájemné povinnosti manželů zacházet spolu slušně, ale přiči se také manželské povaze manželského svazku, jak je zdůrazněna v § 44 občanského zákoníku, a podle které nesmí být plnění manželské povinnosti ženě ponížením a pokořením, jež by nezbytně pociťovala, kdyby se musela poddávat opilci.⁷⁹

Ustanovení § 91 Všeobecného občanského zákoníku staví zcela zjevně muže do čela rodiny: „*Muž je hlava rodiny. V této vlastnosti je především oprávněn vést domácnost; je však také povinen poskytovat manželce podle svého jmění slušnou výživu a ji ve všem všudy zaopatřovat.*“⁸⁰ Rozhodovací pravomoc muže se judikaturou ještě více rozšířila v neprospěch ženy, kdy například o tom, zda jejich společné zletilé dítě může zůstat ve společné domácnosti či ne, rozhodoval jen muž.⁸¹ Odůvodnění této interpretace znělo tak, že s ohledem na to, že muž nesl odpovědnost za domácnost, za chování jejích členů a zaručoval jednotu rodiny, určoval i společenský a hospodářský způsob života členů

⁷⁸ SEDLÁČEK, Jaromír. *Rodinné právo. Knihovna československého akademického spolku „Právník“ v Brně. V Brně: Československý akademický spolek „Právník“, 1934. Dostupné také z: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/12916>, s. 46.*

⁷⁹ VÁŽNÝ, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských. Sbirka rozhodnutí nejvyšších stolic soudních republiky československé. Ř. I-a. V Praze: Právníké vydavatelství (V. Tomsa), 1920–1949. Ročník osmý. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:2edbf7e0-d3e8-11e6-8f29-5ef3fc9ae867>, s. 1711.*

⁸⁰ § 91 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁸¹ ROUČEK, František. *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Komentované zákony Československé republiky. Praha: Nákladem „Československého Kompasu“ tiskařské a vydavatelské akc. spol., 1926. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:9a104d70-7c01-11e6-8644-001018b5eb5c>, s. 108–119.*

domácnosti.⁸² Avšak manžel měl vůči manželce také vyživovací povinnost. Obsah pojmu výživné je definován v § 672, podle kterého se výživným rozumí strava, ošacení, byt a ostatní potřeby, jako byla například návštěva lékaře či náklady na porod a bylo možné sem zařadit i náklady na kulturní život, přičemž tyto byly odvislé od sociálního postavení rodiny.⁸³

Dle § 92 manželka po sňatku získala jméno manžela a podle tohoto ustanovení byla žena také povinna následovat muže do jeho bydliště, přičemž tato povinnost byla právně vynutitelná. V důsledku toho, že starost o zajištění rodiny připadala na mužova bedra, měl mít také právo rozhodnout, kde se bude rodina utvářet. Ženě tím však byla upřena možnost zasahovat do zásadních záležitostí rodiny, na jejímž vytvoření se podílela stejnou měrou. Žena tedy práva měla, ale bohužel nevyvážená těm, které zastával muž. Manželka měla dále povinnost být manželovi nápomocná v domácnosti.⁸⁴ Povinností ženy bylo mimo práci v domácnosti také pomáhat muži ve výdělků. Vzhledem k formulaci, ze které plynulo, že tato pomoc je povinností manželky a právem muže, se mělo všeobecně za to, že ženě za takovou pomoc nenáleží žádná odměna.⁸⁵ Marie Mikulová ve svém díle *Žena v právním řádě československém z roku 1936* diskutuje kontroverzi tohoto ustanovení. Uvádí zde, že odměna a mzda nejsou jedinými plody práce. Může se jednat taky o formu pojištění na dobu stáří či pracovní neschopnosti. U pracující manželky se jí za vykonanou práci neposkytuje ani odměna ani tato forma zajištění. Z pohledu Marie Mikulové toto zasahuje do ženinych lidských práv a činí ji tak závislou zcela na manželovi. Další otázkou je, zda je žena k tomuto povinna i za předpokladu, že muž vůči ní neplní svoje povinnosti, například slušného zacházení. S ohledem na to, že zákon nestanovuje závislost ženiny pracovní povinnosti přímo na plnění ostatních povinností ze strany manžela, soudní praxe klade zpravidla za vinu ženě neplnění svých povinností vůči manželovi i v situaci, kdy manžel vůči ženě své povinnosti neplní. Dále je možné také posuzovat otázku, zda manželčinu povinnost ve výdělků lze vykládat tak, že má tato výdělkem mimo domov pomáhat manželovi a dále jaký

⁸² MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 39–59. In KNAPOVÁ, Veronika. *Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu)*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012. s. 19.

⁸³ TAMTÉŽ.

⁸⁴ SEDLÁČEK, Jaromír. *Rodinné právo. Knihovna československého akademického spolku „Právník“ v Brně*. V Brně: Československý akademický spolek „Právník“, 1934. Dostupné také z: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/12916>, s. 50–54.

⁸⁵ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936. s. 39–59.

je poměr manželčiny pracovní povinnosti pro domácnost a muže k jejímu samostatnému zaměstnání, které vedle manželství zastává.⁸⁶ Samostatná výdělečná činnost se u ženy nepředpokládala, a i když nebylo třeba výslovného souhlasu manžela jako u obchodního podnikání, proti vůli manžela mohl být výkon samostatného povolání či jiná veřejná činnost přičítána manželce k tíži, pokud by si neplnila svoje zákonné manželské povinnosti.⁸⁷

Dle Všeobecného občanského zákoníku rodičovská práva, tedy práva a povinnosti mezi rodiči a dětmi v manželství, vznikají narozením dítěte. Práva a povinnosti otce a matky však zákon vykresloval rozdílně. Úprava je obsažena v § 141, který stanovoval, že „*pečovati o výživu dětí dotud, dokud se nemohou samy vyživovati, je povinen především otec. Na matce zvláště je, aby se věnovala péči o tělesnou výchovu a zdraví dětí*“.⁸⁸ Matka však například nebylo umožněno rozhodovat o osobě ošetřující osoby, v případě že dítě stonalo.⁸⁹

V § 146 a následujících je pak zakotven pojem moci otcovské. Dle tohoto principu děti nabývají jména a dalších práv po otci. Otci také náleželo právo vychovávat děti dle vlastního uvážení. Veškerý majetek dětí do dosažení zletilosti byl ve správě otce. Otec také nezletilé dítě zastupoval. Pokud nebyl schopen správu vykonávat, nepříslušela matce automaticky, ale soud určil jiného správce.⁹⁰

Další z institutů, které tentokrát spadají do manželského majetkového práva a ve kterých lze spatřit rozdílnost postavení muže a ženy v manželství, je věno.⁹¹ Jednalo se o majetkový přínos manželky, respektive jejích rodičů, do manželství a mělo sloužit jako „*úleva v nákladech spojených s manželským společenstvím*“.⁹²

⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 44–45.

⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 46.

⁸⁸ § 141 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁸⁹ ROUČEK, František. *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Komentované zákony Československé republiky*. Praha: Nákladem „Československého Kompasů“ tiskařské a vydavatelské akc. spol., 1926. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:9a104d70-7c01-11e6-8644-001018b5eb5c>, s. 183–186.

⁹⁰ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 73–90. In KNAPOVÁ, Veronika. *Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu)*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012. s.23.

⁹¹ § 1218–1229 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁹² ROUČEK, František. *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Komentované zákony Československé republiky*. Praha: Nákladem „Československého Kompasů“ tiskařské a vydavatelské akc. spol., 1926. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:9a104d70-7c01-11e6-8644-001018b5eb5c>, s. 1212–1214.

V § 1230 zákoníku je v rámci majetkového manželského práva zaveden také pojem obvěnění. Jedná se o vše, co nevěsta nabyla ze strany třetích osob k rozmnožení svého jmění. Tento majetek měl ženě připadnout po smrti manžela. Zjevně tak mělo jít o její hmotné zabezpečení, avšak během manželství nemohla se svým vlastním majetkem nakládat.⁹³ Dalším zvláštním institutem je i jitřní dar. Jedná se o dar manželce po první svatební noci a jedná se o náhradu za ztrátu jejího panenství.⁹⁴

V § 1237 Všeobecného občanského zákoníku je stanoveno, že „*neučinili-li manželé zvláštní úmluvy, ponechá si každý manžel své dřívější vlastnické právo a druhý nemá nárok na to, co každá strana během manželství získá a jakýmkoli způsobem dostane. V pochybnosti platí domněnka, že nabytí se stalo mužem. Co se týče zastupování manželky, platila právní domněnka, že veškeré jmění manželky spravuje manžel do doby, než proti takovému jednání vznese námitku.*“⁹⁵

Vdovský plat, tedy to „*co je určeno manželce na výživu pro případ vdovství. Náleží vdově ihned po smrti manželově a sluší jej zapravovati vždy na tři měsíce předem.*“⁹⁶ Pokud se tedy žena znovu provdala, její nárok na vdovský plat tím zanikl. Zákonná úprava tedy opět vycházela z předpokladu závislosti ženy na manželovi a sice, že po uzavření dalšího manželství bude o její obživu postaráno.⁹⁷

1.2.3 Konkordát z roku 1855

Konkordát, který uzavřeli papež Pius IX a císař František Josef I. v roce 1855, znamenal poměrně zásadní zásah do oblasti manželského práva. Uzavřením konkordátu se manželství katolíků vrátilo pod jurisdikci církve.⁹⁸ Konkordát obecně upravoval vzájemný

⁹³ § 1230 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁹⁴ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 114–121.

⁹⁵ § 1238 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění z roku 1811).

⁹⁶ TAMTÉŽ, § 1242.

⁹⁷ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 114–121.

⁹⁸ Článek 10 císařského patentu č. 195/1855 ř. z. kterým se vyhláší úmluva (konkordát) uzavřená mezi Svatou Stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855: „*Ježto všechny právní případy a jmenovitě ony, které se týkají víry, svátostí, duchovních úkonů a povinností a práv spojených s duchovním úřadem, náležejí jedině před soud církevní, bude o nich rozhodovati církevní soudce, a má tedy tento také souditi o věcech manželských podle předpisů svatých zákonů církevních a jmenovitě nařízení tridentských a pouze občanské účastníky manželství odkázati na soudce světského. Co se týče manželských zasnubů, rozhoduje církevní moc o jich jsoucnosti a jich vlivu na odůvodnění manželských překážek a řídí se při tom ustanoveními, která vyneslo totéž koncilium*

vztah státu a církve, zejména tedy v oblasti školství a v manželských věcech a byl výsledkem složitého hledání vzájemného vztahu státu a katolické církve. Stav, kdy ve věcech manželských rozhodovaly církevní soudy, trval až do přijetí tzv. květnových zákonů a v roce 1870 zákon zavedl světskou formu uzavírání manželství jako obligatorní pro ty, kdo nenáleželi k žádnému státem uznávanému náboženství.⁹⁹

Jak píše ve své knize Jiří Klabouch, vlastní ustanovení kanonického manželského práva znamenalo návrat ke středověkým poměrům.¹⁰⁰

1.2.4 Císařské nařízení č. 276/1914 ř. z.

Novelu všeobecného občanského zákoníku č. 276/1914 ř. z. a všechny následující zásahy charakterizuje snaha o modernizaci a demokratizaci občanského práva a přinesly několik významných změn, a to v souvislosti s rostoucími požadavky a důrazem na reflexi společenských změn. Novela zlepšila postavení žen, zejména manželek a vdov, v oblasti dědického práva. Ženy získaly větší ochranu po smrti manžela a byly lépe zajištěny jejich majtkové nároky.¹⁰¹ Byly rozšířeny možnosti rozhodovat o vlastním majetku pomocí závěti, což dalo jednotlivcům větší volnost v určení, kdo zdědí jejich majetek. Zákon se přizpůsobil moderním potřebám v oblasti dědictví a rodinného majetku, například odstraněním některých zastaralých omezení týkajících se fideikomisu a rozšířením dědických práv mimo mužskou linii. Novela z 12. října 1914 měla 73 paragrafů. Stanovila lhůty k prohlášení za mrtvého, podmínky způsobilosti žen k svědectví, nově byla upravena péče o nezletilce v otcovské moci, péče o děti při rozvodu nebo rozloučení manželství a právní postavení dětí nemanželských. Podstatně byly změněny otázky poručenství. Dědického práva se dotkla ustanovení, která ustanovila podmínky pro svědectví o poslední m pořizení, zákonnou dědickou posloupnost příbuzných manželského a nemanželského původu, zákonné dědické právo manželů.¹⁰² Druhá dílčí novela z roku 1915 byla stručnější a upravila nově jen některé úpravy hranic pozemků.

tridentské a papežský list, začínající slovy: „Auctorem fidei“. Dostupné z: <https://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm>.

⁹⁹ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 458.

¹⁰⁰ KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 133.

¹⁰¹ § 68 a násl. Císařského nařízení č. 276/1914 ř. z.

¹⁰² MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 282.

1.2.5 Císařské nařízení č. 69/1916 ř. z.

Třetí dílčí novela Všeobecného občanského zákoníku ze dne 19. března 1916, která byla nejrozsáhlejší, čítala přes 200 paragrafů a upravovala osobní práva, popření manželského původu dítěte, věcná práva, ustanovení o právu dědickém, obligační práva a ustanovení o promlčení zákonné lhůty.¹⁰³

Všechny tyto zásahy do občanského práva charakterizuje snaha o modernizaci a vliv německého občanského zákoníku ze dne 1. ledna 1900.¹⁰⁴ Formulují vztahy mezi rodiči a dětmi, spolu s nařízením o generálním poručnictví, umožňují zásahy soudu do výkonu rodičovských práv a rozšiřují právo pro nezletilce zavazovat se a disponovat vlastním majetkem.¹⁰⁵

1.2.6 Zákon č. 320/1919 Sb. (manželský zákon)

Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství měl významný dopad na právní úpravu manželství v tehdejší Československu. Tento zákon měl 32 paragrafů a upravoval zejména formální náležitosti uzavření manželství, kdy snížil formality při uzavírání manželství a zjednodušil obřadní postupy. Nově umožnil rozvod manželství, čímž významně modernizoval tehdejší právní úpravu, která předtím manželství vnímala jako nerozlučitelný svazek a upravoval také podmínky a překážky, za kterých manželství nemohlo být uzavřeno. Manželská novela, která je také běžně nazývána jako rozlukový zákon, upustila při uzavírání manželství od nutnosti církevní formy. Církevní sňatek však i nadále přetrval, ale lidé se k uzavření manželství touto formou museli svobodně rozhodnout. Manželskou novelou byl také prolomen princip nerozlučitelnosti církevně uzavřeného sňatku za života manželů. Možnost rozluky byla do té doby zákonem přiznávána jen nekatolíkům a existoval pouze rozvod od stolu a lože. Často tedy docházelo k tomu, že spolu partnersky soužily osoby,

¹⁰³ TAMTÉŽ.

¹⁰⁴ SCHELLEOVÁ, Ilona a SCHELLE, Karel. *Civilní kodexy: 1811–1950–1964. Edice učeb. Právnické fak. Masarykovy univ. v Brně*. Brno: Doplněk, 1993, s. 15–24.

¹⁰⁵ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 282.

které nemohly vstoupit do společného manželství, neboť nebyly rozloučeny z manželství se svými bývalými partnery.¹⁰⁶

Novela tedy sjednotila manželské právo tak, že platilo pro všechny občany republiky bez rozdílu vyznání. Došlo v podstatě k odstranění rozdílné úpravy manželského práva podle konfesí a k výraznému snížení konfesních prvků manželského práva zrušením řady překážek náboženského původu a povolením rozlučitelnosti manželství. Vliv kanonického práva se projevoval pouze nepřímo ve stále poměrně širokém vymezení překážek příbuzenství a švagrovství a v ponechání institutu rozvodu od stolu a lože.

Ustanovení manželské novely platila pouze pro historické české země, avšak na Slovensku zůstalo v platnosti uherské manželské právo. Dualismus manželského práva nebyl pak už po celé trvání předmnichovské republiky překonán.¹⁰⁷

1.2.7 Vývoj v poválečném období do roku 1950

Po roce 1938, v němž přišel mnichovský diktát, okleštění Československa a státoprávní změny za druhé republiky, byly znemožněny jakékoliv pokusy o kodifikační práce.¹⁰⁸ S vyhlášením protektorátu došlo k výraznému zásahu do rodinného práva již v podobě samotného Výnosu¹⁰⁹, kterým byl vyhlášen. K provedení uvedeného výnosu bylo 20. července 1939 s účinností od 1. srpna téhož roku vydáno nařízení o použití německého práva pro německé státní příslušníky v protektorátu Čechy a Morava. K platnosti manželství se vyžadovalo, aby k jeho uzavření došlo před německým stavovským úředníkem, kterému bylo svěřeno také vedení evidence uzavřených německých manželství. Na našem území tedy vznikl dualismus práva v oblasti rodinně právních vztahů. Ještě výrazněji do rodinných vztahů zasáhlo recipování norimberských zákonů pro všechny jeho obyvatele. Hlavním úkolem rasistických norem v počáteční fázi okupace bylo zajistit nacistům veškeré majtkové hodnoty náležející do té doby židovskému obyvatelstvu a německá vláda

¹⁰⁶ ŠÍNOVÁ, Renáta a ŠMÍD, Ondřej. Dohoda manželů jako předpoklad trvalého ukončení manželského soužití od Všeobecného občanského zákoníku po současnost. In DVOŘÁK, Jan a MALÝ, Karel. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 435.

¹⁰⁷ KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 166–167.

¹⁰⁸ SCHELLEOVÁ, Ilona a SCHELLE, Karel. *Civilní kodexy: 1811-1950-1964. Edice učeb. Právnické fak. Masarykovy univ. v Brně*. Brno: Doplněk, 1993, s. 26.

¹⁰⁹ Výnos č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/7722/1/2/vynos-c-75-1939-sb-o-protektoratu-cechy-a-morava/vynos-c-75-1939-sb-o-protektoratu-cechy-a-morava>.

pokračovala ve vydávání norem, které přímo zasahovaly do osobního statutu a důstojnosti zejména židovských obyvatel.¹¹⁰

Po únorovém převratu v roce 1948 skončily naděje na dovršení ženské emancipace v podmínkách demokratické občanské společnosti. Hlavní nedostatek řešení otázky rovnosti pohlaví v novém režimu byl ten, že tato nebyla nikdy řešena samostatně jako priorita, ale vždy jako něco akcesorického k důležitějšímu problému a zájmy žen, na které bylo tehdy pohlíženo zejména jako na proletářky, byly zohledněny, pouze pokud se překrývaly se zájmy pracující třídy. V záznamech výkonných orgánů komunistické strany jsme se mohli setkat s ženskou otázkou jen tehdy, když se jednalo o problematiku péče o děti, v souvislosti s mateřskými školami a jeslemi, nebo v řešení otázky zásobování a služeb, což se týkalo hlavně prádelen a čistíren.¹¹¹

Důležitým milníkem ve vývoji postavení žen byl v kontextu institutů rodinného práva zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb. Tento zákon v rámci vztahu mezi manžely zrovnoprávnil manžela i manželku. V § 19 tohoto zákona je zakotveno následující: *„O uspokojení potřeb rodiny manželstvím založené jsou povinni pečovat oba manželé podle svých sil a podle poměru svých výdělečných a majetkových možností. Poskytování prostředků může být vyváženo zčásti nebo zcela osobním výkonem péče o děti a společnou domácnost.“* Na rozdíl od úpravy ve Všeobecném občanském zákoníku byli manželé oprávněni zavazovat se a jednat v běžných záležitostech jeden za druhého¹¹² a z takového právního jednání byli manželé zavázáni společně a nerozdílně.¹¹³ Majetek dítěte byli povinni spravovat oba rodiče s péčí řádného hospodáře a vyživovací povinnost už neměl pouze manžel vůči manželce a dětem, ale měli ji ze zákona vůči dětem oba rodiče.¹¹⁴

Žena v socialismu však přesto zůstávala primárně pečovatelkou o domácnost a rodinu, zároveň však měla pracovat na plný úvazek, přičemž podle vedení státu vysoká

¹¹⁰ VESELÁ, Renáta. Rodinné právo v době protektorátu. [Online]. 2010. Dostupné z: [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Vesela_Renata_\(4462\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Vesela_Renata_(4462).pdf). [cit. 2024-11-04], s. 1–2.

¹¹¹ JECHOVÁ, Květa. *Cesta k emancipaci. Postavení ženy v české společnosti ve 20. století. Pokus o vymezení problému.* In TŮMA, Oldřich a VILÍMEK, Tomáš (ed.). *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945. Česká společnost po roce 1945 sv. 5.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008, s. 73.

¹¹² § 20 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-265>.

¹¹³ TAMTÉŽ, § 21.

¹¹⁴ TAMTÉŽ, § 39

zaměstnanost žen představovala v socialistické společnosti způsob realizace jejich emancipace.¹¹⁵

¹¹⁵ JECHOVÁ, Květa. *Postavení žen v Československu v období normalizace*. In TŮMA, Oldřich a VILÍMEK, Tomáš (ed.). *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty. Česká společnost po roce 1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 244.

2. Vývoj vzdělávání žen a jeho právní úprava

2.1 Vzdělávání žen jako podmínka profesionality

Povinné vzdělávání, jak je všeobecně známo, bylo na našem území zakotveno tereziánskými reformami v roce 1774. Jednalo se o nejzákladnější vzdělání, přičemž i potřeba tohoto minima byla u žen bagatelizována. To se postupně měnilo s rozvojem a modernizací společnosti a později, v 18. a 19. století, již nebyla potřeba přiměřeného vzdělání žen zpochybňována, nicméně jeho zaměření směřovalo pouze na činnosti v oblasti domácnosti, což vycházelo z konvenčního pojetí tehdejšího postavení žen ve společnosti.¹¹⁶ Změnu v tradičním pohledu na postavení ženy ve společnosti zapříčinil ekonomický, sociální a demografický vývoj, který s sebou mimo jiné nesl početní nárůst neprovdaných žen v aktivním věku¹¹⁷ a rodiny úředníků s větším počtem dcer.¹¹⁸

Studium za účelem získání práce bylo dříve vnímáno jako východisko z nouze pro chudé a neprovdané dívky. Z pohledu většinové společnosti dívky z lepších společenských kruhů neměly důvod vzdělávat se, a tak snahy jednotlivkyň byly přijímány s nedůvěrou jako něco, co není pro jejich spokojený život nezbytné. Veřejné mínění o vzdělání dívek se zlepšilo postupně mimo jiné díky dobovému tisku, který vykresloval dívčí studium v pozitivním světle.¹¹⁹

Další překážkou pro vznik odborného vzdělávacího systému pro ženy byl fakt, že povolání obecně považovaná za vhodná pro ženy prakticky neexistovala a bylo tedy nutné najít obory, ve kterých by se ženy mohly uplatnit. K oborům a povoláním, ke kterým měly neprovdané ženy, méně často vdovy, bezproblémový přístup, se řadily profese nepopírající tehdejší stávající postavení žen ve společnosti. Bez větších potíží se tedy mohly ženy uplatnit například jako hospodyně, porodní báby, chůvy, učitelky, ošetřovatelky, společnice. Tyto profese mají jeden společný jmenovatel, a to je mateřský, pečující aspekt, jsou vykonávány v podřízenosti, zpravidla pána domu, jedná se o povolání, která jsou spíše součástí

¹¹⁶ SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 25.

¹¹⁷ TAMTÉŽ, s. 26.

¹¹⁸ ZORMANOVÁ, Lucie, DROZDOVÁ, Monika. *Pohled do historie rozvoje vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. 2016. Dostupné z: <https://epale.ec.europa.eu/cs/resource-centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku>. [cit. 2024-10-26].

¹¹⁹ TAMTÉŽ.

soukromého sektoru a nebudila tak pohoršení veřejného mínění. Profese, které ženy mohly vykonávat a bylo u nich třeba předchozího vzdělání, a které ve větší míře než ostatní zasahovaly do veřejného prostoru, jsou úřednice a hlavně učitelka. Učitelky byly průkopnicemi v mnoha oblastech, v nichž byly ženy znevýhodněny, často se věnovaly literární činnosti, byly členkami ženských spolků, podporovaly dívčí a ženské vzdělávání a o jejich vlivu na něj bude mimo jiné pojednááno v následujících částech práce. Možnost širšího profesního uplatnění žen v rámci dalších oborů pak předpokládala kvalifikaci žen a tomu odpovídající vzdělání, k němuž ženy měly s ohledem na výše uvedené alespoň zpočátku ztížený přístup.¹²⁰

2.2 Nižší vzdělávání žen a tereziánské reformy

Ke snahám o institucionalizaci nejen ženského vzdělávání docházelo již po roce 1774, tedy v době tereziánských reforem, kdy byl 6. prosince vydán Všeobecný školský řád¹²¹ zakotvující pro všechny země císařství povinnou šestiletou školní docházku a který položil základ systému nižšího školství. Skutečnost, že ekonomický zájem státu se plně ztotožňoval s jeho politickým zájmem a s filozofií tehdy dominujícího osvícenství, doplněného filantropickými motivy, vytvářela pro přijetí školské reformy příznivé podmínky. Základem reformy bylo vybudování škol ve všech farních obcích. V menších městech a všech vsích s farou měly být zřizovány jednotřídní nebo dvoutřídní školy triviální, ve větších městech to měly být trojtřídní školy hlavní, v Praze a v Brně školy normální, dovršující obecné vzdělání, které měly sloužit i jako školy vzorové. Tato zásadní změna byla současně spojena s řadou podpůrných kroků. Již v roce 1775 byl v Praze zřízen sklad školních knih, který byl zároveň pověřen vydáváním učebnic. Ve stejném roce vznikly i první praeparandy pro přípravu učitelů. Tvůrci této vzdělávací reformy samozřejmě počítali s tím, že v nově zřizovaných školách bude základní metodou hromadná výuka, která byla v té době výraznou pedagogickou novinkou, neboť v dosavadní praxi převažovala výuka individuální. Bylo

¹²⁰ SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 26.

¹²¹ Marie Terezie dala na podkladě návrhu, který vypracoval opat J. I. Felbiger, vyhlásit v roce 1774 řád pro obecné školství (Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k.k. Erblandern), obecně označovaný jako „Tereziánský školní řád“. Tento tereziánský školní řád se na celé století stal základem obecného školství také v českých zemích. Srov. MORKEŠ, František. Tereziánská reforma v českém školství. [Online]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html>.

proto neméně důležité, aby učitelé byli na novou praxi náležitě připraveni. Tomu měla sloužit Methodní kniha, kterou sepsal sám hlavní autor školské reformy Ignác Felbiger.¹²²

Tehdejší reformátoři se věnovali také problematice dívčího vzdělávání. Výuka dívek byla zaměřena na získání základního vzdělání a na osvojení si dovedností ručních prací. Dívčí školy byly zřízeny jako součást hlavních škol tam, kde k tomu byly vhodné podmínky krátce po přijetí Všeobecného školního řádu.¹²³ Dívky však prakticky až do roku 1780 do škol nedocházely. Teprve v tomto roce byly zřízeny v některých městech první dívčí třídy. Ty se postupně rozšiřovaly a časem se v řadě míst stávalo běžné i společné vyučování chlapců a dívek.¹²⁴ Všeobecný školský řád u nás platil až do roku 1869, kdy byl přijat Říšský zákon školní.¹²⁵ V roce 1788 byl dle dochovaného rozvrhu věnován na dívčím oddělení pražské normální školy největší důraz výuce ručních prací dotovaných 12 až 17 hodinami týdně. Po nich byla pozornost věnována triviu, do kterého spadalo čtení, psaní a počty, kterým bylo věnováno v souhrnu od 7 do 12 hodin týdně. Studiu náboženství se dívky věnovaly 3 hodiny týdně.¹²⁶

I když byla tato forma základní neboli triviální školy jedinou možností vzdělání u většiny dívek, neboť většina z nich také pocházela z neprivilegovaných vrstev, je třeba reflektovat, že stav předpokládaný dobovými předpisy se výrazně lišil od praxe a reality. Svědčí o tom mimo jiné i fakt, že povinná školní docházka do 12 let nebyla často dodržována ještě ani v 19. století. Ženy, které pocházely z vyšších společenských kruhů, mohly často využít možnosti soukromého učitele, což se samozřejmě odrazilo na kvalitě dosaženého vzdělání, i tak se ale nemohly vzdělávat na středních a vysokých školách.¹²⁷

¹²² MORKES, František. Tereziánská reforma v českém školství. [Online]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html>. [cit. 2024-10-26].

¹²³ ZORMANOVÁ, Lucie, DROZDOVÁ, Monika. *Pohled do historie rozvoje vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. 2016. Dostupné z: <https://epale.ec.europa.eu/cs/resource-centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku>. [cit. 2024-10-26].

¹²⁴ MORKES, František. Tereziánská reforma v českém školství. [Online]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html>. [cit. 2024-10-26].

¹²⁵ FASNEROVÁ, Martina. *Kurikulární změny a jejich odraz v klimatu školy z pohledu rodičů*. Rigorózní práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2009, s. 14.

¹²⁶ ZORMANOVÁ, Lucie, DROZDOVÁ, Monika. *Pohled do historie rozvoje vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. 2016. Dostupné z: <https://epale.ec.europa.eu/cs/resource-centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku>. [cit. 2024-10-26].

¹²⁷ ZORMANOVÁ, Lucie, DROZDOVÁ, Monika. *Pohled do historie rozvoje vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. 2016. Dostupné z: <https://epale.ec.europa.eu/cs/resource-centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku>. [cit. 2024-10-26].

2.3 Církevní dívčí školy a soukromé ústavy

Rodiny dívek z vyšších kruhů, které disponovaly dostatkem finančních prostředků, dávaly přednost klášterním školám, které přijímaly dívky od 10 do 14 let a které zajišťovaly výuku v délce dvou až čtyř let. Tyto dívky tak měly pochopitelně lepší přístup ke vzdělání. Vyučování bylo zaměřeno především na cizí jazyky, zejména na němčinu a francouzštinu. Jednou ze známých klášterních škol, jež měla pobočky na mnoha místech České republiky, které se nacházely například ve Štěkni, Praze nebo Svojsíně u Kolína, a kterou na našem území založily řeholní sestry roku 1747, byl Ústav ženské řeholní kongregace Anglických panen. Řád, který se nazýval také jako Institut blahoslavené Panny Marie, založil v Praze v ulici Karmelitánské svou školu a výchovavací ústav fungující až do roku 1948. Do škol přijímal řád dívky bez ohledu na jejich vyznání.¹²⁸

Dívky z movitých rodin, které si mohly dovolit úhradu školného, využívaly také soukromé ústavy. Ve druhé polovině 19. století se na našem území nacházelo na 40 soukromých škol, přičemž většina z nich působila v Praze a z toho více než polovina jich byla francouzských. Nejvýznamnější z nich se stala soukromá dívčí škola manželů Svobodových. Za vyučování se na těchto ústavech platilo školné, což výrazně zužovalo okruh dívek, které mohly tento typ škol navštěvovat.¹²⁹

2.4 Vyšší a odborné vzdělávání žen

Je důležité vzít v potaz, že z pohledu dnešní emancipované ženy jsou první snahy o dosažení vyššího vzdělání a jejich motivace jen těžko akceptovatelné.¹³⁰ Standardem bylo, že podíl ženy na rodinných příjmech se týkal spíše nižších společenských vrstev. V období 60. a 70. let 19. století pochází také předpisy, které, byť velmi omezeně¹³¹, připouštěly

centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku.

[cit. 2024-10-26].

¹²⁸ TAMTÉŽ.

¹²⁹ PIORECKÁ, Kateřina a PETRBOK, Václav (ed.). *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň, 4.–6. března 2004 : věnováno památce prof. Jana Havránka*. Praha: ÚČL AV ČR, 2004, s. 377.

¹³⁰ ZORMANOVÁ, Lucie, DROZDOVÁ, Monika. *Pohled do historie rozvoje vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. 2016. Dostupné z: <https://epale.ec.europa.eu/cs/resource-centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku>.

[cit. 2024-10-26].

¹³¹ Výnos ministerstva obchodu ze 7. dubna 1869, kterým byl umožněn výkon poštovní služby ženám náležejícím do rodiny poštmistra (Zulassung von Frauenspersonen zur Erlernung und Ausübung des Postdienstes bei nicht ärarischen Postämter. In: Post-Verordnungsblatt für das Verwaltungsgebiet des k. k. Handels-Ministeriums 14, 1869, s. 85–86.) a Výnos ministerstva obchodu ze 13. února 1872, který zpřístupnil poštovní úřady také uchazečkám mimo rodinu poštmistra (Ausdehnung der Bestimmung betreffend die

výdělečnou činnost žen ze středních vrstev, k čemuž bezpochyby docházelo i vlivem vznikajících ženských vzdělávacích institucí přibližně od 80. let 19. století. Pozvolným vývojem byla ženám umožňována práce úřednice na poště, u dráhy či práce kreslířky nebo telegrafistky.¹³² Přesto je nutné považovat rozpačité počátky vyššího dívčího vzdělávání za počátky kvalifikovaného uplatňování žen na trhu práce, a právě první pracovní uplatnění žen pak dalo základ pro jejich samostatnou účast v podnikatelské a veřejné sféře.

V roce 1870 byla otevřena první státní střední škola končící maturitou. Jednalo se o dívčí pedagogium a v roce 1871 bylo ženám umožněno ucházet se o zaměstnání ve státní telegrafické službě a v tomtéž roce vznikl z iniciativy Karolíny Světlé Ženský výrobní spolek, který se snažil o provoz dívčí obchodní a průmyslové školy a o organizaci kurzů pro vychovatelky a ošetřovatelky.¹³³

Na přelomu 19. a počátkem 20. století potřeba ženského vzdělávání sílila, avšak nabytá kvalifikace měla dívkám zejména pomoci překlenout období mezi ukončením školy a vstupem do manželství. To opět plynulo z tradičního společenského nastavení, že pokud žena generovala nějaký zisk, jednalo se o výdělek na přilepšenou a nepřikládala se mu váha plnohodnotné výdělečné činnosti ve smyslu obživy. A tak před první světovou válkou ženy opouštěly svoje profese, jakmile získaly sociální zabezpečení v podobě sňatku.¹³⁴

K prvním ženským povoláním, u kterého byla nutnost předchozího vzdělání, patřila mimo porodní báby také profese učitelky. Zpočátku se jednalo o středoškolské vzdělání, ale postupem času se objevují také pozice učitelské profese dostupné pro ženy, které vyžadovaly vysokoškolské studium. Tato práce neodporovala podstatě ženství, i tak byly ale učitelky ve veřejném prostoru degradovány a kritizovány. Podle údajů ze sčítání lidu z prvního desetiletí 20. století bylo z 55 810 ekonomicky aktivních osob v tomto oboru 22 781 žen¹³⁵, což je po zaokrouhlení asi 394 žen na 1000 učitelů. Je tedy zřejmé, že i když toto číslo zahrnovalo

Zulassung von Frauenspersonen zur Erlernung und Ausübung des Postdienstes. In: Post-Verordnungsblatt für das Verwaltungsgebiet des k. k. Handels-Ministeriums 13 z 21. 2. 1872, s. 31.) In KRAMÁŘ, Jan. *Ženy v poštovní službě českých zemí*, s. 164–167. Dostupné z: https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2024/04/PH_29_2_2021_Kramar_160-237.pdf.

¹³² SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 27.

¹³³ TAMTÉŽ, s. 26.

¹³⁴ TAMTÉŽ, s. 28.

¹³⁵ *Statistická příručka republiky Československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1920–1932. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:b5354a00-d754-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:8af1dd00-00d8-11e4-97de-5ef3fc9ae867&fulltext=1910%20školsství>, s. 103.

i učitelky ručních prací či domácí učitelky, nabízela tato profese ženám poměrně široké možnosti, jak se postarat o své vlastní živobytí. Mnohé učitelky byly navíc členkami ženských spolků, což rozvíjelo jejich tendence k vymanění se z předsudků a úsilí o výchovu dívek k vědomí svých osobních, sociálních a politických práv. Zakládaly osvětové časopisy a byly literárně činné na poli výchovy a vzdělávání dívek.¹³⁶

Důležitým prvkem pro počátky formování odborného vzdělávání žen u nás byly, více než legislativní práce, konkrétní osobnosti emancipačního hnutí a jejich spolková činnost.

2.4.1 Významné osobnosti rozvoje odborného ženského vzdělávání v 19. století

Magdalena Dobromila Rettigová (1785–1845)

Magdalena Dobromila Rettigová, která se narodila v roce 1785 a zemřela v roce 1845, se na pozici žen dívala z hlediska rovnoprávnosti značně omezeně. Za cíl ženské existence považovala dokonalé zvládnutí role hospodyně a výsledkem rovnocenného partnerství mezi mužem a ženou v oblasti vzdělání měla být absence mužova odbíhání od rodiny k negativním zálibám. Její pohled na vzdělání žen tedy tolik nesměřoval k jejich lepšímu profesnímu uplatnění. Rettigová se však i přesto stala svými prvními spisovatelskými snahami, vyučováním dívek vaření a šití, pořádáním čtenářských besídek a založením knihovny pro ženy předzvěstí ženského hnutí v Čechách.¹³⁷

Karel Slavoj Amerling (1807–1884)

Důležitou postavou vývoje nejen ženského vzdělávání u nás byl Karel Slavoj Amerling, lékař spadající do starší generace národních obrozenců. Mimo četných návrhů školních reforem se zasloužil také o založení vzdělávacího ústavu Budeč v roce 1839, který k sobě v roce 1842 přidružil i první veřejnou dívčí školu, jejíž vedení po Bohuslavě Rajske (druhé manželce Františka Ladislava Čelakovského) v roce 1845 převzala Amerlingova manželka Františka Svatava. Vzdělávací ústav Budeč bohužel neměl dlouhého trvání. Z finančních a politických důvodů byl postupně zrušen a vysídlen z původních budov. Dívčí

¹³⁶ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Česká historie. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 430.

¹³⁷ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:3bf0f230-17ea-11e4-8f64-005056827e52>, s. 53.

škola Budeč fungovala do roku 1847 v prostorách v současné Vodičkově ulici v Praze a poté také zanikla.¹³⁸

Božena Němcová (1820–1862) a Honorata Zapová (1825–1856)

Na tyto snahy navázala také Božena Němcová nebo méně známá Honorata Zapová. Božena Němcová se zařadila mezi první výrazné ženské osobnosti mezi spisovateli. Ve svých dílech často projevovala zájem o ženská témata, feminismus a emancipaci. Svědčí o tom například její báseň s názvem *Ženám českým* a povídka *Pohorská vesnice*. Svými literárními výtvy kladla důraz na vzdělávání žen a jejich svobodomyšlnou výchovu.¹³⁹

Vojta Náprstek (1826–1894)

Vojta Náprstek, rodným jménem Adalbert Fingerhut, byl významný český vlastenec, mecenáš, etnograf a také aktivní podporovatel ženské emancipace v 19. století. V roce 1865 založil Americký klub dam, který se stal jedním z prvních ženských spolků v českých zemích, přičemž cílem klubu bylo podporovat ženskou vzdělanost a kulturní povědomí, a tak posilovat jejich postavení ve společnosti.¹⁴⁰ Klub pořádal přednášky a vzdělávací kurzy, které pokrývaly široké spektrum témat od literatury a umění až po vědu a techniku. To ženám umožnilo získat znalosti a dovednosti, které jim byly dříve těžko dostupné.¹⁴¹ Náprstek se také snažil podporovat ženy v jejich profesním rozvoji. Organizoval kurzy domácích řemesel, které měly ženám pomoci získat praktické dovednosti a zvýšit jejich ekonomickou nezávislost. Tyto kurzy zahrnovaly například šití, vaření a další dovednosti, které byly důležité pro ženy v tehdejší společnosti.¹⁴²

Karolína Světlá (1830–1899)

Karolína Světlá, rozená Johanna Rottová, byla nejen významnou českou spisovatelkou, ale také průkopnicí ženské emancipace a aktivní členkou ženského hnutí

¹³⁸ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky. Učebnice pro vysoké školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 230.

¹³⁹ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:3bf0f230-17ea-11e4-8f64-005056827e52>, s. 54.

¹⁴⁰ ŠÁRECKÁ-RADOŇOVÁ, Maryša. *Ozářené krby: vlastenecké rodiny české*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1945, s. 57–58.

¹⁴¹ SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. V Praze: Vyšehrad, 2011, s. 120.

¹⁴² TAMTÉŽ, s. 121.

v 19. století. V roce 1871 založila Ženský výrobní spolek český¹⁴³, jehož cílem bylo poskytovat ženám příležitosti k profesnímu vzdělávání a rozvoji dovedností. Tento spolek nabízel kurzy v různých oblastech, včetně ručních prací, účetnictví a obchodních dovedností, což umožnilo ženám získat nezávislost a ekonomickou soběstačnost. Aktivně podporovala vzdělávání žen, neboť věřila, že přístup ke vzdělání je klíčový pro jejich emancipaci a možnost uplatnění ve společnosti a boj za emancipaci žen vedla i pomocí své literární tvorby. Světlá veřejně kritizovala patriarchální struktury a nespravedlnosti, které ženy zažívaly, a jejím cílem bylo podnítit společenskou změnu prostřednictvím literatury a aktivně se angažovala v boji za volební právo žen a další reformy, které by ženám poskytl větší práva a možnosti seberealizace.¹⁴⁴

Věnceslava Lužická Srbová (1832–1920)

Věnceslava Lužická-Srbová byla další ze spisovatelek bojujících za vzdělání žen. Narodila se v roce 1832 a ovlivnilo ji zejména intelektuální rodinné prostředí. Studovala dvoutřídní školu v Hořicích, pokračovala na studia německého jazyka do Broumova a v Praze absolvovala kurz ručních prací, hudby, malby a cizích jazyků. Takovéto kurzy v Praze byly považovány za nejvyšší možné dosažitelné vzdělání žen. Založila několik významných ženských spolků a redigovala časopis pro ženy Lada, stejně jako se věnovala přednáškové činnosti.¹⁴⁵

Marie Riegrová (1833–1891)

Marie Riegrová, rozená Palacká, se v roce 1833 narodila do rodiny Františka Palackého, významného českého historika, a následně se stala manželkou politika Františka Ladislava Riegra. Díky tomuto zázemí měla přístup k významným intelektuálům a politikům své doby, což jí umožnilo efektivněji prosazovat své emancipační aktivity a zlepšovat postavení žen. Mimo jiné se podílela na organizaci přednášek a diskusí, přispívala tak k rozvoji intelektuálního života žen a jejich začlenění do veřejného života. Věnovala se také překladům a popularizaci zahraniční literatury. Překládala díla, která obsahovala pokrokové myšlenky a její překladatelská činnost byla důležitá pro šíření nových myšlenek. Riegrová

¹⁴³ SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 26.

¹⁴⁴ UHROVÁ, Eva. *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 171–172.

¹⁴⁵ ZORMANOVÁ, Lucie, DROZDOVÁ, Monika. *Pohled do historie rozvoje vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. 2016. Dostupné z: <https://epale.ec.europa.eu/cs/resource-centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku>. [cit. 2024-10-26].

aktivně podporovala boj za ženská práva, včetně práva na vzdělání a práva na rovné pracovní příležitosti a spolupracovala s dalšími významnými ženami své doby, jako byly Karolína Světlá a Eliška Krásnohorská. Společně organizovaly akce, které měly za cíl zlepšit postavení žen ve společnosti a podporovat jejich práva.¹⁴⁶

Eliška Krásnohorská (1847–1926)

Eliška Krásnohorská, vlastním jménem Alžběta Pechová, byla významná česká spisovatelka, básnířka, libretistka a přední osobnost ženského emancipačního hnutí v Čechách. Mezi nejvýznamnější emancipační aktivity Elišky Krásnohorské patří bezpochyby založení prvního českého dívčího gymnázia Minerva v roce 1890. Minerva se stala symbolem boje za rovné vzdělání pro dívky.¹⁴⁷ Krásnohorská věřila, že přístup ke vzdělání je klíčový pro ženskou emancipaci a rovnoprávnost. Škola se rychle stala významným centrem vzdělávání a přitáhla mnoho nadaných studentek. Eliška Krásnohorská redigovala a přispívala do různých ženských časopisů, jako byly „Ženské listy“ a „Ženský svět“. Tyto časopisy byly platformou pro šíření myšlenek o ženských právech, emancipaci a vzdělávání žen. Aktivně se zapojila do kampaní za legislativní reformy, které měly zlepšit postavení žen ve společnosti, pořádala přednášky a vzdělávací kurzy, které byly zaměřeny na zvýšení povědomí o ženských právech a udržovala kontakty s feministickými hnutími a aktivistkami v zahraničí, což jí umožňovalo sledovat mezinárodní trendy a přinášet nové myšlenky. Její odkaz žije dál jako symbol ženské síly a odhodlání, neboť Krásnohorská svými aktivitami ovlivnila mnoho dalších žen a inspirovala je k boji za svá práva.¹⁴⁸

Františka Plamínková (1875–1942)

Františka Plamínková byla česká politička, feministka a bojovnice za ženská práva. Svými rozsáhlými aktivitami přispěla k rozvoji ženské emancipace nejen v českých zemích, ale také na mezinárodní úrovni. Františka Plamínková absolvovala obecnou a měšťanskou školu a vystudovala Ústav pro vzdělání učitelek v Praze. Ve snaze o dosažení co nejlepšího vzdělání neustávala a na univerzitě se stala posluchačkou profesora T. G. Masaryka. Na večerních přednáškách pražské techniky studovala fyziku, chemii, matematiku, němčinu,

¹⁴⁶ BÍMOVÁ, Eva. Marie Riegrová-Palacká. *Akropolis*. 2018, č. 105. Dostupné z: https://www.akropolis.cz/bulletin/105/bulletin_Nova_Akropolis_105.pdf. s. 7–10.

¹⁴⁷ Více v kapitole 2.5.

¹⁴⁸ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra a KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Eliška Krásnohorská: [Studie s ukázkami z díla]. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, 1987. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:e33f04a0-1b92-11e3-9319-005056827e51>, s. 88–103.

francouzštinu a angličtinu. Po maturitě, ve školním roce 1894 až 1895, vyučovala v Táboře a Soběslavi a od roku 1895 učila v Praze.¹⁴⁹ V rámci Výboru pro volební právo žen také aktivně bojovala za volební právo pro ženy. Její úsilí vedlo k tomu, že ženy v Československu, jako jedny z prvních v Evropě, získaly volební právo v roce 1920. Františka Plamínková zaznamenala úspěch v boji za volební právo žen také na mezinárodní úrovni díky spolupráci s Mezinárodní ženskou radou. V roce 1923 založila a vedla Ženskou národní radu, která se stala nejvýznamnější ženskou organizací v meziválečném Československu. V roce 1925 byla zvolena do československého parlamentu, kde zastupovala zájmy žen a aktivně se podílela na legislativních reformách, které měly za cíl zlepšit postavení žen. Prosazovala rovné pracovní podmínky, právo žen na vzdělání, ochranu práv žen v rodině, práva žen na rovné postavení při rozvodu, ochranu žen před domácím násilím, zajištění jejich práv v oblasti péče o děti a další sociální reformy. V době nacistické okupace Československa se Plamínková aktivně postavila proti okupantům a napsala otevřený dopis Adolfu Hitlerovi, v němž se vymezila proti jeho lživému projevu namířenému vůči prezidentu Edvardu Benešovi a celému Československu. Pokračovala v boji za svobodu a práva žen. Její odvaha a odpor proti nacismu pravděpodobně vedly k tomu, že byla zatčena gestapem. Františka Plamínková byla popravena 30. června 1942 v Praze na Kobylické střelnici.¹⁵⁰

2.4.2 Vliv ženských spolků na vzdělávání žen

Významnou roli v počátcích ženského vzdělávání sehrály ženské spolky vznikající ve druhé polovině 19. století. Co se týče úpravy spolkové činnosti dle zákona z roku 1852 a následně dle navazující nové úpravy z roku 1867 byly spolky rozdělovány na politické a apolitické. Zákon spolkový č. 134/1867 ř. z. byl rozčleněn na tři části. První část se týkala obecně spolků, druhá část tohoto zákona pojednávala o spolcích politických a třetí část se věnovala ustanovením, která trestala porušení tohoto zákona.¹⁵¹

Z tohoto zákona vyplývá, že ženy měly přímý zákaz zakládat politické spolky a byly dány v této souvislosti na roveň cizincům a nezletilým¹⁵², což potvrzuje fakt, že i založení

¹⁴⁹ UHROVÁ, Eva. *Františka Plamínková stále živa*. [Online]. 2015. Dostupné z: <https://www.femistory.cz/frantiska-plaminkova/#more-32>. [cit. 2024-10-27].

¹⁵⁰ UHROVÁ, Eva. *Po stopách šesti žen*. Praha: Mediasys, 2020, s. 278–287.

¹⁵¹ § 1 zákona č. 134/1867 ř. z. o právě spolčovacím. Dostupné z: <https://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm>.

¹⁵² TAMTÉŽ, § 30.

a politického spolku nebylo pro ženy jednoduchou záležitostí. Potýkaly se zejména s nedostatkem financí a neshodami s mužskými podporovateli, bez nichž by něco takového nebylo v daném období možné.¹⁵³ Spolky, které byly ženy, byť s obtížemi, oprávněny zakládat, lze dle svého zaměření rozdělit do tří skupin. Do první skupiny řadíme spolky, které se týkaly osvětové činnosti jako byl spolek Americký klub dam Vojtěcha Náprstka nebo Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. Druhá skupina spolků se svou činností směřovala ke všeobecnému vzdělávání žen. Do této skupiny je možné zařadit například spolek Minerva. Třetí skupinou jsou spolky, které si kladou za cíl odborné vzdělávání žen. Do výčtu spolků splňujících kritérium třetí jmenované skupiny spadají Spolek sv. Ludmily, Ženský výrobní spolek, Spolek Domácnost či Spolek Vesna.¹⁵⁴

Americký klub dam

Důležitou roli v oživení ženského emancipačního hnutí sehrál Vojta Náprstek. Ten byl podporovatelem žen v mnoha směrech, zejména ve vzdělávání, zavedení volebního práva pro ženy a jejich zaměstnávání ve státních službách.¹⁵⁵ Z domu jeho matky známého také jako dům U Halánků se stal vyhledávaný společensko-kulturní salón, v němž se scházeli nejvýznamnější intelektuálové své doby, z toho dvě ženy, a to Božena Němcová a Karolína Světlá. Tato setkávání a snahy vedly po třech letech k tomu, že Vojtěch Náprstek uspořádal ve svém domě přednášku o astronomii, na kterou přizval přítelkyně Karolíny Světlé. Této přednášce se tehdy zúčastnilo na přibližně 50 žen a dala vzniknout v roce 1865¹⁵⁶ prvnímu ženskému sdružení na našem území, které dámy pojmenovaly Americký klub dam. Činnost klubu směřovala ke vzdělávání žen, aby se dokázaly samy uživit, k podpoře dobročinných aktivit, k propagaci nových myšlenek a technologií a k péči o děti a mládež. O členství v klubu byl postupem času takový zájem, že počet členek z původních 50 vzrostl až na 1 500 žen a panovala zde značná diverzita od žen a dívek spadajících do těch nejnižších, tak i

¹⁵³ BAHENSKÁ, Marie; HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. Dostupné také z: http://toc.nkp.cz/NKC/201103/contents/nkc20112172179_1.pdf, s. 27.

¹⁵⁴ SKÁCELOVÁ, Lenka. *Historické proměny a specifika dívčího odborného vzdělávání na přelomu 19. a 20. století*. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2012. Dostupné z: <https://theses.cz/id/x1x5m4/SkacelovaBcPraceFinale.pdf>.

¹⁵⁵ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:3b f0f230-17ea-11e4-8f64-005056827e52>, s. 54.

¹⁵⁶ *Historie – Příběh jednoho salonu*. Online. Americký klub dam. Dostupné z: <http://americkyklubdam.wz.cz/02-historie.htm>. [cit. 2024-10-27].

nejvyšších vrstev. Činnost sestávala v zimě z přednášek a v létě ze vzdělávacích exkurzí a výletů.¹⁵⁷

Tělocvičný spolek paní a dívek pražských

I když se může dle názvu tohoto spolku zdát, že s vývojem vzdělávání žen nesouvisí, opak je pravdou. Tělocvičná činnost se totiž stala součástí počátku ženské emancipace. Z podnětu Fügnera a Tyrše v roce 1869 vznikl Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. Činnost tohoto spolku směřovala mimo jiné na školství a vzdělávání žen.¹⁵⁸ Navenek spolek vystupoval samostatně, ale fakticky byla jeho činnost plně závislá na podpoře Sokola. Právě vztah k mužskému Sokolu je v příběhu Tělocvičného spolku zásadní proměnnou. Do doby, než se jejich vzájemný vztah vyřešil, musely se členky vypořádat s nerovnoprávností, se kterou na ně bylo formálně pohlíženo jako na dorost. Když se začaly v rámci Sokola diskutovat ženské odbory, Tělocvičný spolek se od těchto debat distancoval. Do té doby se musely členky vypořádat s nerovnoprávností, se kterou na ně bylo pohlíženo jako na dorost, a měly tak v rámci Sokola stejné podmínky. V důsledku těchto diskusí došlo k názorovém rozštěpení uvnitř spolku. První skupina členek chtěla zachovat spolku onu relativní samostatnost, druhá část naopak usilovala o to, aby se spolek včlenil do sokolské struktury. Druhá skupina členek dosáhla svého a Tělocvičný spolek si svou relativní samostatnost a původní název si spolek podržel do roku 1912, v němž se stal řádným Ženským odborem Sokola a téhož roku se spolu s ním účastní všesokolského sletu.¹⁵⁹

Spolek Minerva

Činností Vojtěcha Náprstka a vlivem vzrůstající podpory účasti žen na veřejném dění a jejich vzdělání se posunula dopředu řada důležitých osobností, které jsou podstatné pro vývoj ženského vzdělávání u nás. Mezi tyto osobnosti patřila bez pochyby i Eliška Krásnohorská. Ta založila v Praze v roce 1890 první ženské gymnázium, které dostalo název Minerva, jako první dívčí vzdělávací institut tohoto druhu ve střední Evropě. Ve své době

¹⁵⁷ KRÁPKOVÁ, Petra. *Americký klub dam*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2007, s. 10–11.

¹⁵⁸ SCHŮTOVÁ, Jitka a WAIC, Marek. *Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších střeoevropských zemích: vznik a vývoj do druhé světové války = Turnen und Sport der Frauen in den böhmischen und anderen mitteleuropäischen Ländern: Entstehung und Entwicklung bis zum zweiten Weltkrieg*. Praha: Národní muzeum, 2003, s. 66.

¹⁵⁹ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. Online. *Lidé města*. 2003, roč. 2003, č. 10. Dostupné z: <https://lidemesta.cuni.cz/LM-512.html>. [cit. 2024-10-27].

mělo 51 studentek.¹⁶⁰ Přes obrovský odpor, který musela Eliška Krásnohorská v počátcích svých snah překonat, se jí podařilo získat na svou stranu rozhodující podporovatele, společenské vrstvy i veřejné mínění za podpory novinářů. Přesto se jí to podařilo a první absolventky gymnázia Minerva byly také prvními zájemkyněmi o studium na vysoké škole.¹⁶¹

Spolek sv. Ludmily

Spolek sv. Ludmily byl v roce 1851 založen za účelem zaopatření chudých a vdov. Spolu s aktivitou Marie Riegrové Palacké od roku 1864 však spolek začal mít dalekosáhlejší přesah. Nejenže vyvíjel charitativní aktivity, ale zároveň se snažil tyto ženy, které se dostaly do sociálních problémů, zajistit tím, že je zaměstnával. Jednalo se zejména o šití prádla. Postupem času začal spolek usilovat o vybudování vzdělávací instituce pro dívky, což se stalo roku 1865. Marie Riegrová Palacká si vedla velmi dobře. Reorganizovala spolek, který se tak stal opravdu moderní organizací.¹⁶²

Ženský výrobní spolek

Ženský výrobní spolek český je spolek, za jehož vznikem stojí Karolina Světlá, jejíž jméno je v souvislosti s aktivismem v oblasti ženské emancipace a vzdělávání zmíněno v této práci již poněkoličastěji, byl založen v roce 1871 za účelem vzdělávání žen a dívek v oblasti obchodní a průmyslové, doprovázené kurzy pro vychovatelky a ošetřovatelky.¹⁶³ Cílem činnosti spolku bylo zajistit příznivé podmínky pro rozšíření ženské výroby a následný odbyt jejich výrobků.¹⁶⁴ Tento cíl byl naplněn roku 1896, kdy byla průmyslová škola otevřena, a byť se nejednalo o vzdělávací instituci zaměřenou na všeobecné vzdělání, byl o ni mezi veřejností velký zájem.¹⁶⁵ Fakt, že počet studentek neklesal v průběhu

¹⁶⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Gender sondy*. Praha: Libri, 2005, s. 131.

¹⁶¹ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:3bf0f230-17ea-11e4-8f64-005056827e52>, s. 55–56.

¹⁶² BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Gender sondy*. Praha: Libri, 2005, s. 60.

¹⁶³ SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 26.

¹⁶⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Gender sondy*. Praha: Libri, 2005, s. 104–105.

¹⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 110.

existence spolku pod 500, svědčí o velmi dobré organizaci a sebereprezentaci spolku, za kterou stálo jeho velmi schopné vedení. Činnost spolku trvala až do roku 1957.¹⁶⁶

Spolek Domácnost

Spolek Domácnost vznikl v roce 1885 ku příležitosti 100. výročí od narození Magdaleny Dobromily Rettigové a byl zářným příkladem toho, že hlavním účelem vzdělávání žen a dívek zůstávala především schopnost péče o rodinu a vlastní domácnost. Jedním z vedlejších cílů spolku bylo také zabránění odnárodňování české kuchyně. Mezi hlavní myšlenky spolkové činnosti patřilo zejména umění žen rozumně nakládat s financemi vynaloženými pro potřeby domácnosti. Dalo by se tedy říci, že mimo vzdělávací funkci, plnil spolek také funkci osvětovou, jelikož finanční gramotnost je základem široké škály jiných odborných oblastí. Od roku, kdy byl spolek založen, také začala fungovat odborná kuchařská škola. Tento koncept byl výjimečný především spojením charitativní činnosti a odborného dívčího vzdělávání. Dívky a ženy se zde učily vařit podle přesných postupů, v roce 1891 spolek vydal dokonce kuchařskou knihu, a jídla pak byla podávána zdarma chudým studentům.¹⁶⁷

Spolek Vesna

Dříve, než bude detailněji popsán vznik a vývoj spolku Vesna, je důležité pro uvedení kontextu a souvislostí zmínit ve stručnosti situaci ženského emancipačního hnutí a vzdělávání na Moravě, kde byla situace odlišná než v Praze a okolních oblastech. V polovině 19. století nejevily ženy na Moravě téměř žádnou aktivitu.¹⁶⁸ Před první světovou válkou byl nejvýraznějším brněnským spolkem Brněnský ženský výrobní spolek, který se soustředil na vzdělávání dívek v tradičním německém duchu. Činnost spolku se zaměřovala na právní ženskou ochranu, chudinství, sociální pomoc, péči o sirotky a ochranu dětí.¹⁶⁹ V 60. letech se začal národnostně probouzet moravský venkov a až poté města, v nichž byl

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 121.

¹⁶⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Gender sondy*. Praha: Libri, 2005, s. 130.

¹⁶⁸ ZORMANOVÁ, Lucie, DROZDOVÁ, Monika. *Pohled do historie rozvoje vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. 2016. Dostupné z: <https://epale.ec.europa.eu/cs/resource-centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku>. [cit. 2024-10-26].

¹⁶⁹ ŘÍHOVÁ, Hana. *Ženská emancipace v českých zemích v 19. století s přihlédnutím k brněnskému spolku Vesna*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2016. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/kum32/Diplomova_prace_-_Hana_Rihova_360852_pdf.pdf, s. 26.

často výrazný vliv Němců. Počátky spolku Vesna v silně germanizovaném brněnském prostředí byly spojeny se zápasem o národní svébytnost.¹⁷⁰ V případě Spolku Vesna se zpočátku jednalo o smíšený pěvecký sbor působící v Brně, ze kterého se na přelomu let 1871 a 1872 stal čistě ženský vzdělávací spolek. Vedení hudební výuky se ujal významný hudební skladatel Leoš Janáček, přičemž do činnosti spolku se zapojily další významné osobnosti, jako byl například malíř Josef Uprka či národopisec a sběratel lidových písní František Bartoš.¹⁷¹ V roce 1885 byla při spolku zřízena pokračovací škola, jejíž fungování bylo zásluhou především učitelky Elišky Machové. Dne 16. září 1886 se konalo v kostele sv. Tomáše zahájení prvního školního roku. Škol spadajících pod činnost Vesny bylo postupem času 13 a čítaly například dívčí lyceum, měšťanskou školu, školy vzdělávající v oblasti ženských hospodářských povolání, ústavy pro vzdělávání učitelek, vyšivačské školy, školy pro výkon kuchařských a hospodyňských povolání a další. Třináct škol Vesny bylo v roce 1919 převedeno do správy města Brna, protože provoz takového kolosu přesahoval možnosti Vesny. Ve 48 třídách totiž dosáhl počet žákyň čísla 1686, 33 kurzů navštěvovalo 850 žákyň. Po vzoru brněnské Vesny vznikla také Slezská Vesna v Opavě. Mimo oddělenou průmyslovou a literární výuku se školství Vesny odlišovalo také zřízením výukových hudebních a pěveckých programů a nepovinnou výukou tělocviku.¹⁷²

2.4.3 Odborné dívčí školy a soukromé dívčí ústavy

Rozdělení, které kopírovalo různorodost v rámci poptávky po dívčím vzdělávání, odpovídala existence odborných dívčích škol a proti tomu soukromých dívčích ústavů. Není třeba tyto do detailu rozebírat, nicméně pro úplnost výkladu této části práce je vhodné alespoň okrajově zmínit odborné školy, mezi něž patřily také školy hospodyňské, které byly také významným prvkem ve vývoji odborného dívčího vzdělávání.¹⁷³

Proti těmto hospodyňským a jiným odborným školám, které, jak již bylo několikrát zmíněno, dívky zdokonalovaly zejména v praktických dovednostech, stály soukromé dívčí

¹⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 27.

¹⁷¹ KALINOVÁ, Alena a NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, s. 21–22.

¹⁷² ZORMANOVÁ, Lucie. *Rozvoj vyššího institucionalizovaného vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. Dostupné z: https://lifelonglearning.mendelu.cz/media/pdf/LLL_20130302026.pdf, s. 32. [cit. 2024-10-26].

¹⁷³ ZORMANOVÁ, Lucie, DROZDOVÁ, Monika. *Pohled do historie rozvoje vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. 2016. Dostupné z: <https://epale.ec.europa.eu/cs/resource-centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku>. [cit. 2024-10-26].

ústavy. Ty se zaměřovaly spíše na druh dovedností, které mohly dívky uplatňovat v rámci společenského života vyšších vrstev. Jednalo se tedy o znalost jazyků, hudby, tance, etikety či například malby.¹⁷⁴

2.4.4 Vyšší dívčí vzdělávání podporované městem

Ve druhé polovině 19. století vznikly také dívčí školy podporované městem jako byly Vyšší dívčí škola a Pokračovací škola, často s obdobným zaměřením jako měly spolkové průmyslové školy. Vyšší škola dívčí se od zbytku škol tohoto typu lišila, neboť nebyla určena pro přípravu studentek pro výkon samostatného povolání, což se odrazilo v počtu vyučovacích hodin, který byl celkově nižší než u chlapeckých měšťanských škol. Argumentem pro tento stav byl rozlišný účel vzdělání související s rozdílným společenským postavením a úkolem žen a mužů. I přes to, že prioritou zůstávala pro dívky výuka ručních prací, nabídka a rozsah vyučovaných předmětů na Vyšší dívčí škole předčily výuku domácích učitelů. Byly také nově zavedeny přestávky mezi hodinami, tělesná výchova či kázeňský řád. Toto vzdělávací zařízení bylo přístupné i dívkám z nižších společenských kruhů, pokud byla rodina schopná zaplatit požadované školné. Docházelo tak k tomu, že se dívky z vysokých společenských vrstev na jednom místě setkávaly s dívkami z o poznání nuznějších poměrů.¹⁷⁵

2.5 Maturitní zkouška a univerzitní vzdělání

2.5.1 Maturita

Úsilí směřující ke vzdělávání žen, které nebude pouze naplněním jejich předpokládaných společenských úkolů, v průběhu druhé poloviny 19. století gradovalo a gymnaziální vzdělání, které bylo zejména přípravou na to univerzitní, přestávalo být pro ženy považováno ze strany veřejnosti za zbytečné.

Maturitní zkoušky ženy do poloviny 19. století skládaly ojedinele, a to na chlapeckých vzdělávacích zařízeních. První myšlenka samostatného dívčího gymnázia na sebe nenechala

¹⁷⁴ TAMTÉŽ.

¹⁷⁵ ZORMANOVÁ, Lucie. *Rozvoj vyššího institucionalizovaného vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [Online]. Dostupné z: https://lifelonglearning.mendelu.cz/media/pdf/LLL_20130302026.pdf, s. 33. [cit. 2024-10-26].

dlouho čekat a přišla ze strany pražských profesorů Gabriela Blažka, Pavla Jehličky a Františka Čupra v roce 1868, avšak tato se nesetkala s politickou podporou.

Hlavní aktivistkou v této oblasti se pak záhy stala již několikrát zmiňovaná Eliška Krásnohorská a na základě její iniciativy vznikl v roce 1890 Spolek pro ženské studium Minerva. Spolek vypracoval petici k říšské radě, která měla přimět ministerstvo vyučování, aby povolilo přístup žen na univerzitu za stejných podmínek, jaké měly muži. Stejného roku tuto petici 1. března zveřejnila v Ženských listech a tuto podepsalo bezmála pět tisíc osob. Bez politické podpory však tato myšlenka nemohla nikdy přejít v realitu, s čímž se Krásnohorská zásadně potýkala. Zejména se potýkala s odporem českých politiků¹⁷⁶, jejichž součinnost k realizaci dívčího gymnázia potřebovala.¹⁷⁷ Žádost o povolení dívčího gymnázia Minerva nakonec říšské radě předal poslanec Karel Adámek. Výnosem ministerstva kultury a vyučování z 26. července 1890 se soukromé dívčí gymnázium vydržované stejnojmenným spolkem stalo realitou a zároveň nejstarším dívčím gymnáziem v Rakousko-Uhersku.¹⁷⁸

Třebaže stejné osnovy jako pro chlapecká gymnázia platily v Minervě až od roku 1902, František Prusík¹⁷⁹, profesor Akademického gymnázia, který byl prvním ředitelem školy, učební plán koncipoval tak, aby byl kopií učebního plánu klasického gymnázia. Myšlenka Elišky Krásnohorské byla tedy zachována a sice, že oběma pohlavím se dostane stejného vzdělání. Tento ideál však poněkud zpochybňoval fakt, že jako soukromý ústav nemohla Minerva vydávat maturitní vysvědčení s nezbytnou klauzulí opravňující absolventky gymnázia vstoupit na univerzitní půdu. Dne 15. února 1895 povolila Zemská

¹⁷⁶ „... přes všecko příznivé mínění, s nímž se potkala myšlenka Minervy, nalezlo se dosti zarputilých nepřiznivců i v samých kruzích inteligence našinské, pohříchu i z učitelstva. Tak například ředitel státního ústavu pro vzdělání učitelek Hrys, potkav mě na nábřeží, zastavil mě, a zvedaje ruku k červánkové záplavě nad Hradčany, věstil mně: „Bůh vás bude trestati za hříchy proti zákonům osvědčeným. Setrváte-li při tom znemravňování českých dívek, nemine vás prokletí.“ Tak Eliška Krásnohorská popisuje půtky s českými politiky o realizaci gymnázia dle VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra a KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Eliška Krásnohorská: [Studie s ukázkami z díla]. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, 1987. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:e33f04a0-1b92-11e3-9319-005056827e51>, s. 43. In LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 435.

¹⁷⁷ SMĚŘIČKOVÁ, Helena. *První české dívčí gymnázium 1890–1990: sborník ke 100. výročí založení*. Praha: Ústř. ústav pro vzdělávání pedagog. pracovníků, 1990, s. 18.

¹⁷⁸ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 436.

¹⁷⁹ *Výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku Minervy v Praze*. 1891, roč. 1, č. 1. 1891. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:5ca75e30-c088-11dc-8f76-000d606f5dc6?page=uuid:6b0b59a0-bfd0-4efe-8fbd-d2579d59472a>. s. 3.

školní rada výnosem první dívčí maturity, které se však skládaly externě na Akademickém gymnáziu. Až v roce 1908 získala Minerva právo vlastní maturity.¹⁸⁰

Jelikož se stále jednalo o soukromé gymnázium, nebylo financováno ministerstvem, a tak se ústav potýkal se značnými finančními problémy. Pražský magistrát přispíval Minervě na světlo a otop, část výdajů pokrývalo školné. V listopadu 1917 byl ústav přejmenován na Městské dívčí reálné gymnázium Elišky Krásnohorské, na konci roku 1918 měl 746 žákyn a 21 tříd. Během let 1922 až 1923 bylo gymnázium rozděleno na První české městské dívčí reálné gymnázium Elišky Krásnohorské a Městské dívčí reálné gymnázium Charlotty Masarykové. Oba veřejné ústavy dotovalo město a jejich učitelé měli postavení státních zaměstnanců.¹⁸¹

Vzdělání nabízela také lycea, která propagoval filozof František Drtina, a která vznikala podle dosavadního statutu z roku 1901. Na rozdíl od Minervy se však vracela k představě učebního plánu vhodnému pro dívky. Menší rozsah povinných hodin byl doplněn nabídkou nepovinných předmětů, mezi které patřily i ženské ruční práce.¹⁸²

Na Moravě se založení dívčího gymnázia ujaly členky Jednoty učitelek moravských v čele se Zdeňkou Wiedermannovou-Motyčkovou, které vyvinuly snahu o to, aby se dívky mohly účastnit výuky na chlapeckých gymnáziích. To se jim po čase podařilo, avšak dívky mohly navštěvovat pouze tři předměty, a to dějepis, fyziku a matematiku. Jednota to nepovažovala za úspěch a ve svých snahách pokračovala dál. V roce 1907 bylo otevřeno dívčí reálné gymnázium ve Valašském Meziříčí a Brněnské dívčí gymnázium otevřelo své brány studentkám v roce 1908.¹⁸³

2.5.2 Univerzita

V monarchii byly univerzity státními institucemi a rozhodnutí o tom, zda bude ženám umožněno vysokoškolské vzdělávání, záviselo na postoji vlády a říšské rady. Do sporu o ženské univerzitní vzdělání se zapojil spolek Minerva, zejména zmiňovaná petice z roku

¹⁸⁰ TAMTÉŽ.

¹⁸¹ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 437.

¹⁸² LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 438.

¹⁸³ TAMTÉŽ, s. 437.

1890¹⁸⁴, která upozorňovala na fakt, že ve všech vyspělých evropských zemích až na Rakousko-Uhersko a Německo, bylo v té době již umožněno ženám studovat, byla prvním impulsem pro zesilování tlaku směřujícího k tomu, aby se univerzity v Rakousku-Uhersku otevřely ženám.¹⁸⁵

O povolení mimořádných přednášek pro ženy na lékařské fakultě žádal již v roce 1844 Karel Slavoj Amerling¹⁸⁶, avšak vystudovaná lékařka byla dlouhou dobu v rámci odborné i neodborné veřejnosti čímsi nemyslitelným. První Češky promovaly v roce 1880 a 1881 v cizině, konkrétně v Bernu a v Curychu, avšak diplomy jim nebyly uznány a pracovní místo odpovídající jejich vzdělání se pro ně ve vlasti nenašlo. Až přibližně o 10 let později, v roce 1891 navrhl vládě ministr Benjamin Kallay, správce Bosny a Hercegoviny, uznat diplomy nabyté v cizině a využít tak žen jako úředních lékařek v muslimských oblastech monarchie, přičemž k tomu došlo až v roce 1896.¹⁸⁷ Jen velmi pozvolně získávala myšlenka vysokoškolského univerzitního vzdělání pro ženy své příznivce. Hrabě Václav Kounic v roce 1894 pronesl v říšské radě projev, který vyzdvihoval všechny iniciativy spolku Minerva, za což získal v emancipačních kruzích velkou oblibu, stejně jako školní inspektor Jiljí V. Jahn, druhý ředitel Minervy. Ten se několikrát odhodlal odjet do Vídně agitovat přímo u ministra. V roce 1897 se na Filozofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze objevily první studentky. Studovat začalo celkem 26 dívek. Osm z nich v roce 1900 ukončilo studium a začaly působit jako učitelky zejména na dívčích gymnáziích při Minervě či Vesně v Brně. První státní zkoušky, které opravňovaly absolventky k výuce na středních školách, složily Božena Jiránková a Jindřiška Hrabětová. Marie Zdeňka Baborová se po promoci dne 17. června 1901 stala první ženskou nositelkou akademického titulu PhDr., když úspěšně obhájila disertační práci z oboru zoologie. Téhož roku následovala Marie Fabiánová, která úspěšně dokončila studium matematiky. Filozofická fakulta si obecně držela nadprůměrný podíl posluchačů ženského pohlaví.¹⁸⁸ První

¹⁸⁴ *Výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku Minervy v Praze 1892*, roč. 2, č. 1, 1892. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:b62eadf0-c088-11dc-9cc1-000d606f5dc6?page=uuid:8fbfd9ab-9505-41c2-b366-4c9689671cd1&fulltext=minerva%20petice>, s. 25.

¹⁸⁵ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 439.

¹⁸⁶ SVOBODNÝ, Petr. *Lékařky v Českých zemích v první polovině 20. století*. 1996, s. 76.

¹⁸⁷ Více v kapitole 2.6.5.

¹⁸⁸ BENEŠ, Zdeněk. *Dějiny Univerzity Karlovy IV, 1918–1990*, s. 26.

promovanou doktorkou medicíny se stala 17. března 1902 Anna Honzáková.¹⁸⁹ Do zániku monarchie mohly v Praze získat ženy akademický titul pouze na filozofické a lékařské fakultě.

Právnická fakulta přijala první studentky až po vzniku republiky. Jako první složila státní zkoušku a stala se doktorkou práv na právnické fakultě v Praze Anděla Kozáková v roce 1922. Zajímavým zdrojem informací jsou příspěvky prvních absolventek fakulty. Například absolventka německé právnické fakulty v Praze JUC. Rose Heitler ve své vzpomínce na studium uvádí, že mezi lety 1924 a 1930 se zdvojnásobil počet studentek a počet právniček se ztrojnásobil. I tak ale připadala na patnáct právníků jedna právnička, zatímco na osm studentů připadá jedna studentka. JUDr. Hokešová-Svozilová zase zmiňuje, že byť bylo umožněno ženám studovat práva od roku 1918, první absolventky se setkaly s nečekaným nepochopením státní správy, která jim bez ohledu na jejich plnou kvalifikaci odepírala výkon právnického povolání.¹⁹⁰

První českou vystudovanou inženýrkou-architektkou byla Milada Petříková-Pavlíková, pro zajímavost neteř Anny Honzákové a autorka návrhu domu Ve Smečkách 26, kde v současné době sídlí Činoherní klub a který byl sídlem Ženského klubu českého.¹⁹¹

2.6 Vývoj právní úpravy školství a vzdělávání ve druhé polovině 19. století

2.6.1 Návrh Karla Slavoje Amerlinga

O Karlu S. Amerlingovi, jako o výjimečné osobnosti podporující emancipační snahy a obecnou vzdělanost obyvatelstva, bylo pojednáváno v předchozích kapitolách diplomové práce, avšak v rámci kapitoly vývoje právní úpravy školství a vzdělávání je nutné zmínit jeho návrh školní reformy *Návrh pro národní školy*, který uveřejnil v roce 1848 v pedagogickém časopisu *Posel z Budče*, o jehož vydávání se taktéž zasloužil v době, kdy u nás stále ještě platil Všeobecný školský řád z roku 1774.

Amerlingova koncepce vychází z myšlenek J. A. Komenského, který v té době v Čechách nebyl téměř vůbec znám. Základní myšlenky, jako jsou jednotná škola pro

¹⁸⁹ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 442.

¹⁹⁰ HAVRÁNEK, Jan. *První absolventky Univerzity Karlovy*. 2001, s. 290–292.

¹⁹¹ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 443.

všechny děti do 14 let, přednost věcných nauk před formálními, všeobecné vzdělání jako základ všestrannosti, myšlenka výuky od známého k novému, názornost, souvislost vyučované materie a dále polytechnizace výuky spočívající v práci na zahradě a ve školních dílnách, poukazují na zjevnou inspiraci Amerlinga Komenského názory.¹⁹²

Amerlingova koncepce z roku 1848 měla byla zaměřena zejména na věcnost a názornost výuky. Mimo to klade Amerling důraz na výrobní a technické vzdělání žáků. Stupeň, na němž měly být vyučovány děti od 4 do 5 let v rámci předškolního vzdělávání ve školkách, nazýval opatrovnou a do výuky mělo být zařazeno názorné poznávání přírody a jejího fungování. Ve škole pak hned v prvním roce zařadil výuku poznávání surovin všeho druhu a ve druhé třídě pak poznávání surovin, plodin, zboží a řemeslných výrobků a děti byly zapojeny do výroby pomůcek. Od osmi let pak Amerling navrhuje výuku chemie a fyziky. V následujících letech se technická výuka měla nabalovat na získaný základ. Cílem Amerlingova návrhu nového vzdělávacího systému bylo posílení českého národa a jeho ekonomiky a průmyslu tak, aby se dostala na vedoucí místo v monarchii.¹⁹³

Karel Slavoj Amerling však zanechal stopu i na poli dívčího vzdělávání, jehož byl podporovatelem, a které patřilo mezi nejzanedbávanější oblasti tehdejšího školství. Na svém soukromém ústavu v Budči umožnil dívkám, především tedy z měšťanských rodin, studovat v češtině, přičemž výuka se zde nesla ve vlasteneckém duchu.¹⁹⁴

Přestože Amerlingovy reformní návrhy získaly určitou podporu a vzbudily zájem, čelily také odporu, zejména ze strany konzervativních kruhů, které byly skeptické vůči změnám v tradičním školství. Rakouské úřady, které tehdy vzdělávání v českých zemích řídily, nebyly příliš nakloněny zavádění progresivních a demokratizujících prvků do školství. Politická situace, zejména po revolučním roce 1848, přinesla spíše utužení konzervativních postojů. I když nebyl jeho plán reformy za jeho života plně realizován, Amerling měl významný vliv na další generace pedagogů a reformátorů. Jeho důraz na praktickou a všestrannou výchovu inspiroval české pedagogy v 19. a 20. století, kteří pokračovali v rozvoji myšlenek přístupného, všestranného vzdělání pro všechny společenské

¹⁹² DÝMA, Mojmir. *Význam Karla Slavoje Amerlinga v českém pedagogickém myšlení*. [Online]. Dostupné z: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=9023&edmc=9023. [cit. 2024-10-27].

¹⁹³ TAMTÉŽ.

¹⁹⁴ VÁŇA, Josef. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 4., upr. *Učebnice pro střední školy sociálně právní péče*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963, s. 149.

vrstvy. Amerlingovy reformní vize tak přispěly k modernizaci českého školství v dlouhodobém horizontu.

2.6.2 Bonitz-Exnerova reforma

Franz Seraphin Exner a Herman Bonitz jsou dalšími významnými osobnostmi, jejichž činnost se vepsala do dějin právního vývoje vzdělávání. Ve vzájemné spolupráci vytvořili tzv. Bonitz-Exnerovu reformu. Reformní návrh se týkal vyššího školství. Jejím obsahem byla restrukturalizace středních škol zejména v obsahu vzdělávání a také v metodické činnosti pedagogů. Tato reforma nesla název Nástin organizace gymnázií a reálných škol v Rakousku a byla zpracovaná v roce 1849.¹⁹⁵

Bylo jí vytvořeno osmitřídí gymnázium. Šestiletá gymnázia byla spojena ještě s prvními dvěma ročníky studia na filozofické fakultě. Tehdejší školství se tak rozdělilo do dvou odnoží. Gymnázia sloužila pro vzdělávání vyšší, vládnoucí vrstvy a pro studenty z nižších kruhů byla určena obecná škola. Byla stanovena povinná osmiletá školní docházka pro děvčata i chlapce a staré trivium bylo rozšířeno o přírodopis, zeměpis, dějepis a další. Gymnázia pak byla rozdělena na dvě části. Na nižším gymnáziu se výuka zaměřovala na doplnění základního vzdělání a na vyšším gymnáziu se pak měli studenti rozvíjet v rámci vědecké činnosti. Vedle gymnázií se změny dotkly také reálných škol. Jednalo se o jiný typ škol spadajících do vyššího (středního) školství, na kterých se vyučovaly zejména přírodní vědy.¹⁹⁶

Další důležitou změnou vyplývající z Bonitz-Exnerovy reformy je bezpochyby zavedení závěrečné zkoušky, tedy maturity, která byla podmínkou studia na vysokých školách a práce ve státní správě.¹⁹⁷

2.6.3 Konkordát z roku 1855

Konkordát, který uzavřela Svatá stolice a Rakouské císařství v roce 1855 za vlády Františka Josefa I., ovlivnil nejen oblast manželského práva, o čemž bylo pojednááno v předchozí části práce¹⁹⁸, ale dotkl se také oblasti školství a vzdělávání. Katolická církev

¹⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 156.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ.

¹⁹⁷ ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska: české střední školy v letech 1867–1918. Otazníky našich dějin*. Praha: Libri, 2007. Dostupné také z: http://toc.nkp.cz/NKC/200706/contents/nkc20071718171_1.pdf, s. 16–18.

¹⁹⁸ Kapitola 1.2.3.

díky této dohodě získala opět vliv na vyučování na všech úrovních a mohla tak kontrolovat a směřovat výchovu a vzdělávání dětí. Ke změně došlo až po pádu absolutismu a výrazněji pak v roce 1867 s přijetím tzv. prosincové ústavy, díky které měly některé národnosti nová práva, jako je například vzdělávání se v mateřském jazyce.¹⁹⁹

Církev mohla na základě konkordátu, konkrétně jeho článku 5, kontrolovat výchovu katolické mládeže a obsah její výuky. Články 6 a 8 dále církev opravňovaly jmenovat a odvolávat učitele náboženství, školní inspektoři byli sice jmenováni císařem, ale navrhování byli biskupem a dohoda obsahovala další pravidla posilující vliv církve na poli vzdělávání mládeže. Provedením zásad, které byly zakotveny v ústavě, byly tzv. květnové zákony z roku 1868, které upravily vztah církve ke školství a k občanskoprávním věcem, které byly konkordátem rovněž svěřeny pod kontrolu církve. Spor mezi rakouskou vládou a Svatou stolicí pak vyvrcholil odstoupením rakouské vlády od konkordátu a zákon č. 50 z roku 1874, o zevních poměrech církve katolické, nahradil původní články konkordátu.²⁰⁰

2.6.4 Říšský školský zákon jako základ vzdělanosti

Říšským školským zákonem, který byl též nazýván jako Základní školský zákon nebo Hasnerův zákon, podle ministra školství, který byl vydán pod č. 62 14. května 1869 došlo k reformě školského systému, který se modernizoval, a ještě více sekularizoval. Byl zaveden nový dualismus a školy triviální a hlavní byly nahrazeny školou obecnou a měšťanskou. V podstatě tak bylo pouze obměněno pojmosloví, přičemž toto je zakotveno v oddílu prvním Hasnerova zákona. Zákon dále umožňoval také zřízení mateřských škol při obecných školách jako tzv. školy pro opatrování, vychovávání a vyučování dětí, které ještě nemohly chodit do školy.²⁰¹

V § 1, který stanovuje, k čemu jsou školy obecné a jak mají být zřízeny, je zakotveno, že „školy obecné zřízeny jsou k tomu, aby dívky v mravnosti a nábožnosti vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, známosti a zručnosti, jichž mají k dalšímu vzdělání v život zapotřebí, jim poskytovaly a byly základem, by se z nich stali hodní lidé a občané“. Mezi vyučovací

¹⁹⁹ VALIŠOVÁ, Alena a KASÍKOVÁ, Hana. *Pedagogika pro učitele. Pedagogika*. Praha: Grada, 2007. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:0abc4280-1225-11e8-bdb0-005056827e51>, s 73.

²⁰⁰ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 269.

²⁰¹ VÁŇA, Josef. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 4., upr. *Učebnice pro střední školy sociálně právní péče*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963. s. 157.

předměty spadalo náboženství, jazyk, počty, základy historie, zeměpisu a přírodovědy psaní, geometrie, zpěv a tělocvik. V zákoně bylo také zakotveno ustanovení týkající se přímo děvčat. Ta měla nad rámec základních předmětů povinnost učit se nauku o domácím hospodaření a ruční práce.²⁰²

Paragraf 17 řadil na měšťanských školách mezi vyučovací předměty náboženství, výuku jazyka a psaní, dále zeměpis, dějepis, přírodopis, aritmetiku, geometrii, vedení knih, kreslení od ruky a kreslení geometrické, krasopis, zpěv a tělocvik a stanovil, že „školy měšťanské zřízeny jsou k tomu, aby poskytovaly těm, kteří nechodí do školy střední, vzdělání vyššího nežli jest to, jehož dojítí mohou na obyčejné škole obecní“. Stejně jako na obyčejných obecných školách, měly dívky povinnost absolvovat předměty týkající se domácích prací.²⁰³ Měšťanská škola mohla být osmiletá nebo tříletá, která byla pokračováním pětileté školy obecné.²⁰⁴

V § 24 zákona byla upevněna povinná osmiletá školní docházka od šesti do čtrnácti let věku dítěte pro chlapce i dívky. V tomto bylo stanoveno, že za dodržování docházky dítěte nesou odpovědnost rodiče, a že sankce za nedodržení budou stanoveny jiným předpisem: „Rodičové nebo jejich zástupcové, též majetníci fabrik a živností odpovídají z toho, že děti, které jsou povinny chodit do školy, školu pravidelně navštěvují, a mohou k vyplnění této povinnosti prostředky donucovacími přidrženi býti. Širší ustanovení v příčině toho vydá zákonodárství zemské.“²⁰⁵ V § 1 nařízení, vydaného od ministra záležitostí duchovních a vyučování dne 20. srpna 1870, č. 105 ř. z. je stanoveno, že učitelé mají v důsledku nedodržování školní docházky ze strany rodičů oznamovací povinnost a musí toto oznámit správci školy a ten pak místnímu školnímu úřadu.²⁰⁶ Výjimku z povinné školní docházky měly děti navštěvující soukromou školu či děti se zdravotním omezením, které jim bránilo docházet do školy. Postavení učitelů doznalo také podstatných změn. Byl kladen důraz na profesionalizaci učitelů. Učitelé museli absolvovat speciální učitelské kurzy a museli dosáhnout náležitého stupně kvalifikace. Učitelské platy a podmínky zaměstnání zákon taktéž reguloval a zlepšoval, což vedlo k vyšší úrovni učitelského sboru a byla také

²⁰² § 3 zákona č. 62/1869 ř. z. jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>.

²⁰³ TAMTÉŽ, § 17.

²⁰⁴ TAMTÉŽ, § 18.

²⁰⁵ TAMTÉŽ, § 24.

²⁰⁶ § 1 nařízení ministerstva záležitostí duchovních č. 105/1870 ř. z. jímžto se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>.

vytvořena síť školních inspektorů, kteří dohlíželi na dodržování zákona a kvalitu výuky v jednotlivých školách. Školy byly pod státní kontrolou. Stát měl tedy velkou míru vlivu na to, jak školy fungují, jaké osnovy používají a jaké standardy jsou dodržovány. Znění zákona však nepřálo zájmům šlechty, velkostatkářů a části církve, a to zejména z důvodů ekonomických, které primárně spočívaly v absenci laciné dětské práce v zemědělství. Zákon byl tedy roku 1883 na základě tohoto tlaku novelizován tak, že na venkově bylo zkráceno vyučování, aby mohly děti pomáhat při práci na poli. Dále byly zkráceny učitelské platy a počet žáků připadajících na jednoho učitele stoupl až na 100. Novelou bylo také stanoveno, že rodiče dětí, které již absolvovaly šest let docházky na obecné škole, měli možnost dosáhnout úlev z původní osmileté školní docházky, čímž došlo k faktickému zkrácení povinné školní docházky z osmi na šest let.²⁰⁷ Novela byla zrušena v roce 1922 tzv. Malým školským zákonem.

2.6.5 Zákony týkající se vysokého školství

Pro úplnost této kapitoly je také nutné zmínit právní úpravu týkající se vysokého školství, tedy univerzit. Zákonem ze dne 28. února 1882 byla Karlo-Ferdinandova univerzita rozdělena na českou a německou část. Dle § 1 tohoto zákona se na české univerzitě vyučovalo v češtině, na německé části v němčině.²⁰⁸ V roce 1918, po vzniku republiky, pokračovaly univerzity ve své činnosti. V roce 1920 § 1 tzv. Marešova zákona č. 135/1920 Sb., o poměru pražských universit ke změně jejich právních postavení stanovil, že pokračující univerzitou bude univerzita česká a tento zákon jí navrátí její původní název Karlova univerzita. V roce 1919 byla na základě zákona č. 50/1919 Sb. zřízena vedle Karlovy univerzity druhá česká univerzita v Brně – Masarykova univerzita.²⁰⁹ Na Slovensku v Bratislavě vznikla Univerzita Jana Amose Komenského na základě zákona č. 375/1919 Sb. a v průběhu následujících let vznikaly na území Československa i mnohé další vysoké školy.²¹⁰

²⁰⁷ VÁŇA, Josef. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 4., upr. Učebnice pro střední školy sociálně právní péče. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963, s. 157-158.

²⁰⁸ HÁJEK, Václav. Před 130 lety došlo k rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity. [Online]. 2012. Dostupné z: <https://cuni.cz/UK-3925.html>. [cit. 2024-10-29].

²⁰⁹ Zákon č. 50/1919 Sb., kterým se zřizuje druhá česká universita. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1919-50>.

²¹⁰ Zákon č. 375/1919 Sb., kterým se zřizuje československá státní universita v Bratislavě. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1919-375>.

Co se týče žen, ministerským nařízením z 6. května 1878, kterým bylo reagováno na zřídka se vyskytující ženy v posluchárnách univerzit Předlitavska, byly dívky z univerzitního studia vyloučeny a mohly zde pouze hospitovat. Roku 1896 došlo k jistému posunu k lepšímu, neboť byl vydán výnos ministra kultu a vyučování o nostrifikaci lékařských diplomů nabytých ženami v cizině v důsledku potřeby lékařů ženského pohlaví v zemích monarchie, kde bylo převážně muslimské obyvatelstvo. Díky výnosu ministerstva z 23. března 1897, dle jehož § 1 „*ženy mohou jako řádné posluchačky na filosofických fakultách universit býti přijaty, splní-li následující podmínky*“²¹¹, nastal zlom.²¹² Podmínkou zápisu ke studiu bylo rakouské státní občanství, dosažení 18 let a maturita.²¹³ Dne 3. září roku 1900 pak povolilo ministerstvo svým výnosem studium žen na lékařské a farmaceutické fakultě. Dle § 1 tohoto nařízení se „*děkanům lékařských fakult universit dovoluje s výhradou přivolení profesorského sboru, aby ženy, které splnily tuto uvedené podmínky, k jejich písemné a řádně doložené žádosti připustili k imatrikulaci za řádné posluchačky lékařské fakulty*“.²¹⁴

2.7 Vývoj školství v Československé republice v letech 1918–1939

V důsledku přijetí tzv. recepčního zákona č. 11/1918 Sb. se ani po rozpadu Rakouska-Uherska školský systém téměř nezměnil. Tato právní norma recipovala rakousko-uherský právní řád, aby nedošlo k období bezpráví a aby byla zachována kontinuita práva. Vzdělávací systém se tak řídil původními právními předpisy. K významným legislativním aktům patřil například také zákon č. 274/1919, jímž se upravují služební příjmy a výslužné učitelstvu na veřejných školách obecných a měšťanských, čímž došlo k nastolení platové rovnosti učitelů se státními zaměstnanci.²¹⁵

²¹¹ § 1 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84/1897 ř. z. o připuštění žen jakožto řádných nebo mimořádných posluchaček na filosofických fakultách c. k. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>.

²¹² Více v kapitole 2.5.2.

²¹³ § 2 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84/1897 ř. z. o připuštění žen jakožto řádných nebo mimořádných posluchaček na filosofických fakultách c. k. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>.

²¹⁴ § 1 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování ve shodě s ministeriem vnitra č. 149/1900 ř. z. o připuštění žen k lékařským studiím a k doktorátu veškerého lékařství. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>.

²¹⁵ Zákon č. 274/1919 Sb., jímž se upravují služební příjmy a výslužné učitelstvu na veřejných školách obecných a občanských (měšťanských). Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1174/1/2/zakon-c-274-1919-sb-jimz-se-upravuji-sluzebni-prijmy-a-vysluzne-ucitelstvu-na-verejnych-skolach-obecných-a-občanských-měšťanských>.

Zákonem č. 455/1919 Sb. byla provedena ve školství jedna z prvních změn a sice, byl zrušen celibát pro učitelky. Díky tomuto zákonu se ženy vykonávající profesi učitelky mohly vdávat, aniž by se musely vzdát učitelského povolání. V § 1 tohoto zákona bylo stanoveno, že „učitelky veřejných škol obecných a občanských mohou po skončené počáteční službě vstoupiti do stavu manželského a nepozbývají práva setrvati ve službě školní“. Dle § 2 „učitelkám, které ještě nemají počáteční službu za sebou, je třeba povolení okresní školní rady, aby se mohly provdati“.²¹⁶

Zákonem č. 292/1920 Sb. pak byly zřízeny v oblastech s převahou obyvatelstva jiné národnosti menšinové školy, které byly převzaty do státní správy.²¹⁷

Následně dne 13. července 1922 Parlament Československé republiky přijal tzv. Malý školský zákon z roku 1922. Tento byl jedním z prvních zákonů upravujících školství v nově vzniklé Československé republice po roce 1918. Oficiálně byl tento zákon nazván zákon č. 226/1922 Sb. a jeho cílem bylo upravit a modernizovat školský systém, který nově vzniklý stát zdědil po Rakousko-Uhersku. Dle §11 tohoto zákona byla potvrzena povinná školní docházka pro všechny děti ve věku od 6 do 14 let, přičemž toto ustanovení se vracelo ke stavu školského řádu z roku 1869 a rušil tak jeho novelu z roku 1883. Sankce za porušení povinné školní docházky je stanovena dle § 14 v peněžité výši s tím, že se rozlišuje, zda rodiče dítě nepřihlásili do školy, či zda zanedbávají pravidelné docházení dětí do školy. Pokud rodiče nezaplatí zmíněnou sankci, hrozí jim trest odnětí svobody až na 14 dní.²¹⁸ Zákon také upevnil sekulární charakter škol, zavedl státní kontrolu nad školstvím a zajišťoval rovnější přístup ke vzdělání a připravil půdu pro Velký školský zákon z roku 1927, který se zabýval širšími reformami středního a odborného školství. Přestože šlo dle názvu o „malý“ zákon, protože se zaměřoval hlavně na základní aspekty školství, položil

²¹⁶ § 2 zákona č. 455/1919 Sb., kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných a občanských (měšťanských) v republice Československé. Dostupné z: [https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1356/1/2/zakon-c-455-1919-sb-kterym-se-zrusuje-celibat-liternich-a-industrialnich-ucitelek-na-skolach-obecných-a-obcanských-mestanských-v-republice-ceskoslovenske](https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1356/1/2/zakon-c-455-1919-sb-kterym-se-zrusuje-celibat-liternich-a-industrialnich-ucitelek-na-skolach-obecných-a-obcanských-mestanských-v-republice-ceskoslovenske/zakon-c-455-1919-sb-kterym-se-zrusuje-celibat-liternich-a-industrialnich-ucitelek-na-skolach-obecných-a-obcanských-mestanských-v-republice-ceskoslovenske).

²¹⁷ Zákon č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1873/1/2/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi>.

²¹⁸ § 14 zákona č. 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. Dostupné z: <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgizf6mrgywwta>.

základy pro další reformy.²¹⁹ Zásahem do školství se stal také zákon č. 233/1935 Sb., který zřizoval újezdní školské rady. Jednalo se o správní orgány pro školní obec a školní újezd.²²⁰

²¹⁹ Zákon č. 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských.

²²⁰ Zákon č. 233/1935 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování veřejných měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6371/1/2/zakon-c-233-1935-sb-kterym-se-meni-a-doplnuji-zakony-o-zrizovani-a-vydrzovani-verejnych-mestanskych-skol-o-dochazce-do-nich-a-o-jejich-sprave/zakon-c-233-1935-sb-kterym-se-meni-a-doplnuji-zakony-o-zrizovani-a-vydrzovani-verejnych-mestanskych-skol-o-dochazce-do-nich-a-o-jejich-sprave>.

3. Vývoj pracovně-právního postavení žen a jejich výdělečná činnost

3.1 Cesta žen a dívek k samostatné výdělečné činnosti

První pokus na našem území umožnit ženám výdělek za kvalifikovanou práci měl výrazný dobročinný a etický podtext a stál za ním Spolek sv. Ludmily. Snahou členek bylo zbavit nemajetné ženy a dívky závislosti na almužně a začaly tak s reorganizací spolkových kurzů takovým způsobem, aby se z jejich absolventek staly kvalifikované pracovnice. Úsilí spolku však narazilo hned na několik problémů. Dívky a ženy navštěvující kurzy byly z velké většiny téměř negramotné, a tak měly při dalším vzdělávání značné potíže. Další překážkou byl také fakt, že o kvalifikované pracovníky ženského pohlaví nebyl na trhu práce zájem a předsudky vůči práci žen mimo domov byly v tehdejší společnosti rezistentní.²²¹

Obory a povolání, ke kterým měly zpočátku ženy přístup, mají jeden společný jmenovatel, a to je mateřský, pečující aspekt, byla spíše součástí soukromého sektoru a nebudila tak pohoršení veřejného mínění. Ženy se tedy mohly uplatnit například jako hospodyně, porodní báby, chůvy, učitelky nebo ošetřovatelky.²²² Významnými povoláními, která podléhala podmínce kvalifikovaného vzdělání a která měly možnost ženy vykonávat nejdříve, patří profese učitelky a úřednice.²²³

Teprve ve 20. století přestala být dívka s vyšším vzděláním, případně maturitou, vzácnou výjimkou a nástup žen na úřednická místa všeho druhu se stal realitou. Na přelomu století shoda ohledně nezbytnosti ženského vzdělání sílila, ale nabytá kvalifikace se stala prostředkem pro překlenutí doby mezi dokončením školy a vstupem do stavu manželského.²²⁴

V roce 1916 Josef Kafka, český právník a vydavatel, uveřejnil publikaci s názvem 350 ženských povolání. Jednalo se o období, kdy ženy začínaly vstupovat na pracovní trh ve větším počtu, ale stále čelily jak právním, tak společenským překážkám. Kniha obsahovala detailní přehled o různých povoláních a pracovních příležitostech, které byly ženám dostupné. Tato publikace výrazně přispěla k rozšíření povědomí o možnostech ženské práce,

²²¹ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 420–421.

²²² TAMTÉŽ.

²²³ Více v kapitole 3.2.3 a 3.2.4.

²²⁴ *Šťastný domov, časopis věnovaný českým ženám a domácnostem*. 1911–1912, roč. 8, č. 1, s. 4–5.

a tím také podpořila hnutí za rovná práva žen a zároveň také poskytla důležitý historický pohled na pracovní příležitosti žen v první polovině 20. století.²²⁵

3.2 První ženská povolání

3.2.1 Ženy bez kvalifikace

V podmínkách, které byly pro ženy nastoleny zejména v důsledku nerovného přístupu ke vzdělání, byla nejširší možnost získání placené práce v povoláních a profesích, které nevyžadovaly žádnou zvláštní kvalifikaci. Jednalo se zejména o profese služky, kojně a tovární dělnice.

Služebná

V raném novověku byla mezi ekonomicky aktivními ženami výrazná skupina žen vykonávajících povolání služebné.²²⁶

Právní postavení čeledi bylo původně upraveno v rámci odvětví rodinného práva. Josef II. však roku 1782 vydáním čeledních řádů rozdělil čeled' na městskou a venkovskou a pracovní poměr byl v čeledním řádu řešen smluvně. Byly určeny jak smluvní povinnosti čeledi, tak i zaměstnavatele. Čelední řády byly koncipovány tak, že značně omezovaly osobní svobodu služebnictva a dávaly právo zaměstnavatelům je fyzicky trestat a každý čeledín i děvečka museli mít čelední knížku. Knižky platily mimo jiné jako cestovní a legitimizační doklady k cestám do cizozemsku. Po skončení služby sem bylo zapsáno hodnocení pracovníka či pracovnice. Některá ženská literatura uváděla dokonce formulář hodnocení služky a chůvy.²²⁷ Postavení čeledi bylo pak znovu upraveno v roce 1866.²²⁸

Zákonodárství se výkonem práce tzv. domácích zaměstnanců v období první republiky zabývalo jen okrajově. V roce 1919 byly zákonem č. 571/1919 Sb.²²⁹ zrušeny pracovní

²²⁵ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Česká historie. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 427.

²²⁶ FASORA, Lukáš; HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří (ed.). *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 250.

²²⁷ HANSRIGROVÁ, Františka. *Hospodyně našeho věku: krátké naučení o vedení městského i venkovského hospodářství*. 2., opr. i valně rozmn. vyd. V Praze: I. L. Kober, 1874, s. 39.

²²⁸ BĚLINA, Miroslav. *Pracovní právo*. 5., dopl. a přeprac. vyd. *Právnícké učebnice*. V Praze: C. H. Beck, 2010, s. 27.

²²⁹ Zákon č. 571/1919 Sb., jímž se odstraňují pracovní a čelední knížky i trestnost bezdůvodného zrušení pracovního poměru. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1472/1/2/zakon-c-571-1919-sb-jimz-se-odstranuji-pracovni-a-celedni-knizky-a-trestnost-bezduvodneho-zruseni-pracovniho-pomeru/zakon->

knížky a služek se později, díky zákonu č. 248/1923 Sb.²³⁰, dotkla i ustanovení o nemocenském pojištění. V obecném měřítku platila povinnost zaměstnavatele služebnictvo odpovídajícím způsobem ubytovat, živit a platit, přičemž výplata probíhala zpravidla ve kvartálních intervalech a údaje o jeho výši se velmi liší v závislosti na místních a společenských faktorech.²³¹ Díky pokroku v technickém vybavení domácností, změně ekonomického, sociálního i politického pořádku a vzrůstající drahotě, pak s přelomem století poklesl o služebné zájem.

Kojná

Od 16. století se téma kojení začalo ve veřejném diskurzu objevovat čím dál častěji. Dokladem toho bylo i to, že k novorozencům začala v hojně míře docházet kojná, jejímuž výběru byla věnována velká pozornost. Mělo se jednat o zdravou, silnou ženu, těsně po porodu vlastního dítěte. Tato profese byla dobře placená, v některých případech ženy dosáhly i na penzi a mohla získat výhody pro své příbuzné. O tato místa byl tedy poměrně velký zájem. V 19. století pak bylo nechtěným trendem, že matky dělnice přenechávaly své děti hojně sousedkám s vlastními dětmi, které si mohly dovolit zůstat doma a tyto jim za úhradu děti nakojily. Jednalo se o tzv. nájemné kojné. Tato praxe byla během celého století kritizována tehdejší lékařskou odbornou veřejností, avšak navzdory tomu provázely nemluvnata nájemné kojné v podstatě po celé 19. století. Od sedmdesátých let 19. století začaly služby kojných organizačně zaštiťovat porodnice. Dbaly na zdravotní stav, mravy a osobní hygienu kojných a stejně tak se dělo v případě pražského nalezince. Pokud nebyl klient s kojnou spokojen, mohl s ní spolupráci bez dalšího ukončit, pokud však nastal opak a klient služby kojné využíval, ústavu byla uhrazena taxa ve výši 20 zlatých. Existenci takovýchto agentur dokládá oběžník pražského místodržitelství z 31. prosince 1908, který stanovoval pravidla, která taková instituce musela dodržovat.²³²

c-571-1919-sb-jimz-se-odstranuji-pracovni-a-celedni-knizky-a-trestnost-bezduvodneho-zruseni-pracovniho-pomeru.

²³⁰ Zákon č. 248/1923 Sb., jímž se mění některá ustanovení, případně prodlužuje působnost některých právních předpisů o nemocenském pojištění dělníků. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3457/1/2>.

²³¹ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 395.

²³² LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl, Život všední a sváteční / Milena Lenderová ... [et al.]*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:e55a2980-5c2a-11e3-ac69-005056827e51>. s. 31–32.

Profese kojné ale nezmizela ani v první polovině 20. století. Například ještě zákon č. 171/1924 Sb. a nařízení z 3. června 1924²³³ tuto problematiku upravoval a zakázal kojení cizího na úkor vlastního dítěte. Dle § 1 tohoto zákona „*matka žijícího dítěte, mladšího 4 měsíců, nesmí být přijata za kojnou a nesmí místa kojné přijmouti, leč by jí byla dána možnost pravidelně kojiti i vlastní dítě*“.²³⁴ Paragraf 2 dále stanovuje, že „*kojná smí být přijata, bude-li vysvědčením úředního lékaře prokázáno, že současné kojení dvou dětí nebude zdravotní závadou pro kojnou nebo její dítě a že ani dítě, k němuž se kojná najímá, ani jeho oba rodiče neohrožují zdraví kojné nebo jejího dítěte*“.²³⁵ Přestupky byly trestány pokutou od 100 Kč do 3000 Kč, při nedobytnosti vězením (uzamčením) od jednoho dne do jednoho měsíce.²³⁶

Dělnice

Důležitým procesem, který probíhal zejména v průběhu 19. století, byla industrializace výroby a společnosti. Zpočátku industrializační éry, kdy tovární výroba stavěla zejména na objemu lidské síly, který byl jedním ze základních hodnotících měřítek, byla pochopitelně žena oproti mužům ve značné nevýhodě, neboť její fyzické možnosti nelze s těmi mužskými srovnávat. Ženská práce tak byla z pohledu zaměstnavatele méně hodnotná, a tedy i méně placená. Postupem času se z tohoto faktu stalo obecné pravidlo, po jehož kořenech nikdo nepátral, byť se s příchodem mechanizace tovární výroby staly hlavním měřítkem jiné kvality pracovníka, jako byla například přesnost, pečlivost, obratnost a později i odborná kvalifikace. V soukromém sektoru byla právní úprava, která by chránila ženu, prosazována jen velmi pozvolna. Ve státních továrnách byla již od konce 30. let 19. století omezena ženská práce při manipulaci s břemeny, kdy byla stanovena dodnes platná hranice 15 kg a také při manipulaci s ohněm, se kterým se mohly ženy setkat při práci s kotlem, sušičkou či plynovými lampami.²³⁷ Obsah pracovních řádů v továrnách byl v té době ponecháván dle zákonné úpravy v horním řádu z roku 1854 a živnostenském řádu z roku 1859 na vůli

²³³ Zákon č. 171/1924 Sb., o částečném zákazu námezdního kojení. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3652/1/2/zakon-c-171-1924-sb-o-castecnem-zakazu-namezdnioho-kojeni>.

²³⁴ TAMTÉŽ, § 1.

²³⁵ TAMTÉŽ, § 2.

²³⁶ TAMTÉŽ, § 3.

²³⁷ MACKOVÁ, Marie. *Tabáková továrna v Lanškrouně jako součást státní tabákové režie*. Lanškroun: Městské muzeum Lanškroun, 2007, s. 80–89.

zaměstnavatele. Hlavním a víceméně jediným kritériem byla podmínka, aby byly ženy zaměstnávány v takových provozech, v jakých nedojde k poškození jejich organismu.²³⁸

Skutečnost, že byly ženy a děti běžně zaměstnávány, začala být postupem času respektována i pracovním zákonodárstvím. Mezi lety 1880–1900 byla přijata opatření, která například limitovala dětskou práci, zkracovala pracovní dobu, omezovala noční práci žen a zakotvila, že se žena mohla vrátit do pracovního procesu nejdříve čtyři týdny po porodu.²³⁹ V roce 1911 pak byla zákonem č. 65 ze dne 21. února 1911²⁴⁰ noční práce žen zcela zakázána.²⁴¹

3.2.2 Porodní bába

Jedná se o jedno z nejstarších ženských povolání vůbec. Porodní báby měly důležité postavení ve společnostech jako odbornice na porodnictví a zdraví žen, a to i bez formálního lékařského vzdělání. O středověkých porodních bábách toho mnoho nevíme, avšak je zřejmé, že až do pozdního středověku byl porod zejména ženskou záležitostí a probíhal za pomoci příbuzných a sousedek a ty ženy, které byly při přivádění novorozenců na svět nejšíkovnější, vynikly mezi ostatními. I když existují doklady, že porodní báby byly pražskou lékařskou fakultou zkoušeny již v 17. století, rozhodující byla až reformní činnost za vlády Marie Terezie, kdy se začalo dbát na jejich vzdělání. Dne 4. července 1748 byl vydán dekret, kterým bylo upozorněno na nebezpečí při neodborném ošetření a nutnost vzdělání pomocnic u porodu. V roce 1749 byl vydán další dekret, který stanovil, že porodním bábám má být demonstrována anatomie pitvami ženských mrtvých těl.²⁴²

Prvním krokem k systematickému rozvoji porodnictví a k centralizaci jeho kontroly v Čechách byl Generální zdravotní řád pro Království české, který vešel v platnost

²³⁸ MACHAČOVÁ, Jana. *Pracovní doba a zaměstnání žen a dětí v průmyslových oblastech českých zemí 1848–1914*. Slezský sborník. 87. č. 4. 1989, s. 277–278.

²³⁹ MACHAČOVÁ, Jana. *Pracovní doba a zaměstnání žen a dětí v průmyslových oblastech českých zemí 1848–1914*. Slezský sborník. 87. č. 4. 1989, s. 286.

²⁴⁰ § 1 zákona č. 65/1911 ř. z. o záповědi noční práce žen v průmyslových podnicích: „*V průmyslových podnicích, ve kterých je zaměstnáno více než deseti pracujících osob, ženy a dívky bez rozdílu věku nesmějí býti zaměstnány v noční době...*“. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>.

²⁴¹ KAFKA, Josef. *350 ženských povolání: příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže dívčí, dívky i ženy všech tříd, jež připravují se k manželství a hledají povolání a výdělek*. Knihovna Šťastného domova. V Praze: F. Šimáček, 1916, s. 109.

²⁴² ROZSÍVALOVÁ-LENZOVÁ, Eva. *Vznik babických škol v Československu*, s. 97.

24. července 1753.²⁴³ Tento předpis stanovil mimo jiné univerzitní výuku chirurgů a porodních bab. Kandidátky, které výuku absolvovaly, mohly nosit viditelně na oděvu odznak své profese.²⁴⁴ Pro tuto práci je však důležitý zejména vývoj profese od poloviny 19. století do poloviny 20. století. Monarchie se modernizovala, rostla byrokratická kontrola a v neposlední řadě docházelo také k čím dál větší diferenciaci profesí. Sociální otázky začínají být vnímány se vši vážností a spadá mezi ně také populační problematika, zejména vysoká novorozenecká a kojenecká úmrtnost. Všechny tyto změny měly vliv na medicínu, zdravotnictví i porodnictví a zájem o tyto otázky u odborné i laické veřejnosti vzrůstal.²⁴⁵ Roku 1804 byl stanoven první studijní řád pro porodní báby a byla pro ně vydána první česky psaná učebnice.²⁴⁶

Ke konci roku 1851 byl vydán výnos, který navrhoval reorganizaci vzdělání porodních bab. Stávající kurz, který probíhal v Karolinu, byl zrušen a za rok se vystřídaly tři čtyřměsíční kurzy střídavě v češtině a v němčině. Nejdříve náležela klinika, kde se báby vzdělávaly, pod univerzitu. V roce 1891 se oddělila a byla zřízena jako samostatná „c. k. škola babická v Praze“. Moderní kvalifikovaná porodní bába měla zvládnout jak běžný porod bez komplikací, ale i komplikovaný porod plodu v nepravidelné nebo patologické poloze a měla také vědět, v jaké situaci je nutné volat lékaře. Nesměla samostatně provádět nástrojové porody, podávat léky či se pokoušet v krajních situacích o jakýkoliv druh magie, což ji mělo odlišovat od nevzdělaných šarlatánek. Největší cenností, kterou porodní bába měla, byl diplom, který získala po absolvování zkoušky a složení přísahy vrchnosti.²⁴⁷

Dne 25. března 1874 vydalo ministerstvo vnitra nařízení, které bylo v následujících letech doplněno a v roce 1881 revidováno a porodní bába podle něj patřila do kategorie osob zdravotních a dozor nad ní vykonával úřad první instance, obecní hejtmánství nebo obecní úřad s okresním lékařem. Činnost porodních bab byla upravena zákony č. 14/1876

²⁴³ LENDEROVÁ, Milena. *Ženy s kufříkem a nadějí: porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 27.

²⁴⁴ ROZSÍVALOVÁ-LENZOVÁ, Eva. *Vznik babických škol v Československu*, s. 97.

²⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena. *Ženy s kufříkem a nadějí: porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, s. 42.

²⁴⁶ SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. Brno, 1973, s. 7.

²⁴⁷ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Česká historie. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 414–415.

a č. 38/1908 a předpisy o vzdělání porodních bab z 27. ledna 1898, přičemž všechny tyto dokumenty platily až do roku 1928.²⁴⁸

Podle babických instrukcí vydávaných od roku 1881²⁴⁹ musely porodní báby zapisovat průběh porodu do tabulek, které pak odevzdávaly nadřízenému lékaři, podle jiné instrukce vydané roku 1897²⁵⁰ měly povinnost poučit matku v těhotenství, seznámit ji se změnami souvisejícími s graviditou²⁵¹, musela být matce kdykoliv dostupná, mohla odmítnout pouze, byla-li v kontaktu s osobou nakaženou prudce nakažlivou nemocí.²⁵² Porody musely probíhat u rodičky doma, nikoliv v domácnosti porodní báby. Do příchodu lékaře byly vládkyněmi situace během porodu, mohla vykonávat například oživovací pokusy jak na rodičce, tak na dítěti nebo jí bylo povoleno vykonat nouzový křest. Profese porodní báby se však potýkala s několika potížemi. Mezi ty hlavní patřilo nedostatečné finanční ohodnocení a také nízká společenská prestiž povolání. Obce sice měly povinnost zajistit porodním bábám hmotnou podporu po ošetření nemajetných rodiček, avšak toto v praxi nebylo dodržováno a na platy porodních bab se roku 1907 zaměřilo šetření nařízené oběžníkem vydaným místodržitelstvím.²⁵³

Na obranu svých vlastních zájmů si pak báby roku 1912 založily v Praze vlastní stavovskou organizaci a jednalo se hned po učitelkách o druhý ženský profesní spolek. Po vzniku samostatného Československa upravoval činnost porodních bab zákon č. 199 z roku 1928. Adeptky mezi 20–35 lety musely absolvovat ne méně než desetiměsíční vzdělávací výcvik, jehož výsledkem byl diplom a nový titul *porodní asistentka*. Toto označení se ale příliš nevžilo, neboť presumovalo vedoucí pozici lékaře u porodu a ani hmotná situace

²⁴⁸ Zákon č. 200/1928 Sb., o pomocné praxi porodnické, jakož i o vzdělání a výcviku porodních asistentek (porodních pomocnic). Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/4723/1/2/zakon-c-200-1928-sb-o-pomocne-praxi-porodnicke-jakoz-i-o-vzdelani-a-vycviku-porodnich-asistentek-porodnich-pomocnic/zakon-c-200-1928-sb-o-pomocne-praxi-porodnicke-jakoz-i-o-vzdelani-a-vycviku-porodnich-asistentek-porodnich-pomocnic>.

²⁴⁹ Nařízení ministeria záležitostí vnitřních č. 541/1881 ř. z. jímžto se vydává revidovaná instrukce bábám porodním. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>.

²⁵⁰ Nařízení ministeria věcí vnitřních ve shodě s ministeriem věcí duchovních a vyučování č. 216/1897 ř. z. jímž vydávají se nové služební předpisy pro báby porodní. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>.

²⁵¹ TAMTÉŽ, § 11.

²⁵² TAMTÉŽ, § 7.

²⁵³ LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století. Fénix*. Praha: Ladislav Horáček – Paseka, 2006, s. 74.

porodních bab nebyla tímto zlepšena, neboť jejich velké množství neodpovídalo tehdejší situaci klesající porodnosti.²⁵⁴

3.2.3 Úřednice

Zmínky o úřednicích, administrativních pracovnících všeho druhu, stejně jako o prvních učitelkách lze nalézt v průřezu celé diplomové práce, avšak pro úplnost této kapitoly je nutné více do detailu rozebrat, jakou roli hrály tyto profese v emancipačním hnutí od druhé poloviny 19. století. Například u pošty se ženská úřední síla prosadila i dlouho předtím, než se provoz pošty v monarchii stal výhradní činností státu. Ženy dědily pozice po otcích či manželech poštmistrech poštovních stanic. Novodobá poštovní služba byla jednou z prvních oblastí, která ženám umožňovala vejít do služeb státu.²⁵⁵ K výkonu profese nebyla nutná žádná větší kvalifikace, zkouška ovládnutí telegrafu nepatřila k těm nejtěžším a šance, že ji nekvalifikovaná žena složí s úspěchem, byla při troše její bystrosti poměrně vysoká.²⁵⁶

Jistým průlomem pro uplatňování žen v úřednickém prostředí byl také vynález psacího stroje, jehož obsluha ženám celkem bez výjimky patřila, zatímco pozice ručního písáře patřily téměř výhradně mužům. Mimo samosprávu začaly ženy také ve stále větší míře působit jako účetní úřednice, které tovární zaměstnavatelé začali cíleně vyhledávat. Vedla je k tomu pravděpodobně čistě ekonomická úvaha, že za stejné množství stejně kvalitní práce zaplatí méně peněz. Teprve počátkem 20. století začalo být běžným jevem, že dívky měly vyšší vzdělání, případně maturitu a nástup žen na úřednická místa se stal realitou.²⁵⁷

²⁵⁴ § 9 odst. 2 zákona č. 200/1928 Sb., o pomocné praxi porodnické, jakož i o vzdělání a výcviku porodních asistentek (porodních pomocnic).

²⁵⁵ Výnos ministerstva obchodu ze 7. dubna 1869, kterým byl umožněn výkon poštovní služby ženám náležejícím do rodiny poštmistra (Zulassung von Frauenspersonen zur Erlernung und Ausübung des Postdienstes bei nicht ärarischen Postämter. In: Post-Verordnungsblatt für das Verwaltungsgebiet des k. k. Handels-Ministeriums 14, 1869, s. 85–86.) a Výnos ministerstva obchodu ze 13. února 1872, který zpřístupnil poštovní úřady také uchazečkám mimo rodinu poštmistra (Ausdehnung der Bestimmung betreffend die Zulassung von Frauenspersonen zur Erlernung und Ausübung des Postdienstes. In: Post-Verordnungsblatt für das Verwaltungsgebiet des k. k. Handels-Ministeriums 13 z 21. 2. 1872, s. 31.) In KRAMÁŘ, Jan. Ženy v poštovní službě českých zemí, s. 164–167.

²⁵⁶ VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených: se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české. Díl pátý.* V Praze: F. X. Veselý, 1899. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:7fc8d920-0d42-11e5-b0b8-5ef3fc9ae867?page=uuid:49870900-1386-11e5-9192-001018b5eb5c>, s. 957–958.

²⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 426.

3.2.4 Učitelka

Soukromá učitelka zprvu pro výkon svého povolání nepotřebovala žádnou zvláštní přípravu. Hypoteticky měly případné budoucí učitelky možnost navštěvovat některý z pedagogických kurzů pro učitelky, jejichž vznik podpořila vláda již roku 1849, avšak takovýchto kurzů nebylo mnoho a zřídka existovaly jen při dívčích školách řízených náboženskými kongregacemi. Kvalifikaci pro výuku na soukromých školách pak mohly ženy získat absolutoriem dvouletého německého učitelského ústavu na Malé Straně nebo soukromého dívčího pedagogia založeného roku 1866 při škole sv. Anny řízené kongregací školských sester de Notre Dame. Absolventky těchto škol však nemohly působit na veřejných školách.²⁵⁸

Díky ustanovením Hasnerova zákona z roku 1869 nastal zlom a ženám bylo umožněno učit na dívčích školách²⁵⁹ a dle § 16 „*zákonodárství zemské ustanoví, může-li se v nižších třídách škol obecných vyučování chlapců svěřiti také učitelkám*“.²⁶⁰ To vedlo také k založení prvního veřejného dívčího pedagogia zakončeného maturitou. Obor učitelství se tak stal pro ženy prvním oborem, kde se mohly ženy profesně realizovat, a zejména ve kterém jim bylo umožněno vzdělání ukončené maturitní zkouškou.²⁶¹

Maturitu měly učitelky možnost doplnit odbornou zkouškou, která je opravňovala k výkonu povolání na měšťanských školách, přičemž požadavky při plnění zkoušky byly ženy zvýhodněny a zkoušku měly usnadněnou o trigonometrii a částečně kreslení, a to z prostého důvodu, že tyto předměty nebyly na měšťanských dívčích školách využitelné. To upevňovalo pozici mužských kolegů ve smyslu degradace vykonané zkoušky odbornosti ženských kolegyň.²⁶²

Důležité je také poukázat na historický fenomén, kterým je celibát učitelek.²⁶³ V 19. století a na začátku 20. století byl celibát učitelek běžnou praxí v mnoha zemích, včetně Rakouska-Uherska, a tedy i v českých zemích. Předpokládalo se, že ženy, které se

²⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 428–429.

²⁵⁹ § 14 a §15 zákona č. 62/1869 ř. z. jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných.

²⁶⁰ TAMTÉŽ, § 16.

²⁶¹ TAMTÉŽ.

²⁶² LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 430.

²⁶³ *Právní svazky učitelstva v království Českém v zákonech zemských, nyní platných. Vychovatelská čítanka*. V Praze: E. Beaufort, 1903. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:02ad75e0-a657-11eb-94e5-005056827e52>, s. 1.

vdají, nebudou schopny plně věnovat svůj čas a energii povolání učitelky, neboť rodinné povinnosti by měly přednost. Proto byl od vdaných žen vyžadován odchod ze školní služby. V Rakousku a v českých zemích byl celibát učitelek zaveden v § 51 zákona ze dne 19. prosince 1875 č. 86 zemského zákoníku: „*Za dobrovolné vzdání se služby pokládá se také, když se ženská osoba učitelská provdá, anebo když bez svolení okresní školní rady se ožení zatímní učitel, který má toliko vysvědčení dospělosti.*“²⁶⁴ a ke změně jejich postavení došlo až po vzniku první Československé republiky, kdy byly učitelky po sňatku ponechány ve službě. To bylo součástí širších společenských změn, které přinesly větší emancipaci žen a posílení jejich práv, včetně práva na práci a na rodinný život. Roku 1919 se učitelky dočkaly zrušení celibátu.²⁶⁵

V letech 1938–1939 probíhala jednání o propouštění všech vdaných učitelek v důsledku uvolnění míst pro učitele evakuované z pohraničí. Zde je možné pozorovat, že ještě ve čtyřicátých letech 20. století byla tvorba zákonů poháněna stereotypním genderovým smýšlením. Zákonodárci v té době považovali propuštění vdaných učitelek za menší zlo, neboť z jejich pohledu neměl jejich odchod ohrozit její životní úroveň ani životní úroveň její rodiny. Pokud učitelka doložila, že výše příjmů manžela nepostačí k zachování životní úrovně rodiny, nesměla být dle tohoto zákona propuštěna. Je tedy zjevné, že ani míra odborného vzdělání nechránila ženy od diskriminace na trhu práce.²⁶⁶

3.2.5 Podnikatelka

Ženy nacházející se v čele větších řemeslnických podniků byly většinou vdovy, které vedly podnikání za pomoci kvalifikovaných pracovníků, tedy tovaryšů či faktorů a zpravidla se tak dělo pouze několik let, dokud se žena znovu neprovdala nebo nepředala podnik dospělým dětem, popřípadě podnik neprodala. Ve výjimečných případech se však skutečně stalo, že žena vedla podnik dlouhou dobu, ať už z důvodu nezbytí, nebo jednoduše kvůli tomu, že se ženy prostřednictvím podnikání úspěšně samostatně seberealizovaly. Například v rámci knihtisku v období od 16. do 18. století podnikalo v českých zemích asi 65 žen v postavení majitelek či spolumajitelek tiskáren. Těch přibýlo zejména v 18. století. Z těchto

²⁶⁴ § 51 zemského zákona z 19. prosince 1875 č. 86/1875 z. z. In LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.

²⁶⁵ Zákon č. 455/1919 Sb., kterým se zrušuje celibát literárních a industriálních učitelek na školách obecných a občanských (měšťanských) v republice Československé.

²⁶⁶ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 435.

tiskařek se staly bezesporu nejznámějšími Ludmila Sedlčanská a její dcera, které si v druhé polovině 17. století dokonce troufaly na vydávání pravidelných novin. Samostatné ženy-tiskařky nejsou žádnou českou specialitou a můžeme hojně najít také v sousedních německých zemích. Zajímavostí je, že některá známá a dodnes fungující vydavatelství, jako C. H. Beck, vděčí za svoji trvalou existenci a počáteční úspěchy ženám.²⁶⁷

Právní normy, s výjimkou některých cechovních statutů, ani dobová literatura s takovou hospodářskou aktivitou žen nepočítala, nicméně v obecném povědomí nebyla podnikatelská činnost žen považována za nic tolik nepřirozeného. Vyžadovala to mimo jiné existence ovdovělých žen, přičemž tato skutečnost vytvářela potřebu jejich ekonomického zajištění. Morální a společenská teorie se tak v tomto případě zásadně rozcházela se společenskou praxí.²⁶⁸

3.3 Vývoj pracovněprávních norem a norem upravujících podnikání

Pro pochopení regulace pracovněprávních i podnikatelských vztahů je nutné si alespoň stručně nastínit, jakým způsobem se vyvíjela právní úprava pracovní smlouvy. Důležité je vzít v potaz, že odvětví pracovního práva se v 19. století teprve formovalo a rozvíjelo, a tak se jedná o značně roztržitou právní úpravu.

3.3.1 Služební smlouva dle Všeobecného občanského zákoníku

Pracovní smlouva, původně označována jako smlouva námezdní, později, po novelizaci v roce 1916 již jako smlouva služební, byla od roku 1811 obecně upravena ve Všeobecném občanském zákoníku v hlavě *O smlouvách úplatných v příčině služeb a prací* v § 1151–1563.²⁶⁹ Novelizace přinesla také změnu označení dvacáté šesté hlavy zákoníku, která nově nesla název *O smlouvách o služební výkony*. Vedle služební smlouvy v ní byla upravena ještě smlouva o dílo. Úprava ve Všeobecném občanském zákoníku byla používána subsidiárně v případech, kdy pro daný vztah neexistoval zvláštní právní předpis. V prvních dvou základních ustanoveních úpravy byl služební poměr vyplývající ze služební smlouvy

²⁶⁷TAMTÉŽ, s. 374.

²⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 377.

²⁶⁹ Císařské nařízení č. 69/1916 ř. z. jimž se vydává třetí částečná novela k obecnému zákoníku občanskému. Dostupné z: <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge3f6nrz>.

charakterizován tak, že tento musel být soukromoprávního charakteru, z čehož vyplývá, že na veřejné zaměstnance se tato úprava nevztahovala.²⁷⁰

Uzavírat služební poměr byly *de iure* oprávněny osoby starší 7 let. Ke změně došlo roku 1919, kdy byl pracovní výkon osobám mladším 10 let zakázán.²⁷¹

Zaměstnanec byl povinen vykonávat práci osobně, jak je stanoveno v § 1153: „Nevyplývá-li ze služební smlouvy nebo z okolností nic jiného, je zaměstnaný povinen konati služby osobně a nárok na služby nelze převést. Není-li o způsobu a rozsahu služeb nic umluveno, je konati služby okolnostem přiměřené.“²⁷² Mzda mohla být sjednána buď za odpracovaný čas nebo za objem vykonané práce. 10 % mzdy pak zaměstnanec dostával jako náhradu mzdy v případě nemoci či úrazu, avšak až od třetího týdne pracovní neschopnosti. Osobám pracujícím v domácnosti zaměstnavatele náležela lékařská péče včetně léků a zaměstnavatel měl v tomto případě taky povinnost výživy vůči zaměstnanci. Pokud však zaměstnanec tato plnění čerpal z pojištění, což se postupem doby stávalo stále častěji, zaměstnavatele tyto povinnosti nezatěžovaly.²⁷³

V případě, že nastala překážka výkonu práce na straně zaměstnavatele, měl zaměstnanec právo na přiměřenou náhradu. Do ní však byl započten čas, který ušetřil tím, že nemusel do zaměstnání, či mzda, kterou si vydělal jinde, případně mzda, kterou úmyslně zanedbal vydělat.²⁷⁴ Zaměstnavatel byl dle dikce § 1157 Všeobecného občanského zákoníku „povinen, služební úkony upravit tak a v příčině místností a náradí, jež má opatřiti nebo jež opatřil, na vlastní náklad pečovati o to, aby byly chráněny život a zdraví zaměstnaného, pokud toho dopouští povaha služby. Je-li zaměstnaný přijat do domácnosti zaměstnavatelovy, je tento povinen, v příčině obývací a spací místnosti, stravování jakož

²⁷⁰ KRČMÁŘ, Jan. *Pracovní smlouva*. In *Slovník veřejného práva*. sv. III. Brno: Polygrafie – Rudolf M. Rohrer. 1934, s. 442.

²⁷¹ Zákon č. 156/1902 ř. z., kterým se upravují pracovní poměry dělníků zaměstnaných při režijních stavbách železnic a v jejich pomocných ústavech. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/535/1/2>.

²⁷² § 1153 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění účinném od 1. 1. 1917 do 31. 12. 1965). Dostupné z: <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygeyv6ojugywtcna>.

²⁷³ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. 2. díl. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, řada teoretická*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 839.

²⁷⁴ § 1155 císařského patentu č. 946/1811 ř. z. obecného zákoníku občanského (Všeobecného občanského zákoníku ve znění účinném od 1. 1. 1917 do 31. 12. 1965).

*i pracovní a oddechové doby zaříditi, čeho je zapotřebí vzhledem ke zdraví, mravnosti a náboženství zaměstnaného“.*²⁷⁵

Ukončení služebního poměru nastalo nejčastěji uplynutím doby, na kterou byl sjednán. Ve zkušební době mohly do jednoho měsíce služební poměr rozvázat obě smluvní strany. Služební poměr uzavřený na dobu neurčitou či na dobu přesahující pět let mohl rozvázat s výpovědní lhůtou 6 měsíců zaměstnanec.²⁷⁶

Ustanovení § 1162 Všeobecného občanského zákoníku umožňuje předčasné ukončení služebního poměru pouze z důležitých důvodů,²⁷⁷ avšak tyto nebyly blíže specifikovány, a tak obsah tohoto pojmu doplnila dobová judikatura, dle níž mezi důležité důvody patřila mimo jiné například urážka spoluzaměstnance, krádež na pracovišti či prozrazení obchodního tajemství. Jakmile byl služební poměr skončen, zaměstnavatel měl povinnost na základě žádosti zaměstnance vydat potvrzení o druhu a době trvání konané práce. Zaměstnavatel do tohoto potvrzení nesměl uvádět žádné poznámky, jež by mohly zkomplikovat zaměstnanci přijetí do jiného služebního poměru.²⁷⁸

3.3.2 Další druhy pracovních smluv

Poměrně často byla využívána k úpravě vzájemných práv a povinností mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem smlouva čelední, uzavíraná dle čeledních řádů,²⁷⁹ které platily zvláště pro Prahu, Čechy, Moravu, Slezsko. Úprava zde tedy byla obzvláště roztržštěná a nad to stále vykazovala znaky feudálního pojetí pracovního poměru. Předmětem čelední smlouvy byl výkon práce v domácnosti nebo hospodářství, přičemž se nejednalo o výkon práce vyžadující nějakou vyšší kvalifikaci. V zemědělství byla smlouva uzavírána v podstatě bez výjimky na dobu jednoho roku, v ostatních případech pak na tři měsíce. Výpovědní doba pro ukončení čeledního poměru činila čtrnáct dní a nastala-li

²⁷⁵ TAMTÉŽ, § 1157.

²⁷⁶ TAMTÉŽ, § 1158.

²⁷⁷ TAMTÉŽ, § 1162.

²⁷⁸ BAUER, František. *Zaměstnancův nárok na vydání pracovního vysvědčení. Právní praxe*, roč. 6. č. 9–10, 1941–1942. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:1ff7eb50-baad-11e8-b0e0-5ef3fc9bb22f?page=uuid:fe84dbe0-d2df-11e8-b888-5ef3fc9bb22f>, s. 263–270.

²⁷⁹ Čelední řád pro Prahu z 21. srpna 1857 č. 42/1857 čes. z. z., pro Čechy (bez Prahy) ze 7. dubna 1866 č. 11/1866 čes. z. z., pro Moravu z 2. května 1866 č. 53/1866 mor. z. z. a pro Slezsko z 25. března 1867 č. 12/1867 slez. z. z. In TAUCHEN, Jaromír. *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). Monografie*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 6.

situace, kdy zaměstnavateli v důsledku bezdůvodného předčasného odchodu čeledína vznikla škoda, čeledín měl povinnost ji nahradit.²⁸⁰

Dalším specifickým typem pracovního poměru byl pracovní poměr domovníků. Dle zákona z roku 1920 měl domovník ve výčtu povinností péči o svěřený dům, konat vše v zájmu vlastníka svěřeného domu a další. Naproti tomu měl však domovník nárok na byt, jehož parametry byly zákonem relativně dopodrobna konkretizovány. Výpovědní doba zde trvala 3 měsíce a mezi zvláštní důvody ukončení pracovního poměru spadala v tomto případě zpronevěra, nemravné chování či chování neslušné vůči vlastníkovi domu.²⁸¹

I v oblasti hornictví byl pracovní poměr upraven odlišně, a to v hlavě deváté zákona č. 146/1854 ř. z.²⁸², kdy se jednalo zejména o odlišnou úpravu výplaty mzdy a okolnosti ukončení pracovního poměru.²⁸³

Zvláštní úpravu pracovní smlouvy obsahovaly také další právní předpisy. Jednalo se například o zákon z 28. července 1902 č. 156/1902 ř. z., kterým se upravují pracovní poměry dělníků zaměstnaných při režijních stavbách železnic a v jejich pomocných ústavech; zákon ze 13. ledna 1914 č. 9/1914 ř. z., o služební smlouvě osob ustanovených v hospodářských a lesnických podnicích ke službám vyššího druhu a zákon z 16. ledna 1910 č. 20/1910 ř. z., o služební smlouvě obchodních pomocníků a jiných zaměstnanců v podobném postavení, který byl v roce 1934 nahrazen zákonem o soukromých zaměstnancích, jímž byly upraveny pracovní poměry soukromých úředníků či obchodních pomocníků. Zvláštní úpravě pracovního poměru podléhali také redaktoři či zaměstnanci akciových bank, některých akciových společností a peněžních ústavů. Výše uvedené právní předpisy byly po 15. březnu 1939 převzaty a platily po celou dobu války; u některých nedošlo k žádným zásadním změnám, do některých samozřejmě zasáhly jiné nově přijaté právní předpisy.²⁸⁴

²⁸⁰ PETERKA, Otakar. *Pracovní právo: výklad přítomného stavu pracovního zákonodárství. Knihovna právních a živnostenských příruček*. Brno: B. Pištělák, 1936, s. 37. In TAUCHEN, Jaromír. *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). Monografie*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 6.

²⁸¹ Zákon č. 82/1920 Sb., kterým se upravují právní poměry domovníků. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1662/1/2/zakon-c-82-1920-sb-kterym-se-upravuji-pravni-pomery-domovniku/zakon-c-82-1920-sb-kterym-se-upravuji-pravni-pomery-domovniku>.

²⁸² Císařský patent č. 146/1854 ř. z. obecný horní zákon. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=27&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

²⁸³ ZLONICKÝ, Josef. *Obecný horní zákon: prováděcí předpis k němu a ostatní horní zákony Č.S.R. Mor.* Ostrava: Josef Zlonický a Jar. Příkop, 1930.

²⁸⁴ TAUCHEN, Jaromír. *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). Monografie*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 1.

3.3.3 Živnostenský řád (č. 227/1859 ř. z.)

Živnostenský řád byl přijat 20. prosince 1859 a v platnost vešel 1. května roku 1860 s platností pro celé území celé habsburské monarchie, s výjimkou Benátska a Vojenské Hranice.²⁸⁵ Přijetí tohoto císařského patentu znamenalo zásadní změnu v právní úpravě podnikání a tento se stal základním pilířem právní úpravy kapitalistického podnikání, ať už se jednalo o řemeslné podnikání, tedy o malovýrobu, nebo o tovární podnikání a byl koncipován velmi liberálně. V podstatě umožňoval podnikání každému svobodnému občanovi. Tato koncepce podnikatelské svobody byla obecně vzato omezována pouze ustanoveními o koncesních živnostech a reálných koncesích. V těchto případech se jednalo o podnikatelské činnosti, které byly pod dohledem státu vzhledem k jejich charakteru a významu. Jednalo se například o zastavárny či knihkupectví. Tím, že byly živnosti až na výše zmíněné výjimky prohlášeny za svobodné a zmizel cechovní přímus, došlo k definitivnímu zániku cechů v jejich klasickém pojetí *de facto* i *de iure*.²⁸⁶

Na našem území platil živnostenský řád až do roku 1965 a během tohoto období byl několikrát novelizován. Novelou živnostenského řádu z roku 1883 byla v reakci na chaos způsobený přílišným uvolněním, ke kterému došlo v důsledku přijetí živnostenského řádu, zřízena živnostenská společenstva jako povinně veřejnoprávní korporace. V určitém smyslu byl tedy v podstatě cechovní přímus obnoven, avšak v tomto případě se jednalo pouze o povinnost členství v organizaci. Živnostenské společenství se tak i s ohledem na jejich pravomoci, jako byla výchova řemeslníků, trestání přestupků, dohled nad správným uskladněním surovin, stalo přirozeným nástupcem cechů. Novela je nazývána novelou řemeslnickou. Vytvořila totiž kategorii řemeslných živností vyžadujících odbornou způsobilost, kterou bylo potřeba při provozování živnosti prokázat prostřednictvím příslušného průkazu. Živnostenský řád byl následně novelizován například dělnickou novelou z roku 1885 či organizační novelou z roku 1907, která zavedla novou kategorii

²⁸⁵ VLČEK, Eduard a SCHELLE, Karel. *Vybrané kapitoly z právních dějin. Edice učeb. právnické fak. MU v Brně*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 93.

²⁸⁶ ŠKAŘUPA, Petr. *Právní aspekty cechovního zřízení v českých zemích*. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta [Online]. 2011. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/47544/150001117.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s. 148–149.

živností, a sice obchodní živnosti vázané na průkaz způsobilosti²⁸⁷, přičemž tímto průkazem se museli prokázat například i zájemci o provozování koloniálů.²⁸⁸

Živnostenský řád se vztahoval na veškerou po živnostensku provozovanou živnost, kdy se jednalo o výrobu, zpracování výrobků, montáž, servis, provozování obchodů, poskytování služeb a pomocných prací s uvedením zaměstnání, na které se živnostenský řád nevztahoval.²⁸⁹ Strukturálně byl rozdělen do devíti hlav, 152 paragrafů a jeho součástí byl také tzv. přídatek o osmi paragrafech, které se dotýkaly pracovních knížek a příloha, která upravovala formulář pracovní knížky.²⁹⁰

Živností se rozuměla jakákoliv právně a morálně dovolená výdělečná činnost s výjimkou těch, na které se vztahovaly jiné právní předpisy (např. tovární výroby, svobodná povolání či literární činnosti). Tato výdělečná činnost pak měla být provozována pravidelně neboli trvale, na odbyt a za účelem dosažení zisku. Tato definice však nevycházela z norem živnostenského řádu, ale z kontextu dobových poměrů podpořeného navíc tehdejší judikaturou, neboť pojem živnost tento zákon v rámci svých ustanovení nedefinoval.²⁹¹

Živnostenský řád rozlišoval živnosti na osobní, které byly vázány na osobu svého nositele a s jeho smrtí zanikly. Tyto pak byly rozlišovány na živnosti svobodné a koncesované a později k nim přibyly ještě živnosti řemeslné a obchodní živnosti vázané na průkaz způsobilosti. Mimo osobní živnosti znal živnostenský řád ještě živnosti reálné, s nimiž bylo možné obchodovat a smrtí nositele přecházely na dědice.²⁹²

S ohledem na to, že časový rámeček, v němž se tato práce pohybuje, končí v polovině 20. století, je nutné pro úplnost nastínit, jak se úprava v živnostenském řádu vyvíjela i po vzniku republiky, kdy bylo nezbytné sladit podmínky živnostenského podnikání na území celého státu. Zákonodárce k tomuto zvolil poměrně neobvyklé řešení a unifikaci vyřešil vydáním zvláštního zákona č. 259/ 1924 Sb. s působností pro Slovensko a Podkarpatskou

²⁸⁷ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 488.

²⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 489.

²⁸⁹ ŠLAPANSKÝ, Radek. *Vývoj živnostenského práva na našem území*. Bakalářská práce. Brno, Masarykova univerzita, 2017. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/wqdza/Bakalarska_prace_-_Radek_Slapansky__DiS..pdf, s. 23.

²⁹⁰ Zákon č. 227/1859 ř. z. živnostenský řád. Dostupné z: <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4wta>.

²⁹¹ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 488.

²⁹² TAMTÉŽ.

Rus, který rozšířil na tato území působnost ustanovení rakouského živnostenského řádu v poslední textaci z roku 1907 s jen částečnými úpravami pro slovenskou realitu a který byl posléze v průběhu 20. a 30. let několikrát novelizován. Za protektorátu pak byla některá odvětví živností omezena, ponecháno na uvážení živnostenského úřadu, zda by provoz živnosti měl či neměl neblahý vliv na soutěžní poměry. Po roce 1938 bylo pak živnostenské podnikání omezeno v důsledku stavu branné pohotovosti státu a obsazení části území vojsky cizí moci. V roce 1943 bylo vydáno vládní nařízení, podle něž živnostenský úřad při posuzování bral ohled na válečné a hospodářské důvody a vůbec důvody veřejného zájmu, přičemž tento předpis platil i během prvních poválečných let. Jak již bylo uvedeno výše, živnostenský řád jako takový na našem území platil až do roku 1965.²⁹³

3.3.4 Živnostenská pracovní smlouva

Pracovní smlouvy uzavírané podle živnostenského řádu byly vůbec nejčastější formou uzavírání pracovního poměru a úprava živnostenské pracovní smlouvy se nacházela v hlavě šesté, která nesla název *O živnostenském pomocnictvu*. Smlouva se týkala pracovního poměru továrních dělníků a pomocníků nikoliv nádeníků vykonávajících nejméně kvalifikovanou práci a tato právní úprava vybočovala z liberálního konceptu živnostenského řádu.²⁹⁴ Například dle § 76 živnostenského řádu byli pomocní pracovníci „*povinni majiteli živnosti prokazovati věrnost, poslušnost a úctu, slušně se chovati, smluvenou nebo v místě obvyklou dobu pracovní dodržovati, živnostenské práce sobě svěřené dle nejlepších sil vykonávati, o poměrech živnosti mlčení zachovávat, k ostatním pomocným pracovníkům a domácím lidem snášenlivě se míti a s učedníky, jakož i s dětmi, které pracují pod dozorem pomocných pracovníků, dobře nakládati. Domácích prací, pokud nenáleží k živnosti, pomocní pracovníci nejsou povinni konati, leč by jinak bylo ujednáno*“.²⁹⁵ Naopak zaměstnavatel měl vůči zaměstnancům jedinou povinnost, kterou bylo vyplácení mzdy dle § 78.²⁹⁶ Zaměstnavatel tak mohl zaměstnance kdykoliv propustit, z taxativním způsobem stanovených důvodů. Jednalo se například o situace, kdy zaměstnanec nějakým způsobem

²⁹³ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 490.

²⁹⁴ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí*. 2. díl. *Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, řada teoretická*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 843–852.

²⁹⁵ § 76 zákona č. 227/1859 ř. z. živnostenského řádu In TAUCHEN, Jaromír. *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*. *Monografie*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 5.

²⁹⁶ TAMTÉŽ, § 78.

urazil či zneuctil majitele podniku nebo ostatní spolupracovníky, kdy manipuloval neobezřetně s ohněm, dopustil se majetkové deliktní činnosti, stal se závislým na alkoholu, nabádal ostatní zaměstnance k protiprávnímu či nemravnému jednání.²⁹⁷ Avšak kdyby dělník dle úpravy v živnostenském řádu bez zákonného důvodu předčasně ukončil pracovní poměr, hrozil mu dle § 81 a § 82 živnostenského řádu nejen trest, ale i nucený návrat do práce s policejní asistencí.²⁹⁸ Právní úprava pracovních poměrů a sociálního zabezpečení dělnictva se ale postupem času stala středem pozornosti a stala se součástí politiky proti dělnickému hnutí.²⁹⁹

Pokud zaměstnavatel zaměstnanci bezdůvodně zdržoval mzdu, choval se vůči zaměstnanci neslušně, urážlivě, nebo se ho snažil navést k protiprávnímu jednání, mohl zaměstnanec pracovní poměr opustit. Zrušil-li zaměstnavatel bezdůvodně se zaměstnancem pracovní poměr, měl povinnost zaměstnanci nahradit ušlou mzdu v rozsahu trvání řádné výpovědní doby.³⁰⁰

3.3.5 Žena dle živnostenského řádu

Již v úvodních zákonných ustanoveních o všeobecných podmínkách pro provozování živnosti, konkrétně v § 2 živnostenského řádu, je uvedeno, že při povolení provozování živnosti není kritériem aspekt pohlaví.³⁰¹ Toto ustanovení podmiňuje provoz živnosti pouze kritériem svéprávnosti, tedy že osoba, která provozuje živnost, musí mít právo samostatně spravovat své jmění. Pokud osoba není oprávněna své jmění spravovat, může provozovat živnost pod dohledem způsobilé osoby za předpokladu, že k tomu dal souhlas její zákonný zástupce a současně příslušný soud.³⁰²

Důležité je brát zřetel na skutečnost, že se v období, kdy platil živnostenský řád, mohlo postavení žen *de iure* a *de facto* výrazně lišit. Jednou věcí je totiž právní předpis či nařízení, tedy ona formální stránka, a jeho provádění v praxi, nicméně následovat musí nejvyšší

²⁹⁷ TAMTÉŽ, § 82.

²⁹⁸ TAMTÉŽ, § 81 a § 82.

²⁹⁹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 285.

³⁰⁰ § 82a zákona č. 227/1859 ř. z. živnostenského řádu.

³⁰¹ § 2 živnostenského řádu z roku 1859: „Aby kdo mohl samostatně, provozovati živnost nějakou, vyhledává se zpravidla, aby měl právo jmění své sám spravovati. K ruce osob, které nemají práva samy spravovati jmění své, mohou provozovány býti živnosti skrze způsobilého náměstka (dílovedoucího) nebo pachtěře (§ 55), když k tomu přivolí jich zákonní zástupcové a příslušný soud. Pohlaví nečiní rozdílu při dovolení živnost provozovati.“

³⁰² TAMTÉŽ.

stupeň přijetí normy, což je ztotožnění se adresátů normy s danou skutečností v jejich vlastních myslích, tedy mentalita, vnitřní přesvědčení a sžití se s novou realitou.³⁰³

Pro ženy tedy, co do nabývání, držení, zcizení i jiných jednání týkajících se vlastnictví a majetkoprávních poměrů, platí přibližně stejná pravidla jako pro muže. Vyjma případů, kdy byla žena nesvéprávná, tedy nezletilá, nebylo zapotřebí žádného svolení nebo schválení všeho, co žena ve směru nakládání se svým majetkem podnikne, přičemž stejným pravidlům podléhali i mužové.³⁰⁴ Plné zletilosti a svéprávnosti dosahovaly osoby dle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 až dovršením 24 let. Dle § 21 Všeobecného občanského zákoníku byla míra schopnosti nabývat pro sebe práva a povinnosti odstupňována a zařazena do jednotlivých věkových kategorií.³⁰⁵ Z výše uvedeného tedy vyplývá, že *de iure* obecně mohly ženy, které dovršily 24 let, provozovat živnost s výjimkou provozování zednické, tesařské, kamenické a studnařské živnosti, u nichž bylo stanoveno, že má-li být k jejímu provozu udělována koncese, tak pouze osobám mužského pohlaví dle § 6 zákona č. 193 z roku 1893.³⁰⁶

Jaká však byla v době platnosti živnostenského řádu situace *de facto*, zůstává otázkou. Zjednodušeně můžeme říct, že se v našich zemích v té době ženy vdávaly asi ve věku 23 až 25 let, jejich partneři byli o čtyři až pět let starší, pokud se tedy jednalo o první sňatek.³⁰⁷ Jaké tedy byly majetkové poměry žen po uzavření manželství? Na toto se můžeme pokusit odpovědět volnou úvahou, že i když na první pohled živnostenský řád ženy z přístupu k podnikání nediskvalifikuje, jiná ustanovení, zejména občanskoprávní a také tehdejší dobová realita tento liberální přístup značně omezovaly. Hypoteticky mohly ženy dovršením věku 24 let svobodně podnikat, avšak v tomto věku již byla velká část ženské populace

³⁰³ SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 22.

³⁰⁴ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 107.

³⁰⁵ § 21 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811: „*Kdož pro nedostatek let, pro duševní vadu nebo jiné poměry nejsou způsobilí sami své záležitosti řádně spravovati, jsou pod zvláštní ochranou zákonů. Sem náležejí: děti, které ještě nedokonaly roku sedmého; nedospělci, kteří ještě nedokonali roku čtrnáctého; nezletilci, kteří ještě nedokonali roku dvacátého čtvrtého svého života; pak: zuřiví, šílení a blbí, kteří jsou užívání svého rozumu buď zcela zbaveni, neb alespoň nejsou s to poznati následky svých činů; rovněž ti, jimž, jakožto osobám prohlášeným za marnotratníky, soudce zakázal další správu jejich jmění; konečně nepřítomní a obce.*“

³⁰⁶ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 205–206

³⁰⁷ CIHELKOVÁ, Barbora. Milena Lenderová: Jak se žilo ženám před 150 lety? *Magazín deníku Právo*. Dostupné z: <https://ff.upce.cz/milena-lenderova-jak-se-zilo-zenam-pred-150-lety>. [cit. 2024-10-30].

vdaná, a tedy i omezena ustanoveními Všeobecného občanského zákoníku o uspořádání majetkoprávních poměrů v manželství, kde správa jmění ženy podléhala stereotypnímu uspořádání rodinných vztahů tehdejší doby.

Avšak aby byl obraz o živnostenském zákonodárství, který tato práce předkládá, objektivní, je nutné pamatovat také na ustanovení, která měla za úkol ženy chránit. Tato směřují zejména na zaměstnavatele, který vytyčuje pravidla pro zacházení se skupinami zaměstnanců, kteří potřebují zvláštní ochranu, kterými jsou ženy a děti. Zákon pamatuje na ženy v mateřství a na jejich ochranu. Ženy v šestinedělí mohly být zaměstnány v pravidelném živnostenském zaměstnání nejméně šest týdnů po porodu, jak stanovuje § 94 živnostenského řádu. U těžkých prací pak stanovoval živnostenský řád ochranu ženám pracujícím při stavbách železnic, které měly být přiřazovány zejména k lehčím pracím. Při práci na stavbách a v lomech byla ženám po šestém měsíci těhotenství zakázána práce s břemeny jakéhokoliv druhu. U mytí oken měli být dělník či dělnice chráněni ochrannými pásy. Ženy ve vysokém stupni těhotenství nesměly být dle ustanovení na ochranu života a zdraví dělníků zaměstnávány v lomech, hnilištích a pískovnách. Další ustanovení pak kladla důraz na úpravu oděvu a vlasů žen při práci v tiskárně, kde hrozilo nebezpečí, že bude dělnice zachycena do stroje a ženy neměly být pracovně zařazeny k práci s olovem, což se týkalo zejména práce s barvami (natěračství, výroba barev) a k podzemním pracím.³⁰⁸ Zaměstnavatelé měli dále povinnost mimo zohlednění zdravotních potřeb žen, dbát také jejich potřeb k mravnosti jak u žen a dívek, tak obecně u mladistvých osob.³⁰⁹

Ochranu ženám poskytoval také § 14d zákona, který se týkal úlev pro ženy při získávání průkazu způsobilosti k provozování živnosti. *„Jde-li o řemeslnou živnost, kterou obecně ženy provozují, žena o samostatné provozování živnosti také se hlásící může podati průkaz způsobilosti také způsobem jiným. Jak tento průkaz jest podati, zůstaveno jest volnému uvážení živnostenského úřadu, který má dříve vyslechnouti příslušné společenstvo. Odpovídají-li ženské živnost oděvnickou, na šatstvo ženské a dětské obmezenou, musí zpravidla podati průkaz o řádném ukončení poměru učebního. Ministr obchodu ve shodě s ministrem kultu a vyučování může způsobem nařizovacím vysloviti, že tento průkaz úplně nebo částečně se nahrazuje vysvědčením o návštěvě určitých živnostenských učilišť*

³⁰⁸ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 206.

³⁰⁹ TAMTÉŽ.

*s prospěchem odbyté, na kterých živnosti oděvnické prakticky se vyučuje a v ní odborně se vzdělává. V případech zřetele hodných úřad živnostenský, vyslechna příslušné společenstvo, může nemajetným žadatelkám, aby zabezpečil jejich obživu, prominouti tyto průkazy (průkaz o řádném ukončení poměru učebního, vztažmo průkaz školním vysvědčením). Průkazy ty mohou prominuty býti zvláště takovým krejčovým, které nemají ani pomocníků ani učedníků. Majitelky oděvnické živnosti ženské a dětské, které živnost tu provozovaly již před počátkem působnosti tohoto zákona a pak se jí vzdaly, nejsou povinny, by opovídajíce živnost tu znova, dodatečně podávaly průkaz způsobilosti v 3. odstavci předeepsaný.*³¹⁰

3.3.6 Všeobecný obchodní zákoník

Po unifikaci občanského práva v podobě přijetí Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 v důsledku hospodářského rozvoje a modernizace průmyslu vznikla v Rakousku-Uhersku také potřeba právní úpravy obchodního práva. V roce 1809 byla vytvořena dvorská komise, která měla tento zákon zpracovat. Mělo se jednat o obchodní zákoník, který bude komplexně zahrnovat i problematiku směnečného, námořního a obchodně-procesního práva. Po dlouholetých peripetiích byla v jiné než plánované formě vypracovaná osnova obchodního zákoníku usnesením spolkového sněmu ze dne 31. května 1861 doporučena k přijetí a v Rakousku byla tato osnova přijata zákonem ze dne 17. prosince 1862, přičemž počátek účinnosti tohoto Všeobecného obchodního zákoníku byla stanovena na 1. července 1863.³¹¹

3.3.7 Žena dle Všeobecného obchodního zákoníku

Ustanovení 6 Všeobecného obchodního zákoníku stanovuje, že „*manželka, nepřivolí-li manžel její, obchodníci býti nemůže, platí s tím opatřením, že k žádosti manželčině scházející svolení manželovo nahrazeno býti může výrokem soudcovým, ač jestliže z řízení úředně vedeného na jevo vyjde, že obchodem od manželky provozovaným práva manželova žádnému nebezpečství vydána nejsou*“.³¹² Postavení ženy jako obchodnice je tedy definováno tak, že má při provozování obchodní činnosti práva a povinnosti kupce, avšak

³¹⁰ § 14d zákona č. 227/1859 ř. z. živnostenského řádu.

³¹¹ RANDA, Antonín. *Soukromé obchodní právo rakouské (1908). Myšlenky starších českých právníků*. Praha: Vysoká škola aplikovaného práva, 2008. Dostupné také z: <http://krameriusndk.nkp.cz/search/handle/uuid:081e9be0-2fd6-11e7-9efd-005056827e52>, s. 20–22.

³¹² § 6 zákona č. 1/1863 ř. z. obecného zákoníku obchodního (Všeobecného obchodního zákoníku). Dostupné z: <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygyzv6mjnga>.

rozsah jejího práva je omezen souhlasem manžela. Za souhlas se považoval i stav, kdy žena provozovala obchod bez odporu manžela. Svolení manžela mohl nahradit také soudní výrok na základě žádosti manželky a soud tento vydal, pakliže bylo zjištěno, že provozem obchodu nebudou zkrácena manželova práva. Soud bral při rozhodování v úvahu majetkové poměry obou manželů, ale i práva morálního charakteru. Za dluhy vzniklé obchodní činností ručila žena celým svým jměním.³¹³

Ve Všeobecném obchodním zákoníku je však naproti tomu možné nalézt i ustanovení, která pro ženu vyznívají o poznání příznivěji. Například dle § 16 „*Práva k majetnosti, kteráž manželce takového kupce, jehož firma zapsána jest v registrách obchodních, svatebními smlouvami propůjčena jsou, mají – aby naproti věřitelům obchodním platná byla, – též zapsána býti do register obchodních, ať již smlouvy ty svatební učiněny byly před zapsáním firmy anebo teprv potom. Práva tato platná jsou naproti dotčeným věřitelům teprv od toho dne, kterého byly zapsány smlouvy svatební do register obchodních u toho soudu obchodního, v jehož okrese závod obchodní sídlo své má. Proti osobám jiným má takové zapsání platnost, nehledíc k tomu, zdali osoby o zapsání tom zvěděli čili nic. Upadneli manžel v konkurs, tehdy dotčená práva manželčina jdou za tím, čeho měli obchodní věřitelové manželovi do toho dne, kterého byly smlouvy svatební do register zapsány, pohledávati, hledíc k veškeré majetnosti manželově. Ustanovení paragrafu tohoto platí též o každé změně ve smlouvách manželských, ať se již stane z obapolného srozumění anebo na základě výroku soudního. Co tuto předepsáno jest, platí také o osobně ručících společnících společnosti obchodní, do register obchodních zapsané.*“³¹⁴ V § 17 je pak stanoveno, že „*manželka má právo, žádati o zapsání smluv svatebních a v příčině této, kdyby smlouvy ty od notáře neb soudu věrou opatřeny nebyly, manžela k tomu přiměti.*“³¹⁵

Mimo Všeobecný obchodní zákoník bylo obchodování upraveno dalšími pro obchod významnými právními předpisy. Jednalo se například o rozebíraný živnostenský zákon, spolkový zákon z roku 1852, akciový regulativ č. 175/1899 nebo zákon o organizaci burz č. 67/1875 ř. z.³¹⁶ Dle § 5 tohoto zákona byla žena zcela vyloučena z burzovních obchodů, a to

³¹³ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 129–131.

³¹⁴ § 16 zákona č. 1/1863 ř. z. obecného zákoníku obchodního (Všeobecného obchodního zákoníku).

³¹⁵ TAMTÉŽ, § 17.

³¹⁶ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 292.

na prvním místě před osobami, které nemají právo spravovat samostatně své jmění, úpadci, a osoby, které byly pro trestný čin vyloučeny z burzovního obchodování.³¹⁷

3.3.8 Zákon č. 91/1918 Sb., o 8hodinné době pracovní

V roce 1918, po přijetí výše označeného zákona, se Československo dostalo do hledáčku mezinárodní pozornosti, neboť bylo první zemí, kde byla uzákoněna osmihodinová pracovní doba, kdy zákon připouštěl v závislosti na dohodě mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem čtyřicet osm pracovních hodin v rámci týdne. Mimo osmihodinovou pracovní dobu upravoval tento zákon také například problematiku pracovních přestávek, práci přes čas a noční práci, dále zaměstnávání mladistvých pracovníků a pracovníků bydlících v domácnosti svých zaměstnavatelů a další.³¹⁸

V § 1 stanovil zákon, jak již bylo uvedeno, pro všechny závody, živnostenské podniky, ústavy provozované státem a další instituce zde vyjmenované, maximální pracovní dobu pro všechny na 8 hodin denně nebo maximálně 48 hodin týdně.³¹⁹ Co se týče podmínek pracovních přestávek či nerušených přestávek, ty musely být dány zaměstnancům alespoň jednou za týden v délce minimálně 32 hodin. Ženám příslušela odlišná úprava, která v § 5 zmiňovaného zákona přikazovala započítí této doby nejpozději v sobotu ve dvě hodiny.³²⁰ Muži mohli čerpat tuto přestávku i v neděli. Z této úpravy i nadále vyplývá důraz kladený zákonodárcem na to, aby ženy plnily svůj primární společenský úkol, jímž je péče o rodinu a domácnost.³²¹

³¹⁷ MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 129–131.

³¹⁸ KADLECOVÁ, Marta. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 254–255.

³¹⁹ Podle odstavce 5 byla možná modifikace a prodloužení pracovní doby, tak podléhalo souhlasu ministra sociální péče se zúčastněnými ministry zejména v oblasti dopravní a zemědělské, přičemž maximální doba v součtu za období „čtyřnedělní“ nesměla přesáhnout 192 hodin. In KNAPOVÁ, Veronika. *Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu)*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012. s. 28.

³²⁰ Opět je možné se podle následujícího odstavce od tohoto odchýlit v případě dohody ministra sociální péče a zúčastněných ministrů z tohoto ustanovení v mezích předepsané týdenní doby pracovní povolit určité výjimky pro druhy podniků, v nichž součinnost žen je nezbytná pro nerušený chod závodu. In KNAPOVÁ, Veronika. *Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu)*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012. s. 28.

³²¹ KNAPOVÁ, Veronika. *Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu)*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012. s. 28.

Podíváme-li se na tento na jedné straně průkopnický předpis ženskou optikou, emancipační hnutí vidělo v zákazu noční práce žen diskriminační pravidlo, neboť ženy budou diskvalifikovány z profesních oblastí, kde je vykonáván nepřetržitý provoz, jak uvádí JUDr. Mikulová ve svém díle *Žena v právním řádě československém*. V zákazu noční práce spatřovaly ženy omezení popírající jejich práva, neboť se tímto zákazem snížil počet zaměstnaných žen. V Berlíně se konal kongres Mezinárodní aliance pro volební právo žen, pod jehož záštitou vznikla organizace nesoucí název Open door, která se touto problematikou zabývala. Díky tlaku našich zástupkyň, mezi kterými se výrazně angažovala například v této práci již několikrát zmíněná Františka Plamínková, došlo k následné změně zákona, která ženám udělila v případě výkonu určitých profesí, jako je například práce lékařky, výjimku ze zákazu noční práce.³²²

Noční práce byla upravena v § 8 téhož zákona a rozuměla se jí práce od desáté hodiny večerní do páté hodiny ranní a byla povolena podle odstavce prvního pouze u podniků, které vykonávaly nepřetržitý provoz, ve kterém nebylo možné z technických důvodů práci zastavit. Zmíněné a původně kontroverzní ustanovení o práci žen v noci je upraveno dále v § 9, dle kterého mohou být pro výkon noční práce zaměstnání pouze muži starší 16 let. Opět bylo možné připustit výjimku, která by umožnila ženy zaměstnávat v podnicích, které zpracovávají určité typy surovin. Zákon dále umožňoval zaměstnávat ženy vyššího věku v podnicích, kde to vyžadovala jejich nepřetržitá služba nebo z důvodů veřejného zájmu, to vše současně za podmínky, že obsahem jejich práce nebylo nic náročného.³²³ Dále se zákon zabývá specifickými podmínkami zaměstnávání mládeže. Za mladistvé zaměstnance se mimo jiné považovali muži do 16 let a ženy do 18 let.³²⁴

³²² MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936, s. 204–205.

³²³ KNAPOVÁ, Veronika. *Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu)*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012. s. 28.

³²⁴ Zákon č. 91/1918 Sb., o 8hodinné době pracovní. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/878/158/2/zakon-c-91-1918-sb-o-osmihodinove-pracovni-dobe/zakon-c-91-1918-sb-o-osmihodinove-pracovni-dobe>.

Závěr

Vývoj postavení žen ve společnosti stejně jako v právním řádu do bodu, kdy byly ženy plně zrovnoprávněny, měl dlouhého trvání. Od prolomení absolutistického způsobu vládnutí přes zakotvení základních lidských práv do právních řádů států evropského kontinentu trval tento vývoj přes 200 let a my si můžeme klást otázku, zda je v současné době u svého konce a zda jsme skutečně dosáhli ideální občanské i lidské rovnosti. Faktem však zůstává, že co do postavení žen jak ve vztahu ke státní moci, tak ve vztahu k mužům ušla naše společnost velký kus cesty.

Cílem diplomové práce nebylo odpovědět s úplností na výše položené otázky, nýbrž zmapovat vývoj postavení žen, který vedl k jejich plnohodnotnému společenskému uplatnění ve sféře veřejného života, přičemž zvláštní pozornost byla věnována mapování cesty žen k samostatnému svobodnému podnikání a jejich účasti ve veřejném životě.

Tato cesta vedla přes mnoho překážek, z nichž za hlavní považuji zejména přístup žen k obecnému a s ním ruku v ruce jdoucímu odbornému vzdělávání. V současné době je pro většinu žen samozřejmostí navštěvovat základní, střední a vysoké školy. Zpočátku se však jednalo o boj, který vedli jednotlivci proti většinově převládajícímu společenskému přesvědčení, že žena, jakožto strážkyně rodinného krbu a pečovatelka, vzdělání nepotřebuje.

Pokrokově smýšlející osobnosti, jako byly například Karel Slavoj Amerling, Vojta Náprstek, Marie Riegrová, Božena Němcová, Karolína Světlá, Eliška Krásnohorská, Františka Plamínková a další, často ze svých osobních prostředků, ať už v podobě financí či vynaloženého úsilí, postupně otevíraly ženám možnost kvalitního vzdělání. Odborná kvalifikace a tomu odpovídající vzdělání je totiž spojenou nádobou k výkonu kvalifikované profese. Aby tedy měly ženy možnost plnohodnotně vstoupit na pracovní trh, musely se vzděláním a získanými znalostmi vyrovnat mužům.

Velkým zlomem byly události počátku 20. století, kdy po první světové válce narostl počet žen, které nebyly zaopatřeny a musely se tak pro svou obživu nechat zaměstnat. Tyto nenápadné a postupné kroky vedly časem k tomu, že zaměstnaná žena přestala být nežádoucí výjimkou. I tak ale ženy čelily znevýhodnění na pracovním trhu. Hlavním kritériem odpovídajícím povaze většiny zaměstnání byl objem odvedené práce v závislosti na síle pracovníka. Pakliže se jednalo o fyzickou stránku, ženy se pochopitelně mužům nemohly rovnat, čemuž byly uzpůsobeny i tehdejší právní předpisy. Až se vznikem nových

pracovních míst, nově vznikajících profesních odvětví, jako bylo například soukromé či veřejné úřednictvo, začalo vyplývat na povrch, že fyzická síla není jedinou kvalitou zaměstnance, což se začalo postupně promítat do zákonných úprav pracovněprávních vztahů. Než však k úplné transformaci pracovněprávních norem došlo, zaměstnavatelé hojně využívali skutečnosti, že jim právní předpisy umožňovaly za stejné množství a stejnou kvalitu odvedené práce ohodnotit ženy nižší odměnou než zaměstnance mužského pohlaví.

Co se týče podnikání žen, toto nebylo v naší dávné i nedávné historii vyloučeno, avšak jednalo se spíše o výjimky. Byť zákonná úprava ženám v podnikání doslovně nebránila, rozhodně je znevýhodňovala, ať už se jednalo o nerovný přístup ke vzdělání, nerovnou úpravu pracovněprávního poměru či o podřízené postavení žen v rámci ustanovení rodinného práva.

Není předmětem této práce hodnotit současnou situaci žen a jejich možnost vzdělávat se, kariérně růst či podnikat, a tak bych svou práci ráda zakončila citací Františky Plamínkové, ženy, která celý život bojovala za práva žen, rovnost příležitostí pro ženy i jejich možnost účastnit se veřejného života, když odpovídala na otázku položenou v rámci rozhovoru pro časopis *Žena a domov*, zda může veřejně nebo výdělečně činná žena uspokojit členy její domácnosti ve všech ohledech:

„Hospodářská práce ženina je nejhlubší tůň, kde se potápí síla milionů žen, aby nikdy víc se světu nezjevila. Že není ženských géniů, ženských tvůrců v umění, vědě a jinde v poměru k počtu žen, které se vůbec mohly věnovat ať vědě, ať umění, je zaviněno nemožností ženy se soustřediti, protože na její denní neodbytné a drobné péči hospodyně závisí spokojenost její rodiny, ale i její vlastní ... nic není dáno zadarmo. Ten krb platí ženy svou roztržštěností vnitřní nebo aspoň velkým snížením svých možností soustředění.“³²⁵

³²⁵ UHROVÁ, Eva. Františka Plamínková viděla na hony dopředu. [Online]. 2022. Dostupné z: <https://www.femistory.cz/frantiska-plaminkova-videla-na-hony-dopredu/>. [cit. 2024-11-06].

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

BAHENSKÁ, Marie; HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-86495-70-5.

BAUER, František. *Zaměstnancův nárok na vydání pracovního vysvědčení. Právní praxe*, roč. 6. č. 9–10, 1941–1942.

BĚLINA, Miroslav. *Pracovní právo*. 5., dopl. a přeprac. vyd. *Právnícké učebnice*. V Praze: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-186-4.

BENEŠ, Zdeněk. *Dějiny Univerzity Karlovy IV, 1918–1990*. Praha, Univerzita Karlova, 1998. ISBN 80-7184-539-6.

BÍMOVÁ, Eva. Marie Riegrová-Palacká. *Akropolitán*. 2018, č. 105.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. ISBN 80-244-0248-3.

CIHELKOVÁ, Barbora. Milena Lenderová: Jak se žilo ženám před 150 lety? *Magazín deníku Právo*. ISSN 1211-2119.

FASNEROVÁ, Martina. *Kurikulární změny a jejich odraz v klimatu školy z pohledu rodičů*. Rigorózní práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2009.

FASORA, Lukáš; HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří (ed.). *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-038-1.

GERLOCH, Aleš, HŘEBEJK, Jiří, ZOUBEK, Vladimír. *Ústavní systém České republiky: základy českého ústavního práva*. 4. vydání. Praha: Prospektrum, 2002. ISBN 9788071750413.

HANSGIRGOVÁ, Františka. *Hospodyně našeho věku: krátké naučení o vedení městského i venkovského hospodářství*. 2., opr. i valně rozmn. vyd. V Praze: I. L. Kober, 1874.

HAVRÁNEK, Jan. *První absolventky Univerzity Karlovy*. 2001.

HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Knižnice Dějin a současnosti. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-380-0.

JECHOVÁ, Květa. Cesta k emancipaci. Postavení ženy v české společnosti ve 20. století. Pokus o vymezení problému. In TŮMA, Oldřich a VILÍMEK, Tomáš (ed.). *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*. Česká společnost po roce 1945 sv. 5. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7285-93-8.

KADLECOVÁ, Marta. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-041-3.

KAFKA, Josef. *350 ženských povolání: příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže dívčí, dívky i ženy všech tříd, jež připravují se k manželství a hledají povolání a výdělek. Knihovna Šťastného domova*. V Praze: F. Šimáček, 1916.

KALINOVÁ, Alena a NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870–1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007. ISBN 978-80-7028-303-5.

KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962.

KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 978-80-7380-140-3.

KNAPOVÁ, Veronika. *Ženy v právu (K právnímu postavení žen a jeho reflexi v meziválečném Československu)*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012.

KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Všehrd, 1920.

KRČMÁŘ, Jan. *Pracovní smlouva*. In *Slovník veřejného práva*. sv. III. Brno: Polygrafie – Rudolf M. Rohrer, 1934.

KŘÁPKOVÁ, Petra. *Americký klub dam*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2007.

LENDEROVÁ, Milena, ed. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Česká historie. ISBN 9788071069881.

LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl, Život všední a sváteční / Milena Lenderová ... [et al.]*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005. ISBN 80-7194-756-3.

LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století. Fénix*. Praha: Ladislav Horáček – Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

MACKOVÁ, Marie. *Tabáková továrna v Lanškrouně jako součást státní tabákové režie*. Lanškroun: Městské muzeum Lanškroun, 2007. ISBN 978-80-239-8914-4.

MACHAČOVÁ, Jana. *Pracovní doba a zaměstnání žen a dětí v průmyslových oblastech českých zemí 1848–1914*. Slezský sborník. 87. č. 4. 1989.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010. ISBN 9788087212394.

MIKULOVÁ, Marie. *Žena v právním řádě československém*. Praha: Nákladem vlastním – M. Mikulová, 1936.

MÜLLER, V. *Školství národní*. In *Příručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v Republice československé*.

Patent Josefa II. z 1. listopadu 1781 o zrušení nevolnictví In MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Leges, 2010. ISBN 9788087212394.

PETERKA, Otakar. *Pracovní právo: výklad přítomného stavu pracovního zákonodárství. Knihovna právních a živnostenských příruček*. Brno: B. Pištělák, 1936.

PIORECKÁ, Kateřina a PETRBOK, Václav (ed.). *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století*: Plzeň, 4.–6. března 2004 : věnováno památce prof. Jana Havránka. Praha: ÚČL AV ČR, 2004. ISBN 80-85778-43-2.

Právní svazky učitelstva v království Českém v zákonech zemských, nyní platných. Vychovatelská čítanka. V Praze: E. Beaufort, 1903.

RADVANOVÁ, Senta (ed.). *Žena a právo. Populární právnická knihovna*. Praha: Orbis, 1971.

RANDA, Antonín. *Soukromé obchodní právo rakouské (1908). Myšlenky starších českých právníků*. Praha: Vysoká škola aplikovaného práva, 2008. ISBN 978-80-86775-14-2.

ROUČEK, František. *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Komentované zákony Československé republiky*. Praha: Nákladem „Československého Kompasu“ tiskařské a vydavatelské akc. spol., 1926.

ROZSÍVALOVÁ-LENZOVÁ, Eva. *Vznik babických škol v Československu*. Československá nemocnice, 1951, roč. 19. ISSN 2694-8222.

ŘEZNIČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantorři za starého Rakouska: české střední školy v letech 1867–1918. Otazníky našich dějin*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-163-9.

ŘÍHOVÁ, Hana. *Ženská emancipace v českých zemích v 19. století s přihlédnutím k brněnskému spolku Vesna*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2016.

SEDLÁČEK, Jaromír. *Rodinné právo. Knihovna československého akademického spolku „Právník“ v Brně*. V Brně: Československý akademický spolek „Právník“, 1934.

SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. Brno: Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1973.

SCHELLEOVÁ, Ilona a SCHELLE, Karel. *Civilní kodexy: 1811–1950–1964*. Edice učeb. Právnické fak. Masarykovy univ. v Brně. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-210-0597-1.

SCHŮTOVÁ, Jitka a WAIC, Marek. *Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších střeoevropských zemích: vznik a vývoj do druhé světové války = Turnen und Sport der Frauen in den böhmischen und anderen mitteleuropäischen Ländern: Entstehung und Entwicklung bis zum zweiten Weltkrieg*. Praha: Národní muzeum, 2003. ISBN 80-7036-158-1.

SKÁCELOVÁ, Lenka. *Historické proměny a specifika dívčího odborného vzdělávání na přelomu 19. a 20. století*. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2012.

SLAVÍČKOVÁ, Pavla (ed.). *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-508-6.

SKŘEJPKOVÁ, Petra. Právní postavení ženy v české minulosti. *Rodinné listy*. 2014, roč. 3, č. 10. ISSN 1805-0824.

SMĚŘIČKOVÁ, Helena. *První české dívčí gymnázium 1890–1990: sborník ke 100. výročí založení*. Praha: Ústř. ústav pro vzdělávání pedagog. pracovníků, 1990.

SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Učebnice pro vysoké školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

SVOBODNÝ, Petr. *Lékařky v Českých zemích v první polovině 20. století*. Praha: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensia 35, 1996.

ŠÍNOVÁ, Renáta a ŠMÍD, Ondřej. Dohoda manželů jako předpoklad trvalého ukončení manželského soužití od Všeobecného občanského zákoníku po současnost. In DVOŘÁK, Jan a MALÝ, Karel. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-753-7.

ŠKAŘUPA, Petr. *Právní aspekty cechovního zřízení v českých zemích*. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2011.

ŠLAPANSKÝ, Radek. *Vývoj živnostenského práva na našem území*. Bakalářská práce. Brno, Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2017.

Šťastný domov, časopis věnovaný českým ženám a domácnostem. 1911–1912, roč. 8, č. 1. 1911–1912.

ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. [Online]. *Lidé města*. 2003, roč. 2003, č. 10. ISSN 1212-8112. Dostupné z: <https://lidemesta.cuni.cz/LM-512.html>. [cit. 2024-10-27].

TAUCHEN, Jaromír. *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). Monografie*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-304-4.

TINKOVÁ, Daniela. *Francouzská revoluce. Dějiny do kapsy*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-138-3.

TINKOVÁ, Daniela. *Revoluční Francie 1787–1799*. V Praze: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-211-3.

TINKOVÁ Daniela: „Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In LENDEROVÁ, Milena; STRÁNÍKOVÁ, Jana a ČADKOVÁ, Kateřina (ed.). *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie: (sborník příspěvků*

z V. pardubického bienále 27.–28. dubna 2006). Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

UHROVÁ, Eva. *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, 2008. ISBN 978-80-254-3002-6.

UHROVÁ, Eva. *Po stopách šesti žen*. Praha: Mediasys, 2020. ISBN 978-80-270-7989-6.

VALIŠOVÁ, Alena a KASÍKOVÁ, Hana. *Pedagogika pro učitele. Pedagogika*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.

VÁŇA, Josef. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 4., upr. *Učebnice pro střední školy sociálně právní péče*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.

VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených: se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české. Díl pátý*. V Praze: F. X. Veselý, 1899.

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra a KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Eliška Krásnohorská: [Studie s ukázkami z díla]. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, 1987.

VLČEK, Eduard a SCHELLE, Karel. *Vybrané kapitoly z právních dějin. Edice učeb. Právnické fak. MU v Brně*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0772-9.

VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-257-8.

VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. 2. díl. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, řada teoretická*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6007-4.

ZLONICKÝ, Josef. *Obecný horní zákon: prováděcí předpis k němu a ostatní horní zákony Č.S.R.* Mor. Ostrava: Josef Zlonický a Jar. Příkop, 1930.

Seznam použitých elektronických zdrojů

Digitální repozitář Univerzity Karlovy. Deklarace práv člověka a občana z 26. srpna 1789. [Online; cit. 2024-10-29]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/34416/DPPR_2010_1__0_38655_0_64079.pdf?sequence=4&isAllowed=y

DÝMA, Mojmír. *Význam Karla Slavoje Amerlinga v českém pedagogickém myšlení*. [Online; cit. 2024-10-27]. Dostupné z: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=9023&edmc=9023

HÁJEK, Václav. *Před 130 lety došlo k rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity*. [Online; cit. 2024-10-29]. 2012. Dostupné z: <https://cuni.cz/UK-3925.html>

Historie – Příběh jednoho salonu. [Online; cit. 2024-10-27]. Americký klub dam. Dostupné z: <http://americkyklubdam.wz.cz/02-historie.htm>

HONELOVÁ, Michaela. *Před 100 lety se československé ženy dočkaly volebního práva.* [Online; cit. 2024-10-18]. Dostupné z: <https://padesatprocent.cz/cz/pred-100-lety-se-ceskoslovenske-zeny-dockaly-volebniho-prava>

MEČÍŘOVÁ, Lucie. *Platové rozdíly mužů a žen v Česku i EU.* [Online; cit. 2024-10-26]. *Finance.cz.* ISSN 1213-4325. Dostupné z: <https://www.finance.cz/541456-eurostat-platove-rozdily-muzu-a-zen/>

MORKES, František. *Tereziánská reforma v českém školství.* [Online; cit. 2024-10-26]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html>.

Muži stagnují, ženy přebírají podnikatelské kormidlo. [Online; cit. 2024-10-26]. 2015. Dostupné z: <https://ekonomickydenik.cz/muzi-stagnuji-zeny-prebiraji-podnikatelske-kormidlo/>

PELUARD-MUT, Catherine. *Histoire du divorce.* [Online; cit. 2024-11-06]. Dostupné z: <http://www.avocatnet.net/page11.html>

UHROVÁ, Eva. *Františka Plamínková stále živa.* [Online]. 2015. Dostupné z: <https://www.femistory.cz/frantiska-plaminkova/#more-32>. [cit. 2024-10-27].

VESELÁ, Renáta. *Rodinné právo v době protektorátu.* [Online; cit. 2024-11-04]. 2010. Dostupné z: [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Vesela_Renata_\(4462\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Vesela_Renata_(4462).pdf)

ZORMANOVÁ, Lucie. *Rozvoj vyššího institucionalizovaného vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* [Online; cit. 2024-10-26]. Dostupné z: https://lifelonglearning.mendelu.cz/media/pdf/LLL_20130302026.pdf

ZORMANOVÁ, Lucie, DROZDOVÁ, Monika. *Pohled do historie rozvoje vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* [Online; cit. 2024-10-26]. 2016. Dostupné z: <https://epale.ec.europa.eu/cs/resource-centre/content/pohled-do-historie-rozvoje-vzdelavani-zen-v-cechach-na-morave-ve-slezsku>

Seznam použitých právních předpisů

KRISTIÁN Z KOLDÍNA, Pavel. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského: spolu s krátkou jich summou.* Praha: Všehrd, 1876.

Patent Josefa II. z 1. listopadu 1781 o zrušení nevolnictví.

Deklarace práv člověka a občana z 26. srpna 1789.

Code civil z roku 1804.

Císařský patent č. 946/1811 ř. z. obecný zákoník občanský (Všeobecný občanský zákoník ve znění z roku 1811).

Císařský patent č. 946/1811 ř. z. obecný zákoník občanský (Všeobecný občanský zákoník ve znění účinném od 1. ledna. 1917 do 31. prosince. 1965).

Císařský patent č. 146/1854 ř. z. obecný horní zákon.

Císařský patent č. 195/1855 ř. z. kterým se vyhláší uřmluva (konkordát) uzavřená mezi Svatou Stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855.

Zákon č. 227/1859 ř. z. živnostenský řád.

Zákon č. 1/1863 ř. z. obecný zákoník obchodní (Všeobecný obchodní zákoník).

Zákon č. 134/1867 ř. z. o právě spolčovacím.

Zákon č. 62/1869 ř. z. jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných. (Říšský zákon školní)

Nařízení ministerstva záležitostí duchovních č. 105/1870 ř. z. jímžto se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné.

Zákon č. 41/1873 ř. z. jenž se týče volení úřův poslanecké sněmovny rady říšské.

Nařízení ministeria záležitostí vnitřních č. 541/1881 ř. z. jímžto se vydává revidovaná instrukce bábám porodním.

Nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84/1897 ř. z. o připuštění žen jakožto řádných nebo mimořádných posluchaček na filosofických fakultách c. k.

Nařízení ministeria věcí vnitřních ve shodě s ministeriem věcí duchovních a vyučování č. 216/1897 ř. z. jímž vydávají se nové služební předpisy pro báby porodní.

Nařízení ministra věcí duchovních a vyučování ve shodě s ministeriem vnitřním č. 149/1900 ř. z. o připuštění žen k lékařským studiím a k doktorátu veškerého lékařství.

Zákon č. 156/1902 ř. z., kterým se upravují pracovní poměry dělníků zaměstnaných při režijních stavbách železnic a v jejich pomocných ústavech.

Zákon č. 15/1907 ř. z. jímž se mění základní zákon o zastupitelstvu říšském ze dne 21. prosince 1867, ř. z. č. 141, vztažmo zákony ze dne 2. dubna 1873, ř. z. č. 40, ze dne 12. listopadu 1886, ř. z. č. 162, a ze dne 14. června 1896, ř. z. č. 168.

Zákon č. 65/1911 ř. z. o záповědi noční práce žen v průmyslových podnikách.

Císařské nařízení č. 69/1916 ř. z. jímž se vydává třetí částečná novela k obecnému zákoníku občanskému.

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého.

Zákon č. 91/1918 Sb., o 8hodinné době pracovní.

Zákon č. 50/1919 Sb., kterým se zřizuje druhá česká universita.

Zákon č. 274/1919 Sb., jímž se upravují služební příjmy a výslužné učitelstvu na veřejných školách obecných a občanských (měšťanských).

Zákon č. 375/1919 Sb., kterým se zřizuje československá státní universita v Bratislavě.

Zákon č. 455/1919 Sb., kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných a občanských (měšťanských) v republice Československé.

Zákon č. 571/1919 Sb. jímž se odstraňují pracovní a čelední knížky i trestnost bezdůvodného zrušení pracovního poměru.

Zákon č. 82/1920 Sb., kterým se upravují právní poměry domovníků.

Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.

Zákon č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství.

Zákona č. 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských.

Zákon č. 248/1923 Sb., jímž se mění některá ustanovení, případně prodlužuje působnost některých právních předpisů o nemocenském pojištění dělníků.

Zákon č. 171/1924 Sb., o částečném zákazu námezdního kojení.

Zákon č. 200/1928 Sb., o okrskových porodních asistentkách a o úpravě oprávnění k výkonu pomocné praxe porodnické.

Zákon č. 233/1935 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování veřejných měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě.

Výnos č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava.

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

Seznam ostatních zdrojů

Statistická příručka republiky Československé. Praha: Státní úřad statistický, 1920–1932. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:b5354a00-d754-11e3-b110-005056827e51?page=uuid:8af1dd00-00d8-11e4-97de-5ef3fc9ae867&fulltext=1910%20školství>

Výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku Minervy v Praze. 1891, roč. 1, č. 1. 1891. ISSN 1803-1315. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:5ca75e30-c088-11dc-8f76-000d606f5dc6?page=uuid:6b0b59a0-bfd0-4efe-8fbd-d2579d59472a>

Výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku Minervy v Praze. 1892, roč. 2, č. 1. 1892. ISSN 1803-1315. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:b62eadf0-c088-11dc-9cc1-000d606f5dc6?page=uuid:8fbfd9ab-9505-41c2-b366-4c9689671cd1&fulltext=minerva%20petice>

Washingtonská deklarace z 18. října 1918. [Online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1422/jaro2015/MP201Zk/um/web/doc/prvni-svetova/Washingtonska_deklarace.pdf

Seznam použité judikatury

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. listopadu 1926, Rv I 922/26

Název práce: Proměna právního postavení ženy v průběhu 19. a 20. století

Abstrakt

Tématem diplomové práce jsou proměny právního postavení ženy v průběhu 19. a 20. století. Cílem práce je přiblížit čtenáři vývoj právního postavení ženy od počátku 19. do poloviny 20. století v českých zemích ve veřejné, respektive v podnikatelské sféře. Práce se snaží na pozadí historických a společenských událostí a změn tohoto období mapovat vývoj právních norem, které se na změně postavení žen a jejich postupném zrovnoprávnění nejvýrazněji podepsaly.

Práce je rozdělena do tří částí, přičemž první část pojednává o vývoji postavení ženy v obecném hledisku. Text této části se dotkne jak vývoje pojetí lidských práv v Evropě, tak konkrétních norem a ustanovení rodinného či volebního práva, které udávaly charakteristiku postavení žen. Ve druhé části je rozebírána problematika přístupu žen ke vzdělávání, první snahy osobností emancipačního hnutí na našem území, spolková činnost, jakož i vývoj právních předpisů upravujících školský systém. Pracovněprávní postavení žen a jejich první možnosti samostatné výdělečné činnosti jsou pak předmětem třetí a poslední části práce. Pojednává o prvních ženských povoláních, jakož i o problémech a překážkách, které s uplatněním žen na pracovním trhu byly spojeny, ale také o právních předpisech upravujících pracovněprávní vztahy i podnikatelskou činnost.

Přístup ke vzdělání a samostatná výdělečná činnost jsou klíčovými faktory pro uplatnění jednotlivce v oblasti veřejného života. Bez vzdělání nemůže jedinec vykonávat kvalifikovanou výdělečnou činnost, za kterou by byl odpovídajícím způsobem ohodnocen a bez možnosti uplatnění na trhu práce neexistuje potřeba vzdělání. Tak tomu bylo na počátku 19. století v případě žen a společnost ušla dlouhou cestu k jejich zrovnoprávnění v obou těchto oblastech, aby se ženy mohly zapojit nejen do soukromé sféry, která jim byla jako pečovatelkám svěřena, ale také do veřejné sféry takovým způsobem, aby mohly ovlivňovat plnohodnotně veřejné dění. Práce si neklade za cíl kritizovat současný ani minulý stav, nýbrž si klade za cíl vypovědět o historickoprávním vývoji, který vedl až k rovnoprávné účasti žen ve veřejném životě.

Klíčová slova: emancipace, proměny právního postavení ženy, vzdělávání žen, výdělečná činnost žen.

Title of the thesis: The transformation of the legal status of women during the 19th and 20th centuries

Abstract

The topic of this thesis is the changes in the legal status of women during the 19th and 20th centuries. The aim of this work is to bring the reader closer to the development of the legal status of women from the beginning of the 19th to the middle of the 20th century in the Czech lands in the public and business spheres. Against the background of historical and social events and changes of this period, the work tries to map the development of legal norms, which had the most significant impact on the change in the status of women and their gradual equalization.

This thesis is divided into three parts, while the first part deals with the development of the position of women in a general perspective. The text of this part will touch on both the development of the concept of human rights in Europe and the specific norms and provisions of family or electoral law that characterized the status of women. In the second part, the issue of women's access to education, the first efforts of the personalities of the emancipation movement in our territory, association activity, as well as the development of legal regulations governing the school system are discussed. The employment status of women and their first opportunities for self-employment are the subject of the third and last part of the work. It discusses the first female occupations, as well as the problems and obstacles that were associated with the employment of women in the labor market, as well as legal regulations governing labor relations and business activities.

Access to education and self-employment are key factors for an individual's employment in public life. Without education, an individual cannot perform a qualified gainful activity, for which he would be appropriately evaluated, and without the possibility of employment on the labor market, there is no need for education. This was the case with women in the early 19th century, and society has come a long way to equalize them in both of these areas so that women can participate not only in the private sphere entrusted to them as caregivers, but also in the public sphere so that could fully influence public events. The work does not aim to criticize the current or past situation, but aims to report on the historical and legal development that led to the equal participation of women in the public sphere.

Keywords: emancipation, changes in the legal status of women, women's education, women's earning activity.